T.C.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

TELEVİZYON YAYINLARININ OLUMSUZ ETKİLERİNDEN ÇOCUKLARIN KORUNMASINA YÖNELİK DÜZENLEMELER

UZMANLIK TEZİ

Elif YAZICI

ANKARA

EKİM/2011

T.C.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

TELEVİZYON YAYINLARININ OLUMSUZ ETKİLERİNDEN ÇOCUKLARIN KORUNMASINA YÖNELİK DÜZENLEMELER

UZMANLIK TEZİ

Elif YAZICI

DANIŞMAN
Özlem Pınar DÜZGÜN KURBAN
Üst Kurul Uzmanı

ANKARA
EKİM/2011

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Başkanlığı'na

Bu çalışma, Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Uzmanlık Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı	İmza
Başkan :	
Üye :	
Üye :	

ONAY

…./…./2011

Üst Kurul Başkanı

TEZ TESLİM TUTANAĞI VE DOĞRULUK BEYANI

Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda görev yapan Uzman Yardımcısı olarak, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Uzman Yardımcılığı Giriş ve Yeterlik Sınavları ile Uzmanlığa Atanma, Yetiştirilme, Görev, Yetki ve Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 19'uncu maddesinin 4'üncü fıkrasına istinaden çıkartılan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Tez Hazırlama Yönergesi'ne uygun olarak hazırlamış olduğum uzmanlık tezi ilişikte sunulmuştur.

Bu uzmanlık tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplayıp sunduğumu; ayrıca, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

31/10/2011
Elif YAZICI
Üst Kurul Uzm.Yard.

Uzmanlık Tezinin Adı:
Televizyon Yayınlarının Olumsuz Etkilerinden Çocukların Korunmasına Yönelik Düzenlemeler

EKLER:
Tez (3 Adet)
CD (1 Adet)

Tezi Teslim Alan
Daire Başkanı
Tarih
Adı-Soyadı-İmzası

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI
TEZ TESLİM TUTANAĞI ve DOĞRULUK BEYANI
İÇİNDEKİLER i
KISALTMALAR LİSTESİ..... iv
TABLOLAR vi

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
TELEVİZYON ve ÇOCUK

1.1. ÇOCUK KİMDİR? 7
1.2. TELEVİZYON YAYINLARININ İÇERİĞİ ve ÇOCUK İZLEYİCİLER . 10
1.3. TELEVİZYON YAYINLARINDA ZARARLI İÇERİK ve ZARARLI İÇERİĞİN ETKİLERİ 14
1.3.1. Bilişsel Etkiler..... 15
1.3.2. Duygusal Etkiler..... 16
1.3.3. Davranışsal Etkiler ve Televizyon Şiddetinin Davranışsal Etkilerine Dair Kuramsal Yaklaşımlar..... 18
1.3.3.1. Uyarma Kuramı..... 19
1.3.3.2. Duyarsızlaştırma Kuramı 21
1.3.3.3. Sosyal Öğrenme Kuramı..... 23
1.3.3.4. Kısıtsızlaştırma Kuramı 27
1.3.3.5. Katharsis (Arınma) Kuramı 29
1.3.3.6. Kullanıma Hazırlama Kuramı..... 30
1.4. TELEVİZYONUN ÇOCUKLARIN HAYATINDAKİ YERİ..... 31
1.5. ÇOCUĞUN SOSYALLEŞMESİ SÜRECİNDE TELEVİZYON 37
1.6. ÇOCUĞUN GELİŞİM DÖNEMLERİ AÇISINDAN TELEVİZYON..... 42
1.6.1. (0-2) Yaş Döneminde Çocuklar ve Televizyon 44
1.6.2. (2-7) Yaş Döneminde Çocuklar ve Televizyon 47

1.6.3. (7-12) Yaş Döneminde Çocuklar ve Televizyon 51
1.6.4. (12-18) Yaş Döneminde Çocuklar ve Televizyon 53
1.7. PROGRAM TÜRLERİ AÇISINDAN TELEVİZYONUN
ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 57
1.7.1. Çizgi Filmlerin Çocuklar Üzerindeki Etkileri..... 57
1.7.2. Reklamların Çocuklar Üzerindeki Etkileri..... 62
1.7.3. Dizi Filmlerin Çocuklar Üzerindeki Etkileri..... 67
1.7.4. Haberlerin Çocuklar Üzerindeki Etkileri 75
1.8. OLUMSUZ TUTUMLAR, DAVRANIŞLAR ve
TELEVİZYON İLİŞKİSİ..... 79
1.8.1. Şiddet/Saldırganlık Görüntüleri ve Televizyon 82
1.8.2. Cinsel Davranış İçerikli Görüntüler, Mahremiyet İhlalleri
ve Çocuklar 91
1.8.3. İntihar Görüntüleri ve Çocuklar..... 97
1.8.4. Beslenme Bozukluğu ve Televizyon..... 100

İKİNCİ BÖLÜM

ABD ve AVRUPA ÜLKELERİNDE ÇOCUKLARI TELEVİZYONUN OLUMSUZ ETKİLERİNDEN KORUMAYA YÖNELİK DÜZENLEMELER

2.1. ABD MEVZUATI ve UYGULAMALARI..... 105
2.2. AVRUPA KONSEYİ..... 109
2.2.1. Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi 114
2.3. AVRUPA BİRLİĞİ..... 118
2.3.1. Sınır Ötesi Televizyon Direktifi..... 120
2.3.2. Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi..... 123
2.3.3. AB Ülkelerinden Simge ve Sembol Uygulamalarına Örnekler 129
2.3.3.1. Avusturya 131
2.3.3.2. Fransa 132
2.3.3.3. Belçika..... 132
2.3.3.4. Macaristan 133
2.3.3.5. Polonya..... 133

2.3.3.6. Yunanistan 134
2.3.3.7. Hollanda 134
2.4. TÜRKİYE 135
2.4.1. Akıllı İşaretler 144
2.4.2. Diğer Uygulamalar 147

SONUÇ 149
ÖNERİLER 158
KAYNAKÇA 160
ÖZET 173
ABSTRACT 174
ÖZGEÇMİŞ 175

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
APA	: American Psychiatric Association Amerikan Psikiyatri Derneği
a.g.e.	: Adı geçen eser
ark.	: Arkadaşları
AVMSD	: Audiovisual Media Services Directive (Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi)
ATAD	: Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
A.Ü.S.B.F.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CDMC	: Steering Committee on the Media and New Communication Services (Medya ve Yeni İletişim Hizmetleri Yürütme Komitesi)
CDMM	: Steering Committee on the Mass Media (Kitle İletişimi Yürütme Komitesi)
CSA	: Conseil Supérieur de l'Audiovisuel Fransa Görsel-İşitsel Medya Üst Kurulu
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
Dk.	: Dakika
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Derleyen
FAZ	: Frankfurter Allgemeine Zeitung
FCC	: Federal Communication Commision (Federal İletişim Komisyonu)
GİMHY	: Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi
KFF	: Kaiser Family Foundation
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı

NICAM	:The Netherlands Institute for the Classification of Audiovisual Media (Hollanda Görsel-İşitsel Medya Düzenleme Enstitüsü)
No	: Numara
OFCOM	: Office of Communications
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
S.	: Sayı
s.	: sayfa
sn.	: saniye
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTK	: Talim ve Terbiye Kurulu
TV	: Televizyon
TVWF	: Television without Frontiers Directive (Sınır Ötesi Televizyon Direktifi)
TVYD	: Televizyon Yayıncıları Derneği
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire

TABLOLAR

No **Sayfa**

Tablo 1. ABD, Bazı AB Üyesi Ülkeler (Avusturya, Fransa, Hollanda) ve Türkiye'de Koruyucu Sembollere İlişkin Tablo……..146

GİRİŞ

Televizyonun dünya çapında günlük hayat rutininin önemli bir parçası olduğu yadsınamaz bir gerçektir. İlk bakışta olaylara, insanlara, yaşadığımız çevreye ve evrensel bilgiye ulaşmamıza yarayan, yaşadığımız dünyadan ve onun barındırdığı çok değişik kültürlerden bizleri haberdar eden televizyon eğlendiren, düşündüren bir teknolojik buluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Gündelik yaşam deneyimlerinin bir parçası olmakla birlikte televizyon, yaşamın anlamlandırılmasında, duygu ve düşüncelerin, önceliklerin, yaşam tarzlarının biçimlendirilmesinde belirleyici mesajlar gönderen bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. İçerik malzemesini gerçek dünyadan alan televizyon, bu malzemeyle kendine özgü bir dünya çizmektedir. Nitekim ekranlarda gerçek dünya değil, gerçek dünyadan unsurlarla ve bu unsurların temsilleriyle kurulan bir dünya sunulmaktadır.[1]

Ses ve görüntüyü uzak mesafelere ulaştıran televizyon, günümüzde toplumları etkileyen en büyük kitle iletişim aracı haline dönüşmüştür. Televizyon, sadece bir teknoloji değil aynı zamanda toplumsal, kültürel ve endüstriyel bir araçtır.[2] Esslin'in[3] ifade ettiği gibi, günümüz medeniyetinin başka hiçbir faktörü; ne eğitim, ne din ne de sanat ve bilim, televizyonda sunulan dünya kadar kök salmış, toplumun bütün bireylerince onun kadar toptan kabul görmüş ve ortak kullanılmış değildir. Erdoğan ve Alemdar'a[4] göre ise en ufak çocuklar bile televizyon izlemekten alıkoyulamamakta, en berbat yoksulluk bile televizyondan vazgeçmeyi gerektirmemekte ve en yüce eğitim sistemi bile televizyonun belirleyiciliğinden kurtulamamaktadır. Televizyona olan bağımlılığın herhangi bir eğlence veya bir enformasyon aracına olan bağımlılıktan farklı olduğu, televizyonun hem insan

[1]İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, *Popüler Kültür ve İletişim,* Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005, s.168.
[2] Erol Mutlu, *Televizyonu Anlamak*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991, s.15-16.
[3] Martin Esslin, *TV Beyaz Camın Arkası,* (Çev. Murat Çiftkaya), Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, s.3.
[4]İ. Erdoğan ve K. Alemdar, 2005, s.90.

mahremiyetinin bir aksesuarı hem de sunduğu dünya ile insanı kendisine çağıran, varlığını sürekli hissettiren bir araç olduğunu söylemek mümkündür.[5]

Televizyon, evimizin ortasında hemen karşımızda bütün renkleri ve hareketliliğiyle bizi kendine tutsak etmiştir. Boş zaman etkinlikleri içinde, özel bir bilgi, ilgi ya da çabaya gerek kalmaksızın minimum maliyetle toplumun her tabakasından insanlar için televizyon, vazgeçilmez bir yere sahiptir. Televizyonun görsel ve işitsel algıyı uzun süre açık bırakacak şekilde tasarlanmış programlarıyla sunduğu birçok iletişim uyaranını hiç yorulmadan, oturduğumuz yerden özümseyip onunla bütünleşiyor, olaylar ve kahramanlarla özdeşleşiyoruz. Bu noktada bu durumdan en çok etkilenenlerin henüz gerçekle kurguyu birbirinden ayıramayan çocuklar olduğu görülmektedir. Televizyonun izleyici kitlesi içinde geniş yer kaplayan çocuklar, çoğu zaman eğlenmek ya da boş zaman geçirmek adına, bu zamanlarını ebeveynleri ile birlikte ya da yalnız olarak televizyon karşısında geçirebilmektedir. Bu durum, çocukların yetişkinler için üretilmiş olan mesajları da almalarına neden olmaktadır. Çocukların ekrandan gelen mesajlara yetişkinlere oranla çok daha fazla maruz kaldıkları ve bu mesajları çoğunlukla süzmeden doğrudan aldıkları düşünülecek olursa zihinsel ve duygusal gelişimlerinin de bu edinimlerden etkilenmiyor olduğunu söylemek mümkün değildir.

Sosyalleşme süreci boyunca televizyon, insanların dünya görüşlerini, tutum ve davranışlarını etkilemekte ve geri bildirimler ile yeni tutum ve davranışlar, yeni rol modelleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla televizyonu, tüm kültürü yaratan devasa bir sosyalizasyon aracı olarak görmek gerekmektedir. Bu son derece önemli görevi yerine getirirken televizyonun vermiş olduğu haberlerin, sunduğu rol modellerinin, kazandırdığı yaşantıların ve örneklediği değer yargılarının diğer toplumsallaşma araçları (aile, eğitim, arkadaş grupları gibi) ile çatışması, onları zayıflatması söz konusu olabilmektedir.

Çocukluk döneminde, bireyin yaşadığı dünyayı anlaması ve anlamlandırması, bu dünyaya ait toplumsal göstergeleri öğrenmesi ve bu göstergeler dâhilinde bireysel

[5] Erol Mutlu, Televizyon ve Toplum, TRT Yayınları, Ankara, 1999, s.54.

düşünce, davranış ve ruh kalıplarını yoğun olarak oluşturması söz konusu olmaktadır. Sunmuş olduğu görüntünün gücüyle ikna ediciliği yüksek olan televizyonun bu bağlamda çocuklar üzerindeki etkisi, televizyona dair şüpheci bakışları haklı kılmaktadır. Çocuk, izlediklerinin gerçek ya da gerçek dışı olduğunun farkına varabilme yetisi henüz yeterince gelişmediği, diğer bir deyişle mesajları eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirebilme, süzme becerisine sahip olmadığı için savunmasız olarak bu içeriklere maruz kalmaktadır. Diğer yandan çocukların izlediği içeriğe göre gerçekliği ya da gerçek dışılığı ayırt etme süreçleri de farklılık göstermektedir. Örneğin çocuklar, çizgi film içeriğinde görmüş olduklarını birer kurmaca, fantazya olarak algılayabilirken, haber bültenlerinde gördüklerini gerçeklik olarak değerlendirebilmektedir.[6]

Erken yaşlardan itibaren televizyon ürünlerinin gönüllü müşterisi olan çocuklar, dünyalarında televizyona önemli bir yer tahsis etmektedir. Öğrenmenin ve gördüğünü taklit etmenin en yoğun yaşandığı yıllar olan çocukluk döneminde televizyon, çocukların fiziksel, ruhsal ve bilişsel gelişimini etkilemekte dolayısıyla toplumsal yaşama dair imgeleri, değer yargılarını ve davranış kalıplarını belirlemektedir. Televizyon izlemek, yetişkinlerin dolayısıyla da çocukların en büyük boş zaman etkinliğidir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde 2010 yılında yapılan bir araştırmaya göre çocuk ve genç izleyici, günde ortalama 6 saatini medya ile geçirirken şimdi bu saatleri diğer teknolojilere de bölmektedir. Televizyon hala en baskın alan olmakla birlikte televizyon içeriği ve karakteristiği artık video oyunlarında, cep telefonlarında, kitaplarda, CD'lerde, DVD'lerde ve internet sitelerinde de görülmektedir.[7] Çocuklar boş zamanlarında bilgisayar oyunları oynasa da, internet sitelerinde chat yapsa da, sosyal paylaşım sitelerinde ağlar kursa da, cep telefonu kullansa da televizyon hala hayatlarının en önemli parçasıdır. Okul ve uykudan sonra en çok zaman alan bir etkinlik olduğundan televizyon, günümüz çocukları için birincil medya ve tüm dünyayı evlerinin içine kadar getiren bir büyücü gibidir.

---

[6]İzlem Vural, "Televizyon Haberlerini Okumak: Çocuk İzleyicilere Göre Televizyon Haberlerinden Yansıyan Türkiye", *İleti-ş-im*, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, Sayı:9 Kış, İstanbul, 2008, s.73-74.

[7]Kaiser Family Foundation, "Generation M2: Media in the Lives of 8-to 18-Year-old", http://www.kff.org/entmedia/upload/mh012010presentL.pdf, January 2010, (Erişim 18.01.2011)

Sosyal psikoloji alanında yapılmış araştırmalarda, modeli örnek almanın belli davranış kalıplarının öğrenilmesinde etkili olduğu, belli bir durumda öğrenilmiş davranışın, başka durumlara da genellenip yayılabileceği gözlenmiştir.[8] Oysa ki; yayın kuruluşları, daha fazla izleyici çekmek amacıyla sık sık zararlı içerik unsurlarını kullanmakta ve bunları çoğunlukla eğlence formatında sunmaktadır. Televizyonun akıp giden yaşamı yeniden kurgulayabilmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan ürününü, hiçbir sosyal grup, sınıf, din vb. ayırmadan tüm insanlığa sunabilmesi nedeniyle bir kitle iletişim aracı olarak işlevleri çok daha önem kazanmaktadır. Ancak ülkeden ülkeye toplumsal gerçekliklerle bağlantılı olarak bazı işlevlere verilen önemin değiştiği görülmektedir.[9] Bununla birlikte günümüz koşullarına baktığımızda eğlenme ve tüketimin televizyonun temel iki işlevi haline geldiği açıkça görülmektedir. Televizyonun eğlendirici olduğu açıktır, ancak buradaki temel sorun televizyonun eğlendirici temalar sunması değil, bütün temaların eğlendirici olarak sunulmasıdır. Diğer bir deyişle eğlence, televizyondaki her türlü içerik ve söylemin üst ideolojisidir. Yani neyin gösterildiğinin ya da hangi bakış açısının yansıtıldığının hiçbir önemi yoktur; her şeyin üstünde tutulan varsayım, hepsinin bizim eğlenmemiz ve haz almamız gözetilerek sunulduğudur.[10] Her türlü içeriğin bu yanılsama altında sunulabilir olması televizyonu, elektronik herhangi bir araçtan çok daha farklı bir yere koymaktadır. Dolayısıyla, normal bir insanın tüm yaşamında gerçekten karşılaşması pek de mümkün olmayan cinayet, saldırı, bombalama, tecavüz, soygun vb. gibi kesitleri televizyon, her gün hayatımıza taşımakta, belleğimize kazımaktadır. Hatta bir takım görsel ve işitsel efektlerle algımızı tamamen savunmasız bırakan televizyon, ekran karşısında oturan kişileri düşünsel bir tembelliğe itmekte, çoğu zaman seyredilen görüntüler üzerinde herhangi bir eleştiri yapma, iletişim kurma gereği hissetmeden sunduğu anlamları kabullenmemizi sağlamaktadır.

Televizyon yayınlarındaki karakterlerin tutum ve davranışları özellikle çocuk ve gençlerin günlük hayattaki davranış ve tutumlarını belirlemeleri noktasında çok

---

[8]Madeline Levine, *How Media Violence Affects Your Child's and Adolescent's Development*, Published by Doubleday, New York, 1996, s.30-31.
[9]Zeynep Karahan Uslu, *Televizyon ve Kadın,* Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.21.
[10]Neil Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.99-100.

etkileyici olmaktadır. Ayrıca günlük hayattaki yeri sadece karşısında geçirilen süre ile sınırlı olmayan televizyonun etkileri, geniş bir zaman dilimine yayılmaktadır. Çocuk, televizyondan yalnızca zararlı içeriği, olumsuz davranış kalıplarını öğrenmekle kalmamakta aynı zamanda söz konusu olumsuz davranışlara karşı duyarsızlaşmakta, bunları kanıksamaktadır. Televizyon, insanoğlunun günlük yaşamı içine o kadar girmiştir ki, insanların yaşam biçimlerinin, kültürünün ve sosyal davranışlarının şekillenmesinde büyük bir dönüşüme yol açmıştır.[11] Bu durum "marjinal" olanın, "ayıp" ya da "sıra dışı" olanın "bizden" , "sıradan" olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla televizyon, bireylerin yetişmelerinde veya belirli inanç ve değerleri kabul etmelerinde en az aile büyükleri, kanaat önderleri, din adamları ve öğretmenler kadar etkili olmaktadır.

Cinsellik, pornografi, şiddet, saldırganlık ve korku yaratabilecek görüntüler ile örnek alınabilecek olumsuz davranışlar gibi geniş bir platformda yer alan olumsuz görüntülerin her an televizyon aracılığıyla evlerimize kadar geldiği ve televizyonun bütün aile bireyleriyle bağımlılık boyutunda bir ilişki kurduğu gerçeği unutulmamalıdır. Gerçekte televizyon, çocukların gelişimlerine katkı vermekte midir? Yoksa çocukları oyalayan bir elektronik bakıcı olmaktan öteye geçmemekte midir? Televizyonun hayatımıza girdiği ilk günden bu yana güncelliğini koruyan bu tartışma, televizyonun çocuklar üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olduğu görüşleri üzerinedir. Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar ve çalışma boyunca incelenen kaynaklar, televizyon yayınlarının gelişimleri itibariyle çocuklar üzerinde daha etkili olduğunu göstermektedir. Bu gerekçeyle çalışmada esas olarak, televizyonun zararlı içeriğinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri ele alınacak; ABD ve Avrupa ülkeleri çocukların zararlı içerikten korunmasına yönelik düzenlemelerin incelemesine yer verilecektir.

Bu çalışmada, televizyondaki zararlı içeriğin çocuklar üzerindeki etkilerinin sosyal psikolojik bir analizi yapılmaya çalışılacaktır. Kuşkusuz, televizyonun olumlu işlevlerini inkâr edip onu öcü yapmak gibi bir amaç söz konusu olamaz. Televizyon, içeriği itibariyle izleyiciyi hem olumlu hem de olumsuz etkileme gücünü potansiyel

[11] M.Esslin, 1991, s.9.

olarak bünyesinde barındıran, diyalektik yapılı bir kitle iletişim aracıdır. Onun özellikle olumsuz işlevini ön plana çıkarmada güdülen amaç, evlerimizin vazgeçilmez aile fertlerinden biri haline gelen televizyonun, çocukların fiziksel, zihinsel, psikolojik ve ahlaki gelişimini olumsuz etkileyebilecek bütün olay ve olguları görsel bir şölene dönüştürerek, tam da en güvenilir yerde, evimizin içinde saatlerce çocuğumuza sunduğuna, zihinsel tacizde bulunduğuna dikkatleri çekmek; böylesine önemli araçların mülkiyetini ya da kontrolünü elinde bulunduranlara taşıdıkları insani, ahlaki, toplumsal ve kültürel sorumluluklarının boyutlarını hatırlatmak; olumsuz etkileri minimuma indirgemek için politika ve düzenlemeler geliştirilmesi gereğini gündeme taşımaktır.

Çalışmada, geleceğin teminatı olan çocukların gelişimini olumsuz etkileyebilecek zararlı içerik unsurları bağlamında televizyon ve çocuk ilişkisi tartışılmaktadır. Türkiye'de televizyon yayınlarına yönelik düzenlemeleri büyük oranda belirleme kapasitesine sahip olduğundan ABD, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği (AB)'nin çocuğun korunması ile ilgili düzenlemeleri ele alınacaktır. Çalışmada geçen zararlı içerik kavramı genel ve tematik içerikli tüm televizyon yayınları için geçerli olmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, çocuk-küçük-çocukluk kavramları, televizyon yayınlarının içeriği ve çocuk izleyici, televizyon yayınlarında zararlı içerik ve zararlı içeriğin etkileri, bu etkilere ilişkin kuramsal yaklaşımlar, televizyonun çocukların hayatındaki yeri, çocuğun toplumsallaşması sürecinde ve gelişim dönemleri açısından televizyon, program türleri açısından televizyonun çocuk üzerindeki etkileri, olumsuz etkileri bağlamında şiddet/saldırganlık görüntülerinin, cinsel davranış içerikli görüntüler ve mahremiyet ihlallerinin, intihar görüntülerinin çocuk üzerindeki etkileri, çocuktaki beslenme bozukluğu ve televizyon ilişkisi konuları ulusal ve uluslararası çalışmalara atıfta bulunularak incelenecektir. İkinci bölümde ise ABD ve Avrupa ülkeleri bağlamında Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve Türkiye'de televizyonun olumsuz etkilerinden çocuğun korunmasına yönelik düzenlemeler ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TELEVİZYON ve ÇOCUK

1.1. ÇOCUK KİMDİR?

Çeşitli kaynaklarda çocuk kavramının farklı tanımlarına rastlamak mümkündür. Terim olarak çocuk, insan yavrusu, küçük yaştaki erkek ya da kız, bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan erkek veya kız anlamına gelmektedir.[12] Çocuk için yasal anlamda evli bir erkek ve kadının birlikteliğinden oluşan toplumsal bir kurumun, ailenin en küçük bireyi[13]; yasal açıdan olgunlaşmamış, reşit sayılmayan küçük yurttaş[14] gibi tanımlamalar yapılmaktadır. Bebeklik çağı ile ergenlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan ve 1 yaşından 13-14 yaşına kadar olan dönem çocukluk dönemi olarak adlandırılmaktadır.[15]

Hukukta çocuk kavramı ve çocukluk dönemi, yaş faktörü dikkate alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Yasalara bakıldığında Türk Ceza Kanunu'nun cezai ehliyet yaşını 12 olarak belirlediği, İş Kanunu'nun asgari çalışma yaşını 15 olarak tespit ettiği görülmektedir. Türkiye'nin de onayladığı Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde imzalanan, 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe giren Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesi uyarınca, daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır. Sözleşmeye göre

[12] Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr. (Erişim 15.01.2011)
[13] Nilüfer Öcel, *İletişim ve Çocuk*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2002, s.13.
[14] Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2000, s.3.
[15] Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, s.20.

0-18 yaş arasını çocukluk dönemi olarak tanımlanır.[16] Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Medeni Kanunun 11. maddesine göre de erginlik, 18 yaşın doldurulması ile başlar.[17] Bu tanımların da işaret ettiği gibi çocukluk, 0-18 yaş arası sürekli bir değişim ve ilerlemeyi içeren olgunlaşma sürecidir.

Bununla birlikte genel anlamda ifade etmek gerekirse çocuk, yaş boyutundaki rakamsal sınırlamalardan çok, oyun ya da eğitim çağında olup, bedensel, düşünsel ve duygusal gelişimini henüz tamamlamamış olan, ailesine ya da sosyal kurumların koruyuculuğuna ihtiyaç duyarak, onlara bağımlı yaşayarak kişiliğini ve kimliğini oluşturan yani toplumsal ve ahlaki gelişimini tamamlamaya çalışan, sosyalleşme sürecinin en önemli aşamalarında, temel yapı taşı olma özelliğini de bünyesinde barındıran birey olarak tanımlanabilmektedir.[18]

Küçük kavramı ise reşit ve/veya ergin olmamakla yani çocuk kavramıyla doğrudan ilişkilidir. BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin[19] Çocukların Hakları başlıklı 24. Maddesine göre her çocuğun ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum gibi bir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın ailesi, içinde yasadığı toplum ve Devlet tarafından, bir küçük olarak statüsünün gerektirdiği koruma tedbirlerine hakkı vardır. Küçük kavramının çerçevesinin çizildiği bu hüküm dışında, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde[20] ve 1117 Sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu'nda[21] 18 yaşın altındakiler küçük olarak kabul edilmektedir. Tanımları itibariyle de birbirinin içine geçen çocuk ve küçük kavramları bu çalışmada birbirinin yerine kullanılmaktadır.

Çocuk, her dönemi farklı fiziksel, zihinsel, duygusal ve davranışsal özellikler gösteren bir varlıktır. Zaman içinde fiziki yapıda, düşüncede veya biyolojik ve çevresel etkilere bağlı olarak insan davranışındaki sürekli değişmeler olarak

[16] www.cocukhaklari.gov.tr, (Erişim 15.01.2011)
[17] www.tbmm.gov.tr/kanunlar, (Erişim 15.01.2011)
[18] Cemile Gürçay ve Handan Kumaş, "Dünyada ve Türkiye'de Çalış(tırıl)an Çocukların Profili", *Türkiye' de Çalışan Çocuklar Semineri*, DİE, Ankara, 2002, s.35.
[19] http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf, (Erişim 15.01.2011)
[20] http://www.cocukhaklari.gov.tr/condocs//mevzuat/cocuk_haklari_sozlesmesi.pdf, (Erişim 15.01.2011)
[21] http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/438.html, (Erişim 15.01.2011)

tanımlanabilen gelişim, genel anlamda bilişsel[22], psikososyal[23] ve fiziksel[24] olmak üzere üç alanda oluşur. Söz konusu gelişim alanları birbirleriyle doğrudan veya karmaşık yollardan etkileşim içindedir. Sağlıklı çocuklarda gelişim bu üç alandaki karşılıklı etkileşim sürecinde gerçekleşir. Gelişim üzerinde etki eden faktörler biyolojik (olgunlaşma) ve çevresel (sosyalleşme) olarak sınıflandırılmaktadır. Televizyon, çevresel etkenler kategorisinde etki etmektedir.[25] Bu etki çocukların giyim tarzında, oynadıkları oyunlarda, canlandırdıkları karakterlerde kendini göstermektedir. Ancak bu etkinin boyutu, çocuğun içinde bulunduğu dönem ve sosyal çevreye göre artmakta ya da azalmaktadır.

Bütün gelişim kuramları göstermektedir ki[26], doğumdan itibaren çocuğun çevresinden aldığı her uyaran ve yaşantı çocuğun gelişiminde ve kişiliğinde bir tuğla görevi görmektedir. Araştırmalar, çocukluk yıllarında kazanılan davranışların yetişkinlikte bireyin kişilik yapısını, tavır, alışkanlık, inanç ve değer yargılarını büyük ölçüde biçimlendirdiğini ortaya koymaktadır.[27] Yine yapılan gözlemler, belli gelişim dönemlerinde ortak eğilimlerin ve davranış kalıplarının bulunduğunu; kişisel ayrılıklarla birlikte ortak yanların bilinmesinin özellikle çocuğun ruhsal, bilişsel ve duygusal gelişiminde tutulacak yolu belirlediğini ortaya koymaktadır. Bu noktada genel bir ifade ile denilebilir ki, ruhsal gelişim çocuklarda genelden özele, bağımlılıktan bağımsızlığa, bencillikten işbirliğine, yalından karmaşığa doğru ilerleme göstermektedir. Ölçüsüz duygusal tepkiler yerini zamanla dengeli tepkilere bırakmaktadır. Çocuklar geliştikçe, dürtü ve eğilimlerini dizginleyerek çevre gerçeklerine göre davranmayı öğrenmekte, somut düşünmeden soyut ve mantıklı

[22]Bilişsel (Zihinsel-algısal) Alan: Tüm zihin yetenekleri ve aktiviteleri, düşünce organizasyonunu içeren düşünme ve problem çözme ile ilgili zihin süreçlerini kapsar. Algılama, bellek, nedensellik, yaratıcılık, hafıza ve dil gelişimini içerir. (Yıldız Dilek Ertürk ve Ayşen Akkor Gül, *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin,* Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.19.)

[23]Psiko-sosyal (Duyusal) Alan: Kişilik, kişisel özellik ve sosyal becerileri kapsar. Çocuğun kendine özgü davranışlarını, duygularını ve tepkilerini içerir. (Yıldız Dilek Ertürk ve Ayşen Akkor Gül, *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin,* Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.19.)

[24]Fiziksel (Davranışsal) Alan: Duyusal kapasiteler, motor beceriler, fiziksel özelliklerle ilgilidir.Bireyin bedenindeki temel gelişim ve değişimi kapsar. (Yıldız Dilek Ertürk ve Ayşen Akkor Gül, *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin,* Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.19.)

[25] Yıldız Dilek Ertürk ve Ayşen Akkor Gül, *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin,* Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.19-20.

[26] Haluk Yavuzer, *Çocukluğun İlk Altı Yılı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s.8.

[27] a.g.e., s.9.

düşünmeye yönelmektedir.[28] Ruhsal ve bilişsel gelişimini çevre ile etkileşerek oluşturan, gördüklerine bildiklerini bildiklerine gördüklerini ekleyerek her defasında yeniden öğrenme eğilimi içerisinde olan çocuğun, sosyalleşme sürecinin büyük oranda gerçekleştiği çocukluk döneminde değer yargıları, alışkanlıkları ve davranış kalıpları oluşmaktadır.

1.2. TELEVİZYON YAYINLARININ İÇERİĞİ ve ÇOCUK İZLEYİCİLER

Kitle iletişim araçları arasında en sık kullanılan televizyon, bize dünyada ve yaşadığımız çevrede neler olup bittiğini, en büyük avantajı olan ses ve görüntü ile aynı anda sunabilmektedir. Etrafımızda olup biteni bize aktarırken televizyonun, haber ve bilgi verme, kamuoyu oluşturma, kültür geliştirme ve taşıma, eğlendirme, toplumsallaştırma ve eğitme gibi bazı işlevleri ön plana çıkmaktadır. Haber, spor, kültür, eğitim, bilgilendirme, müzik, eğlence, din ve moral programları, dramatik programlar, gerçek hayat hikâyelerinin işlendiği yapımlar, reality showlar, direnç yarışmaları, reklamlar gibi onlarca program türü, kesintisiz olarak, hedef kitlesinin günlük aktivitelerini belirleyen yayın akışına göre televizyon ekranlarından sunulmaktadır. Yayın kuruluşlarının sayısı düşünüldüğünde karşılaştığımız/karşılaşacağımız içerik türlerinin boyutu daha anlaşılır olmaktadır. Olumlu ya da olumsuz, gerçeğe yakın ya da uzak her türlü içerik, kurgulanmış dünyadan gerçek dünyaya mesajlar göndermekte, izleyicilerin algı dünyalarında kendi gerçeklerini oluşturmaktadır.

Çocuk izleyici ve televizyon arasındaki ilişkiyi incelerken fiziki şartları göz ardı etmek olanaksızdır. Aile, ev, okul, toplum içinde bulunduğu durum vs. hepsi çocuğun izleme alışkanlıklarını etkilemektedir. Sosyal sınıflara bağlı olarak gelişen izleme davranışlarında görece daha zengin ve eğitimli ailelerin çocuklarının, düşük gelirli ailelerin çocuklarına oranla günde ortalama 30 dk daha az televizyon seyrettikleri görülmektedir. İngiltere, ABD ve Japonya'da yüksek izlenme oranı ile düşük eğitim seviyesi arasında bulunan ilişki, program içeriklerinde popüler

[28] Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2004, s.27-29.

eğlencenin önemini yansıtmaktadır. Güvensiz bir ortamda yaşayan veya aileleriyle tatmin edici bir ilişki içinde olmayan çocuklar daha çok televizyon seyretmektedir.[29] Buna göre çocukların aileleriyle geçirdikleri zamanın niteliği televizyon izleme davranışı ile ters orantılı olarak gelişmektedir.

Televizyon tavır, davranış ve değerlerin güçlü bir çevresel faktörü olmaktadır. Çocuklar, liseyi bitirme yaşına geldiklerinde öğretmen karşısında oturdukları süreden %50 daha fazla bir süreyi televizyon karşısında geçirmektedir. Bu sürenin çoğu çocuklar için hazırlanmış programlar yerine yetişkinler için hazırlanmış içeriği, oyun programları, diziler ve müzik kanalları seyredilerek geçirilmektedir. Ancak televizyon doğası gereği izleyici ayırt etmez. Eğer bir çocuk dört yaşındaysa ve televizyonu açabiliyorsa, on dört veya kırk yaşında olan birisiyle aynı bilgileri paylaşacak demektir.[30] Bu durumda, çocuk, henüz çocukluk döneminde olmakla birlikte her türlü içerikle karşı karşıya kalabilmektedir. Yine en çok televizyonla vakit geçirdiklerinden televizyondaki içerik ya da dünya onların gerçek dünyası olabilmektedir.

ABD'de yapılan araştırmada, kendilerine ait televizyon alıcıları olan çocukların ailelerinden bağımsız televizyon izleme şekilleri geliştirdikleri kaydedilmiştir. Buna göre 2-7 yaş arası çocukların %32'sinin, 8-13 yaş arası çocukların ise %65'inin kendine ait televizyonu bulunmaktadır. Oxford Çalışma Grubu tarafından 1999 yılında AB'nin 15 ülkesinde gerçekleştirilen çalışmada 6-7 yaşlarındaki çocukların %22'sinin yatak odalarında ikinci bir televizyon alıcısının bulunduğu, 15-16 yaşlarında ise kendi televizyonuna sahip olma oranı %56 olarak saptanmıştır.[31] Çocuk ve televizyon arasındaki böylesi bir ilişki televizyon bağımlılığı olgusunu gündeme getirmektedir. Belli program türlerine olan bağımlılık tematik kanalların da yaygınlaşmasıyla kanal bağımlılığına dönüşmüştür. Son yıllarda artarak çoğalan akşam haberleri saatine kadar yayın akışını çocuklara yönelik yayınlara ayıran ya da 24 saat kesintisiz yayın yapan tematik çocuk kanalları başlangıçta güvenli içerik sundukları gerekçesiyle pek çok ebeveyn tarafından tercih

[29] Defne Özonur Çöloğlu, *Televizyon Mesih Mi Şeytan Mı?,* Ütopya Yayınları, Ankara, 2010, s.108
[30] a.g.e., s.109.
[31] Y.D.Ertürk ve A.Akkor Gül, 2006, s.13.

edilmiştir. Böylece çocuk televizyon karşısına yalnız bırakılabilmekte, ani ve istenmeyen görüntülerle karşılaşmayacağı varsayılmaktadır. Ancak zamanla güvenli içeriğin tek başına sorunu çözemeyeceği, asıl sorunun çocukların hayatında televizyon izleme davranışının "tek boş zaman" etkinliği olarak yer almasından kaynaklandığı tartışılmıştır.[32]

Çocuklar için televizyon izlemek kolay ve kolaylığından dolayı alışkanlık yapan bir faaliyettir. Televizyon yayınlarının içeriği toplumsal durum ve olaylar konusunda çocuklar için çağımızın temel bilgi kaynağı haline dönüşmüştür. 1972 yılında Londra'da yapılan bir araştırmada kız ve erkek çocuklara neden televizyon izledikleri sorusunu yanıtlamak üzere bir kompozisyon yazmaları istenmiştir. Tüm yaşlardan çocuklar, genellikle sıkıldıkları için televizyon izlediklerini söylemiştir. Bazıları televizyonu aileden kaçmak için bir sığınak olarak; bazıları okulu ve sorunları unutmak için bir araç olarak görmüştür. Pek çoğu televizyonu, okulda öğrenmedikleri şeyleri öğrendikleri veya dünyada ne olup bittiğini takip ettikleri bir araç olarak gördüklerini belirtmiştir. Graves'e göre, çocuklar televizyon programlarında karşılaştıkları şeyleri yansıtarak insanlarla ve olaylarla ilgili yaklaşımlarını değiştirmektedir.[33] Bu etkilenim, çocuğun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel duruma ve içinde bulunduğu gelişim aşamasına göre farklılıklar gösterse de büyük oranda ortak olmaktadır.

Söz konusu etkilenim ne yönde oluşmaktadır? Uzun zamandır olumlu ve olumsuz pek çok etkileri tartışılan televizyon, içeriğine göre çok farklı işlevleri yerine getirmektedir. Evimizin içinde konuşma, söyleşme için ortak bir konu sağlar, bizi yerel, ulusal ve küresel ilişkilerin içinde konumlandırır, eğlendirir ve bilgilendirir. Araştırma sonuçlarına göre televizyonun çocuklar üzerindeki olası etkileri *"olumlu veya istenen etkiler"* ve *"olumsuz veya istenmeyen etkiler"* başlıkları altında sınıflandırılabilir. Televizyon izleyen çocuklarda fiziksel saldırganlığın artması, şiddete başvurma, şiddete karşı duyarsız olma, dikkatini yoğunlaştıramama, kendini ifade edememe, gerçeklerden uzaklaşma, hayal gücü ve yaratıcılığın kısıtlanması, sosyal ilişkilerin zayıflaması, karamsar olma, göz ve uyku

[32] Y.D.Ertürk ve A.Akkor Gül, 2006, s.14-15.
[33] D.Özonur Çöloğlu, 2010, s.113.

bozukluğu gibi olumsuz etkiler saptanmıştır. Televizyonla ilgili kaygı, korku ve eleştirilere karşın bu aracın yarar sağladığına ilişkin görüşler de vardır. Örneğin McQuail'e göre televizyon öğrenme olanaklarını genişletmiş; dünyanın eşitliği, barışçıllığı ve ussallığına katkı sağlamış; uluslar içinde ve ulusal sınırlar ötesinde görüş ve deneyimin paylaşılmasını özendirmiş; karmaşık ve sürekli gelişen yaşantı dünyasını daha idare edilebilir kıldığı gibi herkes için daha göz önünde daha şeffaf bir hale getirmiş; insanlığın gelişmesinde küresel ölçekte bir insanlık cemaati için zemin oluşturmuştur.[34] Bununla birlikte konuşma ve ifade etme gelişiminin hızlanması, yeni bilgilerin öğrenilmesi ve algılama yeteneğinin hızlanması, şiddetten arınma, hayal gücü ve yaratıcılığın gelişmesi, farklı kültür ve toplumları öğrenme, anlama gibi etkilerin olduğu ortaya çıkmıştır.[35]

Bir taraftan televizyonun çocukların hayatını zenginleştirmesi, hayal güçlerini ve yaratıcılıklarını beslemesi, bilgileri ve eğitimlerini genişletmesi, sosyal boşlukları sınırlandırması, demokratikleşme sürecini hayata geçirmesi yönünde büyük umut ve beklentiler dururken diğer yandan da televizyonun duyguları köreltmesi, zararlı davranışları cesaretlendirmesi, ahlaki değerlerde bozulmaya yol açması, yerel kültürleri erozyona uğratması gibi zararlı etkilere yol açabileceği yönünde büyük endişeler bulunmaktadır.[36] Şüphesiz bu tartışma televizyon tarihi kadar eskidir. Ancak insanın toplumun değerlerini edinmesi, bilgilenmesi doğru davranış modellerini benimsemesi, kişilik yapıtaşlarını kurması sürecini en yoğun olarak yaşadığı dönem çocukluk dönemidir. Çocukluk böyle bir dönem olunca çocuklar da kaçınılmaz olarak televizyonun en hassas, zarar görmeye en açık, güçsüz ve dolayısıyla korunmaya muhtaç izleyicileri olmaktadır.[37] Yaşamı deneyerek öğrenmesi yerine tek yönlü bir araçtan gelen mesajlardan kazanması doğrultusunda duyulan kaygı, çocuk ve televizyon ilişkisi noktasında ilgiyi aileye yöneltmekte ve ailenin izleme davranışlarının önemi bir kez daha hatırlatılmaktadır.[38]

[34] Erol Mutlu, 1999, s.80.
[35] Y.D. Ertürk ve A.Akkor Gül, 2006, s.18.
[36] D. Özonur Çöloğlu, 2010, s.12.
[37] Erol Mutlu, 1999, s.119.
[38] Y.D. Ertürk ve A.Akkor Gül, 2006, s.15.

1.3. TELEVİZYON YAYINLARINDA ZARARLI İÇERİK ve ZARARLI İÇERİĞİN ETKİLERİ

RTÜK tarafından 2005 yılında gerçekleştirilen "Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri" adlı çalışmada[39] zararlı içerik kavramı, radyo ve televizyon kuruluşlarının yayınlarında korunması gereken izleyici kitle için (özellikle çocuklar ve gençler) zararlı olabilecek cinsellik, pornografi, şiddet ve korku yaratabilecek görüntüler ile örnek alınabilecek olumsuz davranışların (kötü dil kullanımı, ırk-din ve cinsiyet ayrımcılığı, kumar, alkol ve madde bağımlılığına özendirme, intihar, vb.) gerçekleştiği içerik biçiminde tanımlanmaktadır. Buna göre yayınlarda zararlı içerik, üç kategoriden oluşmakta ve bunlar; Şiddet (fiziksel ve sözel), cinsellik ve örnek alınabilecek olumsuz davranışlar (kötü dil kullanımı, ırk-din ve cinsiyet ayrımı, kumar, alkol ve madde bağımlılığına özendirme, intihar vb.) şeklinde sıralanabilmektedir. Çalışmanın son bölümünde incelenen koruyucu semboller, yukarıda zikredilen kategoriler dikkate alınarak belirlenmiştir.

RTÜK, Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik Taslağı'nda tanımların yer aldığı 4.maddede[40] zararlı içerik kavramı, yayın hizmetlerinde çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimini olumsuz etkileyebilecek türdeki yayın içeriği olarak tanımlanmıştır. Avrupa Konseyi'nin 2009 yılında yayımladığı "Zararlı İçerikten Çocukları Korumak" adlı çalışmada yayın içeriğinin etkilerine ilişkin kullanılan "harm/harmful content" (zarar, hasar verici içerik) kelimesi, hem gerçek hem de olası hasar verici etki yani davranış ve tutumlar üzerindeki muhtemel olumsuz tesir olarak tanımlanmıştır.[41] Dolayısıyla çocuğun bütünsel gelişimine zarar verme potansiyelini taşıyan içerik, zararlı içerik olarak nitelendirilebilir.

---

[39] RTÜK, *Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri,* 2005, Ankara, s.64-65.
[40] RTÜK, Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik Taslağı, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=cb489879-25c6-49c2-a794-51603779e624, (Erişim 22.10.2011)
[41] Protecting Children From Harmful Content (2009), Publications, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/H-Inf(2009)13_en.pdf, (Erişim 22.10.2011)

Zararlı içerik sunumunun izleyici üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerini araştıran çalışmalar ve olumsuz etkilerin nasıl geliştiği ile ilgili çerçeve sunan teorik veriler mevcuttur. Bunlara dayanarak televizyondaki zararlı içeriğin, izleyici üzerinde bilişsel (cognitive), duygusal (emotional) ve davranışsal (behavioral)[42] olarak ayrılabilen çeşitli olumsuz etkilere sahip olduğu belirtilmektedir. Bu etkiler birbirinden çok kesin çizgilerle ayrılamamakla birlikte birbirini etkilemekte ve belirlemektedir.

1.3.1. Bilişsel Etkiler

Televizyonun bilişsel seviyedeki etkileri, bireyin çevresindeki dünyayla ilgili inançlarını ve fikirlerini şekillendiren etkilerdir. Bu bağlamda televizyon, bireylerin sosyal gerçeklik ile ilgili fikirlerini geliştirirken hesaba katacağı bilgi kaynaklarından birinin yerine geçmektedir. Doğrudan deneyimler ve toplumsal kaynaklar önemini korumakla beraber, olaylar ve durumlar hakkında enformasyon gittikçe artan oranda kitle medyası televizyon aracılığıyla bireye taşınmaktadır.

Televizyon, gündelik yaşam deneyimlerinin bir parçası olmakla birlikte, yaşamın anlamlandırılmasında, duygu ve düşüncelerin, önceliklerin, yaşam tarzlarının biçimlendirilmesinde yol gösterici mesajlar gönderen bir araçtır. Lippmann, kitle iletişim araçlarının, gerçek dünyayı çarpıtarak yansıttıklarını; bu çarpık yansının da insanların "kafalarındaki görüntüleri" meydana getirdiğini belirtmektedir. Televizyonun özelliği, malzemesini gerçek dünyadan almakla birlikte, bu malzemeyle kendine özgü bir dünya çiziyor olmasından kaynaklanmaktadır. Televizyon ekranlarında gerçek dünya değil, gerçek dünyadan unsurlarla ve bu unsurların temsilleriyle kurulan bir dünya sunulmaktadır. Program türleriyle dünyayı görünür kılan televizyon, böylece bütün gerçekleri görünür statüsüne indirgemekte ve gerçeğin elde edilebilirliği yanılsamasını vermektedir.[43]

---

[42]Barrie Gunter, "The Question of Media Violence", *Media Effects* (Jennings Bryant and Dolf Zillman), Advanced in Theory and Research, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2nd ed., USA, 1994, s.167.

[43] İ. Erdoğan ve K. Alemdar, 2005, s.168.

İlkel toplumlardaki ritüellerin ve mitlerin yaptığı şeyleri çağdaş toplumlarda televizyon yapmakta ve bugünkü toplumlarda yepyeni mitlerin üretilmesine önayak olmaktadır.[44] Özellikle televizyonun cinsellik, pornografi, şiddet ve korku yaratabilecek görüntüler ile örnek alınabilecek olumsuz davranışları (kötü dil kullanımı, ırk-din ve cinsiyet ayrımcılığı, kumar, alkol ve madde bağımlılığına özendirme, intihar, vb.) açıkça göstermesinin, toplumun inançlarını etkileyebileceği ve yaşadığı dünya ile ilgili endişeyi arttırabileceği yönünde bir varsayım bulunmaktadır. 1970'lerde ABD'de ulusal kamuoyu araştırması analizlerine dayanan pek çok çalışmada cevap verenlerin pek çoğu, televizyonda izledikleri dünyayla yaşadıkları dünyaya ilişkin düşüncelerinin yakın olduğunu söylemişlerdir.[45] Televizyondaki olumsuz içeriğin muhtemel bilişsel etkisinin, duygusal ve davranışsal etkilerin temel kaynağı olabileceği söylenebilir.

1.3.2. Duygusal Etkiler

Bir görüşe göre televizyon, izleyicide hafif ve yoğun olmak üzere iki seviyede duygusal tepki yaratmaktadır.[46] Wilson ve arkadaşları tarafından yapılan bir başka ayrıma göre ise televizyonda zararlı içerik izlemenin bazı davranışsal etkilere de karşılık gelen 3 temel etkisi olduğu görülmektedir. Bunlar şöyle özetlenmektedir:[47]

1) İzleyici saldırgan düşünce, tutum ve davranışa sahip olabilir. Bu durum, öğrenme ve taklit etkisine karşılık gelir.
2) İzleyici, gerçek hayattaki şiddete karşı duyarsızlaşmış olabilir. Bu durum, duyarsızlaştırma etkisine karşılık gelir.

---

[44] Yusuf Kaplan, "Öykü Anlatma ve Mit Üretme Aracı Olarak Televizyon", (Ed.) Yusuf Kaplan, *Enformasyon Devrimi Efsanesi,* Rey Yayınları, Kayseri, 1991, s.116.
[45] B. Gunter, 1994, s.183.
[46] a.g.e., s.187.
[47] J.Barbara Wilson, James Potter, Daniel Linz, Dale Kunkel, Edward Donnerstein, Stacy L. Smith, Ewa Blumenthal and Tim Gray. "Content Analysis of Entertainment Television: The Importance of Context", (Ed.) James T. Hamilton, *Television Violence and Public Policy,* The University of Michigan Press, USA, 1998, s. 18.

3) Olumsuz içerik, seyredende kısa veya uzun dönemde kurban olma korkusu uyandırabilir.

Zararlı içerik sunan programların yukarıda belirtilen üç temel etki ile ilgili riski nasıl arttıracağı üzerine belli araştırma sonuçları açıklayıcı olmaktadır. Örneğin zararlı içerik kapsamında şiddet unsuru için Joel Federman'ın "National Television Violence Study" kitabında ele aldığı, Amerika'da yapılan bir çalışmanın sonucuna göre; mizahi, onaylanan, kapsamlı ve gerçekçi şiddet ile çekici failin, saldırganlığı öğrenme üzerinde pozitif bir etkisi olurken; çekici kurban, onaylanmayan, kapsamlı ve gerçekçi şiddet ve bu şiddet karşısında verilen ödül korku etkisini arttırmaktadır. Ayrıca yine kapsamlı şiddet ve şiddetin mizah yoluyla gösterimi duyarsızlaştırma etkisini arttırmaktadır.[48] Burada belirtilen duygusal etkiler davranışlara da yansımakta ve dolayısıyla davranışsal etkilerin temelini oluşturmaktadır. Uzun yıllar süren araştırmalarda, kitle medyası sunumlarının çocuklar üzerinde yoğun korku tepkilerine neden olabileceği gözlemlenmiştir. Örneğin Singer, korku filmlerinin izlendikten sonra çocukta uzun süre kâbuslara neden olabildiğini belirtmiştir.[49]

Televizyonun gündelik hayatın çok önemli bir parçası olduğunu belirten Gerbner, geliştirmiş olduğu Ekme Teorisi (Cultivation Theory) ile, kapsamlı ve kümülatif televizyon izlemenin sosyal gerçeklik algısını şekillendirdiğini varsaymaktadır. Varsayım, bireylerin televizyondaki dünyayı gözlemlerken gerçek dünya ile ilgili inançlar geliştirdiği üzerinedir. Yapılan araştırmalar, izleyicinin medyadaki enformasyonu otomatik olarak depoladığı ve daha sonra dünya ile ilgili inançlarını ve algılarını formüle ederken kullandığını öne sürmektedir.[50] Bu etkiler uzun süreli etkiler olup, insanların sosyal gerçekliği algılaması üzerinde başat rolü oynamaktadır.

Prime time'da[51] televizyon olumsuz içerik bağlamında, 1 saatte ortalama 5 şiddet davranışı sunmaktadır. Temel karakterlerin yarısından fazlası her hafta bir

[48] D.Özonur Çöloğlu, 2010, s. 82.
[49] B. Gunter, 1994, s.188.
[50] J. Barbara Wilson, ve ark., 1998, s.24.
[51] Prime time, televizyonların en çok izlendiği 20:00-23:00 arası saat dilimini kapsar.

şekilde olumsuz örnek oluşturabilecek davranışa bulaşmaktadır. Cumartesi sabahları çocukların seyrettikleri programların %90'ından fazlasında zararlı içerik bulunmaktadır.[52] Zararlı unsurları ihtiva eden haberler ve diğer kurgusal programlar, dünyanın gerçekten korkunç ve tehlikeli bir yer olduğu inancının doğmasına neden olabilmektedir. Gerbner ve arkadaşları, çok televizyon seyredenlerin az seyredenlere göre, dünyayı daha güvensiz olarak gördüklerine dair deliller sunmaktadır. Örneğin, çok televizyon seyredenler gece geç saatte yürürken büyük bir korkuya kapılmaktadırlar.[53]

1.3.3. Davranışsal Etkiler ve Televizyon Şiddetinin Davranışsal Etkilerine Dair Kuramsal Yaklaşımlar

Cinsellik, pornografi, şiddet ve korku yaratabilecek görüntüler ile örnek alınabilecek olumsuz davranışların (kötü dil kullanımı, ırk-din ve cinsiyet ayrımcılığı, kumar, alkol ve madde bağımlılığına özendirme, intihar, vb.) her birinin aslında birer şiddet davranışı olduğu görülmektedir. Pornografi, cinsellik kişinin mahremiyetine uygulanan şiddet; korku, saldırganlık psikolojik ve fiziksel şiddet; örnek alınabilecek olumsuz davranışlar sözel, psikolojik, ideolojik ya da kişinin kendine uyguladığı şiddet olarak değerlendirilebilir. Söz konusu unsurların çocukların fiziksel, zihinsel, ahlaki ve psikolojik gelişimine olan olumsuz etkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için şiddet unsuru temelinde geliştirilen kuramların incelenmesi faydalı olacağı düşünülmektedir. Televizyondaki şiddetin davranışlara olan etkileri; Uyarma Kuramı, Duyarsızlaşma Etkisi Kuramı, Toplumsal Öğrenme Kuramı, Kısıtsızlaştırma Kuramı, Katharsis (Arınma) Kuramı, Kullanıma Hazırlama Kuramı gibi başlıca kuramlar aracılığıyla açıklanabilmektedir.

[52] Levine, Madeline, 1996, s.29.
[53] J. Barbara Wilson ve ark., 1998, s.24.

1.3.3.1. Uyarma Kuramı

P.H. Tannebaum'un öncüsü olduğu bu kurama göre, televizyondaki şiddet sahneleri çocuklardaki saldırgan davranışları tetiklemektedir.[54] Bu kuram, televizyondaki şiddetin toplumsal saldırganlığın artmasıyla sonuçlanacağını, çünkü bu tarz davranışlara karşı olan çekingenlikleri zayıflattığını öne sürmektedir. Televizyonda şiddet programları seyretmek, izleyiciyi uyarıp heyecanlandırabilmektedir. Bu etki sadece şiddet sahneleriyle sınırlı değildir. Cinsel içerik ve komedi-güldürü içeriği de aynı etkiyi yaratabilmektedir.[55] Buna göre eğer izleyici şiddet içeriği izliyorsa, muhtemelen bu uyarılma durumunu öfke/kızgınlık olarak yorumlayacak ve birisi tarafından kızdırıldıkları durumda saldırgan olarak tepki verebileceklerdir.[56]

Şiddet ve saldırganlık arasındaki bağlantıyı ilk gösteren çalışmalardan Bandura'nın meslektaşları ile birlikte 1961'de gerçekleştirdiği deney, "Bobo Doll" adıyla literatüre geçmiştir. Deneye 3 ile 6 yaş arasında toplam 72 çocuk katılmıştır. Deneyde çocuklar, bir yetişkini çeşitli oyuncaklar ve boyu 90 cm olan şişirme bir bebekle oynarken izlemiştir. Deneysel koşullardan birinde yetişkin, önce basit oyuncakları toplamakla işe başlamıştır. Sonra dikkatini Bobo Doll'a çevirmiştir. Yetişkin, bebeğe yaklaşıp onu yumruklamış, minik tahta bir çekiçle vurmuş, havaya fırlatmış, tekmelemiştir. Tüm bunları yaparken de "kır burnunu, vur başına, al sana" diyerek bağırmıştır. Tüm bunlar çocukların gözleri önünde yaklaşık 9 dk sürmüştür. Diğer bir koşulda, yetişkin sessizce diğer oyuncaklarla oynamış, Bobo Doll ile ilgilenmemiştir. Bir süre sonra her çocuk şişirme bebeği de içeren bir dizi oyuncakla 20 dk yalnız bırakılmıştır. Yetişkini saldırgan davranışlarda bulunurken izleyen çocukların, onu diğer oyuncaklarla sessizce oynarken gözleyen gruptaki çocuklardan çok daha saldırgan davrandıkları görülmüştür. İlk grup bebeği yumruklamış, tekmelemiş, hırpalamış ve saldırgan yetişkinin söylediğine benzer sözler sarf

[54] E. Mutlu, 1999, s.125.
[55] Barrie Gunter and Jill McAleer, *Children and Television*, Second Edition., Routledge, USA, 1997, s.102.
[56] B. Gunter, 1994, s.168.

etmiştir. Bu deneyden sonra çocukların, saldırmaya deneyden önce olduğundan daha fazla eğilimli oldukları açıkça ortaya çıkmıştır.[57]

Liebert ve Baron'un 1972'deki deneysel çalışmalarında da televizyonda yayınlanan filmdeki şiddet ile saldırganlık arasındaki bağlantı test edilmiştir. On yaşın altında bir grup çocuğa, yoğun şiddet içeren "The Untouchables" filmi gösterilmiştir. Diğer gruba da bir araba yarışı programı seyrettirilmiştir. Sonra çocuklar oyun odasına alındığında şiddet filmi izleyenlerin izlemeyenlere göre daha saldırgan oldukları, diğer çocukları itip yaralamaya çalıştıkları görülmüştür.[58] Kappler ve Blumberg'e göre, haber de olsa kurmaca da olsa suç-şiddet-vahşet konulu ürünler, bireylerin kafasında yalnızca görüntüler ve sesler olarak kalmaktan çok gerçek olana doğru evrimleşebilmektedir.[59] Çete, mafya ve suç örgütlerinin yasal olmayan faaliyetlerinin, organize suçların konusunu oluşturduğu dizilerin yaygınlaşmasının, Türkiye'de son yıllarda şiddetin artmasındaki rolü yadsınamaz. Deli Yürek, Kurtlar Vadisi vb. yapımlar, sıklıkla yasa dışılığı ve legal olmayan davranış biçimini, "Ünlü Baba", "Yeraltı dünyasının tanınmış ismi", "Ünlü Kabadayı", "Çete reisi" gibi terim ve tanımlamalarla zımnen övmekte, izleyicilerde korku ve olumsuz uyaran yaratılmasına zemin hazırlamaktadır.[60]

Şiddet olayları ilköğretim okullarına kadar yayılırken, okullarda öğrencilerin kendi aralarında kurdukları çeteler ve zaman zaman bunların birbirleriyle yaptıkları taşlı bıçaklı sokak kavgaları, bu anlamda tehlikenin boyutlarını göstermesi açısından önemli örneklemelerdir. Sakarya'da 2004 yılında yakalanan bir organize suç örgütü, kendisini bulunduğu bölgeye "Miroğlu Çetesi" olarak tanıtmış ve örgüt elemanları Deli Yürek dizisinin kahramanının saç ve kıyafet şekline kadar örnek almaya çalışmışlardır. Kayseri'de 2004 ve Antalya'da 2006 yılında yakalanan suç örgütleri Kurtlar Vadisi dizisinde yer alan "Babalar Konseyi" yapısını kendilerine örnek almışlar ve bulundukları bölgede suç faaliyetinde bulunmuşlardır. Yine bir kafeye

[57] Nurdoğan Rigel, "TV, Çocuk ve Şiddet Araştırmalarında 50 Yıl", (Ed.) Yasemin Giritli İnceoğlu-Nurdan Akıner, *Medya ve Çocuk Rehberi*, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2008, s.19.
[58] a.g.e., s.19.
[59] Önder Aytaç ve Mahmut Cengiz, "Mafya Tipi Suçlar ve Kurtlar Vadisi Dizisi Bağlamında Medyanın Rolü", *Çocuk ve Ergene Yönelik Şiddetin Önlenmesi 15-16 Mayıs Sempozyumu*, Ankara Emniyet Müdürlüğü, Ankara, 2007, s.156.
[60] a.g.e., s.165.

giren suç örgütü elemanının, "hepinizi mermi manyağı yaparım" veya bir öğrencinin işlediği cinayet öncesi "racon kesmem, boğaz keserim" gibi ifadeleri, özellikle genç kesimin şiddet içeren dizilerden olumsuz etkilendiğinin somut örneklemeleri ve göstergelerdir.[61] Ayrıca bazı ortaöğretim seviyesindeki okullarda hemen her sınıfta bir Polat ve yardımcıları Memati, Abdülhey tiplemelerinin, hal ve tavır olarak onlara benzeme çabası gösteren öğrencilerin varlığı uyarma kuramının iddiasını gerçekçi kılmaktadır.

1.3.3.2. Duyarsızlaştırma Kuramı

Duyarsızlaşma, bir şeye karşı daha az tepki vermeyi öğrenmedir. Berkowitz, duyarsızlaştırma kuramının önde gelen isimlerindendir. Bir durumla ilk kez karşılaşıldığında – ki bu şiddet, küfür, olumsuz örnek oluşturacak davranışlar, pornografi vb. olabilir – vücudumuz otomatik olarak tepki verir. Ancak televizyondaki şiddetin tekrar tekrar izlenmesi, şiddete verilen duygusal tepkiyi azaltmakta, gerçek yaşamdaki şiddetin kabulünü arttırmaktadır.[62] Bu kabullenme, şiddet dışındaki diğer olumsuz içerikler için de söz konusu olabilmektedir.

Cline, Craft ve Courrier'in araştırmaları (1973) şiddet edimlerine dolaysız olarak ya da televizyon aracılığıyla aşırı ölçüde maruz kalmanın, şiddet içeren olaylara karşı normal duygusal tepkileri psikolojik bir donukluğa, boşluğa dönüştürdüğünü saptamaktadır. Bu etkinin derecesi özellikle televizyondaki şiddet içerikli mesajlar, şiddetin haklı görülebilir olduğunu öğrettiğinde daha da artmaktadır. Örneğin, polisiye dizilerde suçlulara karşı veya suçluların yakalanması için şiddet içeren eylemlere başvurulması ya da haksızlığın şiddete başvurularak cezalandırılması bu etkinin en bilinen kaynakları arasındadır.[63] Araştırmalar, okul öncesi çocukların saldırgan sahneler karşısında daha çok heyecanlandıklarını göstermektedir. Ancak sürekli olarak şiddet izlemek, şiddete karşı

[61] Ö.Aytaç ve M.Cengiz, 2007, s.166.
[62] B. Gunter and J. McAleer, 1997, s.104.
[63] E. Mutlu, 1999, s.126.

duyarsızlaştırmaktadır. İzleyici ne kadar çok şiddet izlerse o kadar çok gerçek hayattaki şiddete tolerans göstermeye başlamakta, uyarılma seviyesi azalmaktadır.[64]

Çocuğun olağanüstü gördüğü, farklı bulduğu şeylerin bir süre sonra normal hale geleceği ve bu öğeler olmaz ise o sunuyu eksik bulacağı öne sürülmektedir. İlk kez karşılaşıldığında sinir sistemi tepkileri gösterilen kan ve vahşet dolu sahnelere karşı zamanla, olumsuz tepkiler yatışarak duyarsızlaşma oluşmaktadır. Çocukların bir kez şiddet sahnelerine maruz kalmaları bile bu sahnelere karşı giderek daha az duyarlı hale gelmelerine neden olabilmektedir.[65] Linz, Donnerstein ve Penrod, 1984-1987 yılları arasında, kolej çağındaki erkeklere, kadına yönelik şiddet içerikli bir film göstererek beş gün süreyle tepkilerini ölçmüştür. İlk günkü ve son günkü tepkileri karşılaştırıldığında endişe oranının oldukça düştüğü görülmüştür. Dahası, izleyicinin filmi algılayışı da günden güne farklılık göstermiş, daha önceden şiddet olarak tanımlanan materyal sunumu, son günlerde daha düşük seviyede şiddet olarak görülmeye, olağanlaşmaya başlamıştır. İzleyenler, günden güne aynı şiddet sahneleri karşısında daha az gerilmiş ve izledikleri şeyden ilerleyen zamanlarda daha çok keyif almaya başlamışlardır. Linz, bu araştırmalar ile izleyicinin gittikçe artan oranda şiddet izlemesiyle birlikte duyarsızlaşmaya başladığını ileri sürmektedir.[66]

İzleyici, gerek haberlerde gerekse dizi ve filmlerde, kahramanların olumsuz koşullarda çözümsüzlük yaşadıkları durumlarla sürekli olarak ve neredeyse sistemli bir biçimde karşı karşıya kalmaktadır. Bu gibi durumlarda izleyici, kendisi için önemli olan kişiler ya da en azından izlediği ve özdeşim kurduğu kahramanlar adına çaresizlik duygusu yaşamaya başlar. ABD'de yapılan bir araştırmada televizyonda şiddet kullanılan sahnelerde saldırganların % 73'ünün cezasız kaldığı görülmektedir. Bu gibi durumların aşırılığı çözümsüzlük, umarsızlık gibi duyguların daha çok görülmesine ve yerleşmesine neden olabilmektedir.[67] Şiddeti ya da diğer olumsuz içerikleri seyretmek ekrandaki şiddete karşı duygusal tepkiyi azaltmakta ve gerçek

[64] M. Levine, 1996, s.32, 35.
[65]Nalan Yetim ve Ünsal Yetim, "Medya Temsillerinde Özne ve Nesne Olarak Çocuk", *Medya ve Çocuk Rehberi,* (Ed.)Yasemin Giritli İnceoğlu-Nurdan Akıner, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2008, s.106.
[66] J. Barbara Wilson ve ark., 1998, s.22-23.
[67] RTÜK, 2005, s.6.

hayattaki şiddeti de kabullenmeyi arttırmaktadır. Bu kabullenme bir süre sonra alışkanlık halini almaktadır.[68] Şiddet karşısında endişelenmeyen, duyarsızlaşan çocuk ise muhtemelen şiddetin bir parçası olmakta, bir şekilde içinde bulunmaktadır.[69] Televizyondaki şiddetin yani kurgulanmış, sanal şiddetin en vahim sonucu da gerçek hayatta ete kemiğe bürünmesi, nesiller yaratması ihtimalidir.

1.3.3.3. Sosyal Öğrenme Kuramı

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramına göre televizyondaki şiddet sahneleri çocukların saldırgan davranışı öğrenmesinde model olmaktadır. Bu kurama göre, insanların öğrenmesinde 3 ayrı araç bulunmaktadır: Dolaysız, gözlemsel ve simgesel. Bunların ilki, çevreyle insanın dolaysız ilişkisinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. İkincisi, gözlem veya taklit yoluyla gerçekleşmektedir. Üçüncüsü de dil ve simgelerin kullanımıyla olmaktadır. Televizyon, araçlar ve içerik bakımından bunların hemen hepsini kapsamaktadır. Sosyal öğrenme kuramına göre, çocuklar televizyonda şiddete başvuran karakterleri izleyerek, tıpkı anne-baba, yakınlar, akranlar ve diğerlerini izleyerek başka bilişsel toplumsal becerileri öğrendikleri gibi saldırgan davranışı da öğrenmektedir.[70] Bandura, televizyonun özellikle hassas, etkiye açık olan çocuk ve gençlere şiddet ve saldırganlığın modellerini öneren mükemmel bir öğretmen olduğunu ifade etmektedir.[71]

Bu teori, televizyonun çocuklar üzerindeki etkisinin keşfedilmesiyle iç içedir. Model alma, çocuğun sosyal gelişiminde eşsiz bir öneme sahiptir. Bireyler, pek çok sosyal davranışı, diğerlerini gözleyerek ve model alarak öğrenmektedir. Birçok laboratuar araştırması, çocukların ve yetişkinlerin, modelleri gözlemleyerek roman veya filmlerdeki davranışlara sahip olduğunu, onlar gibi masalsı davrandıklarını göstermektedir. Modelin saldırgan davranışını izlemek, saldırganca davranış sergilemeyi cesaretlendirmektedir. Buna paralel olarak, Huesmann ve Eron da,

[68] B. Gunter, 1994, s.169.
[69] M.Levine, 1996, s.34.
[70] E. Mutlu, 1999, s.126.
[71] B.Gunter, 1994, s.113.

problem çözmede karakteristik bir yol olarak saldırganlığın çok genç yaşlarda öğrenildiğini belirtmektedirler.[72] Televizyondaki şiddetin çocuklar tarafından taklit edildiğini kanıtlayan bir çalışma da Dubow ve Miller (1996) tarafından yapılmıştır. Buna göre, bir çocuk televizyonda daha önce görmüş olduğu durumlara benzer bir durumla karşılaştığında televizyonda öğrenmiş olduğu davranışı karşı karşıya kaldığı durumla başa çıkmak için kullanabilmektedir. Böylelikle televizyon programlarında çok sayıda saldırgan davranış izleyen çocukların, bu davranışları uygun uyarılarla karşılaştıklarında uygulayacak şekilde depolayabildikleri söylenmektedir.[73]

Araştırmalar çocukların, karaktere açık bir ceza gelmediği sürece karakterin anti sosyal davranışlarını taklit edebileceğini göstermektedir. Eğer model çekici, yakışıklı veya güçlü olarak algılanıyorsa, hele bir de modelin olumsuz davranış sonucu başarıya ulaştığı gösteriliyorsa, modelin davranışları muhtemelen daha çekici olacaktır. Çünkü modelin albenisi ve gücü cezanın eksikliği ile birlikte sunulduğunda, bu davranışın onaylanması gibi hizmet görmektedir.[74] M. Brown, 1996 yılında kaleme aldığı Trends&Issues in Crime and Criminal Justice adlı eserinde çarpıcı bir örneği ele almıştır. Eskiden özellikle filmlerde izleyicilere kötü örnek olmaması için cezalandırılmayan suça izin verilmezken, ilk olarak yönetmen Oliver Stone, Natural Born Killers filminde, uyuşturucu bağımlısı mutlu bir çifti, film boyunca keyfi cinayetler işledikten sonra, sonsuza kadar çocuklarıyla mutlu bir sona ulaştırmıştır. Bu, temel bir kuralın alt üst edilişidir.[75] Olayları siyah beyaz olarak gören küçük çocuklar için bu tür bir son, onların bahsedilen alışkanlıkları ve hayat tarzını model alması için açık kapı bırakmaktaadır.

Çocuklar, hangi davranışların cezalandırılıp hangilerinin cezalandırılmayacağını gözlemleyerek ahlaki sonuçlara ulaşırlar. Çocukların ödüllendirilen şiddeti taklit ettiğini kanıtlayan pek çok araştırma vardır. Bandura'nın laboratuar ortamında gerçekleştirdiği araştırmasında bir kısım çocuk, şiddet gösterdikten sonra ödüllendirilen yetişkin bir karakter izlemiştir. Bir diğer gruba ise,

[72] J. Barbara Wilson ve ark., 1998, s.19.
[73] E. Mutlu, 1999, s.126.
[74] J. Barbara Wilson ve ark., 1998, s.37.
[75] D. Özonur Çöloğlu, 2010, s.72.

şiddet gösterdikten sonra cezalandırılan ve bir daha yaparsa pişman olacağı söylenen bir film seyrettirilmiştir. Daha sonra her iki grup da pek çok oyuncağın olduğu bir odada oynamaya bırakılmıştır. Sonuçta ödüllendirilen şiddeti seyreden çocukların diğer gruptaki çocuklara göre daha saldırgan davrandıkları gözlenmiştir.[76] Bu çalışmalar sonucunda genel olarak, çocukların saldırgan tepkilerin yer aldığı sahneleri izlemeleri ile birlikte saldırgan tepkileri televizyondan öğrenebildikleri görülmüştür. Ayrıca şiddet sahneleri izleyen çocuk, hemen o anda ya da yakın tarihte saldırgan davranışları sergilemese bile bu davranışı, daha sonraki zamanlarda benzer bir durumda sergileyebilmektedir.

Sonu başarılı olarak resmedilen şiddet gösteriminin, üniversite öğrencileri arasında da saldırgan davranışları önemli ölçüde arttırdığı yapılan deneylerle ortaya çıkmıştır. Sonu başarısız olarak resmedilen şiddetin olumsuz etkilerinin ise daha düşük olduğu görülmüştür.[77] Tıpkı ödüllendirilmiş şiddet gibi, mazur görülen şiddet haksız görülen şiddete göre daha çok taklit edilmektedir. Wisconsin Üniversitesi'nden Psikolog Leonard Berkowitz ve arkadaşları, haklı bir nedeni olan saldırganlık ya da daha genel kullanımıyla hak edilmiş şiddet konusunu araştırmıştır. Aşağılanarak kızdırılan 2 gruba ayrılmış erkeklere film izlettirilmiştir. Bir grup "iyi adam"ın dövüldüğü bir filmi izlerken, diğer grup "kötü adam"ın dövüldüğü bir filmi izlemiştir. Ardından onları aşağılayarak kızdıran insanlara cezalarını vermeleri söylendiğinde kötü adamın dövüldüğü filmi izleyen grubun diğer gruba göre daha çok şiddet gösterdiği gözlenmiştir. Berkowitz, bu durumu, filmlerdeki kötü adama uygulanan şiddetin ahlaken doğru bulunması, ancak iyi adama uygulanan şiddetin haksız görülmesi olarak yorumlamıştır.[78] Ekranda mazur görülen şiddet bu kişilere kendi saldırganlıklarını da benzer şekilde mazur görme hakkı vermiştir.

Ödüllendirilmese bile cezalandırılmayan ve mazur görülen şiddet sunumunda kahramanın "iyi adam"ı oynaması, kullanılan şiddetin daha çok taklit edilmesine yol açacaktır. Bu duruma en iyi örnek, bir mafya dizisi olarak tanımlanabilecek Kurtlar Vadisi dizisidir. Kurtlar Vadisi dizisinde, her türlü şiddet uygulaması, yaşamın

[76] M. Levine, 1996, s.24.
[77] J. Barbara Wilson ve ark., 1998, s.38.
[78] M. Levine, 1996, s.25.

vazgeçilmez bir parçasıymışçasına sorgulanmaksızın gündeme gelmektedir. Güç araçlarını ele geçirmek, elde bulundurmak ve düzenlemek isteyen insanlar, ezilenler adalet adına, ayrıcalık sahipleri düzen adına, arada kalanlar da korktukları için şiddete başvururlar. Dizi içerisinde Polat Alemdar, düzeni tehdit eden mafyayı yok edebilmek, mafya liderleri güçlerini devam ettirebilmek, Süleyman Çakır, mafya liderleri arasına girmek için şiddete başvurur. Bu durumda dizinin kendisi, kendine mal ettiği düzen adına şiddete yer verir. Kötü adamların birbirlerine şiddet uygulaması, anne ve babanın çocuklarını dövmesi, erkeklerin kadınlara şiddet uygulamaları sıradan eylemlerdir. Dizide cinayet rutin bir iştir. Bu rutin iş metaforu tüm bölümlerde karşımıza çıkar. İyi ve kötü erkek karakterler güçlerini şiddet aracılığıyla sunar. Ortada kötü bir durum ve bir sorun vardır. Kötülüğün ortadan kaldırılması sorunun çözümüne bağlıdır. Nitekim sorunun çözümü için Polat, Çakır ve adamları harekete geçer. O andan itibaren kahramanlar için tek amaç vardır, kötüyü yok etmek. Polat Alemdar ve adamları uyguladıkları şiddeti, kurulu düzenin devamı için olağanlaştırırlar.[79]

Kurtlar Vadisi'nin kahramanları, iyiye, akıllıya, güçlüye, Türk'e, Müslüman olana atfedilen değerlerin, davranış biçimlerinin bir arada toplandığı ve sürekli olarak yinelendiği kişilerdir. Dizinin anlatısı içinde oluşturulan karşıtlıklar (iyi-kötü) aracılığıyla kahraman ve karşısındakinin kişilik özellikleri tanımlanırken bir yandan toplumsal olarak "arzu edilir" olan davranış biçimleri ve değerler bu karşıtlıklar bünyesinde kahramanla bütünleştirilerek ön plana çıkarılır. Kahraman imgesiyle sunulan kişi (Polat) temelde insanlık yanlısı, başka bir deyişle düzen savunucusu ve koruyucusu biri olduğu için, sahip olduğu kişilik özellikleri de ne olursa olsun toplumda kabul görür. Çünkü o her şeyden önce kendisini insanlığın korunmasına, yani düzenin bekçiliğine adamıştır. Bu yönüyle düzenin diğer koruyucuları (emniyet güçleri, siyasiler vb.) ile de ortak bir paydada buluşur ve gerektiğinde onlarla işbirliği içine de girebilir. Türk ulusunun bütün üstün meziyetlerinin (onurlu, namuslu, vatanını her şeyin üstünde tutan, ahlaklı, büyüğünü sayan, cesur, mert, vefalı) taşıyıcısı olarak Polat Alemdar, yok etmek istediği mafya babalarından hep daha "iyi,

[79]Zeynep Gültekin, "Irak'tan Önce: Kurtlar Vadisi Dizisi", *Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Kış-Bahar, Sayı:22, 2006, s.22-23.

adaletli" bir "baba ve kabadayı"dır.[80] Kahraman (Polat Alemdar), devlete ya da devleti temsil eden otorite figürüne sonuna kadar itaat eden; güç, cesaret ve yiğitlik gibi özellikleri kişiliğinde doğal olarak taşıyan; liderlik vasıflarına sahip, insanlar üzerinde doğal bir otorite yaratabilen, kahraman olması nedeniyle kullandığı şiddet "meşru" sayılan bir kahramandır.[81]

Şiddetin bu şekilde meşrulaştırıldığı ve bu şiddeti uygulayan kişilerin kahramanlaştırıldığı bir kurguda, bu davranış kalıpları daha çok taklit edilmektedir. Kurtlar Vadisi dizisinin, özellikle çocuk ve genç izleyici üzerindeki etkisi de bu teoriyi kanıtlar niteliktedir. Dizinin gösteriminin ardından bu kahramanları ve dizideki çete yapılanmasını örnek alarak çeşitli suçlara bulaşan kişi ve gruplar ortaya çıkmıştır.[82] Özellikle orta öğretim ve liselerde hemen her sınıfta bir Kurtlar Vadisi çetesi ve bu dizideki kahramanlara öykünen tiplemeler mevcuttur. Çocuklar birisinin sorunlarının üstesinden gelmesi için şiddet kullandığını gördüklerinde, şiddet kullanımını uygun ve kullanışlı bir yol olarak öğrenebilmektedir. Çocuk ve genç izleyici kendi kahramanının davranışlarını kopya ederek özdeşleşme kurmakta ve hem fiziksel hem de davranış olarak kahramanına benzemeye çalışmaktadır.

1.3.3.4. Kısıtsızlaştırma Kuramı

Televizyon, şiddet ve değişim için bir gizilgüç değildir ama yerleşik düzenin gücünü ve yetkisini korumak ve meşrulaştırmak için önemli bir araçtır. Bu açıdan bakılınca televizyon, şiddet olaylarını, güç oyununun kurallarını göstermeye ve mevcut toplumsal düzeni pekiştirmeye yardımcı en basit ve ucuz dramatik araç olmaktadır. İnsanın dış dünya konusundaki bilgisi dolaylı ve eksik olduğu için televizyondaki görüntülerle şiddetin zararsız, olağan olduğu kanıksanabilmektedir.[83] Böylece artık etkilemez hale gelen, çok olağanmış gibi sunulan görüntülerle

[80] Zeynep Gültekin, 2006, s.25-26.
[81] a.g.e., s.33.
[82] D.Özonur Çöloğlu, 2010, s.76.
[83] Z.Gültekin, 2006, s.22.

sanıldığından çok daha çarpıcı olan gerçekler arasında uçurum yaratılmakta ve izleyiciyi, toplumsal gerçekliği yanlış biçimde algılamaya sürüklemektedir.

Berkowitz'in tanımladığı "Kısıtsızlaştırma Hipotezi", televizyon şiddetinin belli koşullarda, insanların böylesi bir davranışla ilgili kısıtlamaları zayıflattığı için, kişiler arası saldırganlığın artışıyla sonuçlanacağını öne sürmektedir.[84] Şartlı refleksin yitirilmesi anlamına gelen hipoteze göre, televizyonda şiddet izlemek, izleyici tarafından gerçek hayatta şiddet kullanımını meşrulaştırabilmektedir. Laboratuar şartlarında yürütülen araştırmalar bu hipotezi desteklemekte, izleyicilerin film şiddeti izledikten sonra daha saldırgan davranabileceklerini göstermektedir. İzleyici filmi izlemeden önce zaten kızgın ise bu sonucun ortaya çıkma olasılığı daha da yükselmektedir.[85]

Parke ve meslektaşları 1977'de yaptıkları araştırma ile yoğun şiddet içerikli filmleri izleyen Amerikalı ve Belçikalı ergen yaş grubundaki çocukların saldırganlık eğilimlerinin arttığını fark etmişlerdir. Bu araştırmada Belçika'da ve ABD'de yaşayan aynı yaş grubu çocukların saldırgan ve tarafsız filmler izlemesi sağlanmıştır. İki haftada gerçekleşen bu çalışmanın ilk haftasında film izlemeden sonra bir haftalık davranış gözlemi yapılmıştır. Çalışmada farklı olarak çocukların film izleyebileceği 4 ayrı kulübe vardır. 2 kulübede, zaten saldırganlık düzeyi yüksek olan çocuklar, diğer 2 kulübede ise saldırganlık seviyesi düşük çocuklar bulunmaktadır. Yüksek saldırganlık sergileyenlerin bulunduğu kulübede şiddet filmlerinden çocuklar etkilenmekte ve saldırganlık seviyeleri yükselmektedir. Tarafsız filmleri izlediklerinde de saldırganlık seviyelerinde değişim olmazken, sakin karakterli çocukların kulübelerinde de şiddet filmleri izlettirildiğinde çocuklarda, diğerlerinde olduğu gibi saldırganlık artmaktadır.[86]

Yine bu yönde Donnerstein, Malamuth ve arkadaşları, yaptıkları bir araştırma ile pornografik şiddet içeren televizyon içeriğinin kadınlara ve tecavüz kurbanlarına yönelik erkek davranışları ve farklı şartlar altında kadınlara yönelik saldırgan

[84] E. Mutlu, 1999, s.127.
[85] D. Özonur Çöloğlu, s.85.
[86] N.Rigel, 2008, s.22.

davranma eğilimleri üzerindeki belirgin etkisini araştırmışlardır. Bir grup kontrollü laboratuar ve alan çalışması sonucunda, bu tür içeriğe bir defa ve tekrar eden şekilde maruz kalmanın, dikkatlice korunmuş erkek deneklerde bile önemli etkileri olduğu ortaya konulmuştur.[87]

1.3.3.5. Katharsis (Arınma) Kuramı

Temel varsayım, asabiyet, aşağılama vb. durumların agresif enerjiyi arttırdığı bunun üzerine bireyin bu enerjiyi agresif hareket ederek veya kurgusal agresiflik ile azalttığı üzerinedir. Yani rahatlamak için film veya televizyon programlarında kurgusal agresiflik içeriği izlemektir. Katharsis kuramı, televizyon şiddeti izlemenin izleyicinin agresifliğini azaltacağını ileri sürmektedir. Buna göre televizyon, özellikle de izleyici kendi şartlarına uygun durumlar ve karakterler izliyorsa katharsis için uygun materyal temin etmektedir.[88]

Bu teori, şiddetin seyrinin, sadece kurmaca olduğunu bildikleri halde, sahnedeki öyküye psikolojik olarak dâhil olduğu ve oyuncular arasında saldırganlık doruğa ulaştığında seyircilerde bir katharsis duygusu yaşandığını, bu durumun haz veren bir duygu olduğu ve onları arınmış, boşalmış ve kendilerini şiddet davranışına daha az eğilim gösterecek hale getirmiş olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla saldırganlık dürtüleri, saldırganlığın açığa vurulması ya da boşaltılması ile azaltılabilmektedir.[89] Şiddet izlemek, agresif enerjinin boşalması için imkan sağladığından zevk verici bir şey olabilmektedir. Dolayısıyla boşalma, gerginliği azaltmakta ve memnuniyet sağlamaktadır. Çeşitli araştırmalar sonucu elde edilen deliller, bir süre televizyon ve filmlerdeki şiddetin tedavi edici bir etkisi olduğunu ileri sürmüştür. Bu hipotez, kurgusal agresifliğin bir yer değiştirme olarak hizmet edebileceğini ileri sürmektedir.[90] Katharsis, izleyicinin belki düşmanca dürtülerine karşı zararsız bir boşalma temin etmektedir.

---

[87] D. Özonur Çöloğlu, 2010, s.86.
[88] Robert M. Liebert and Sprafkin, *The Early Window: Effects of Television on Children and Youth,* Pergamon Press, USA, 1988, s.76.
[89] E. Mutlu, 1999, s.127.
[90] D. Özonur Çöloğlu, s.84.

Anderson ve arkadaşlarının yaptıkları bir araştırmada televizyon izlemeye harcanan zaman ile stres arasında bir ilişki görülmemekle birlikte, izlenen programların türüyle stres arasında bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre stresli ruh durumunda olanların güldürü programlarını daha fazla izlemeye başladıkları, haberleri daha az takip ettikleri saptanmıştır. Stresli kadınlar, yarışma ve eğlence programlarıyla birlikte genel olarak televizyonu daha fazla seyretmektedirler. Buna karşılık stresli erkekler, daha fazla aksiyon ve şiddet içerikli programları izlemektedirler.[91] Bu bulgu televizyonda temsil edilen, dolayısıyla dolaysız olarak tecrübe edilmeyen şiddetin insanların streslerini boşaltmalarıyla yani katharsisle olan olumlu ilişkisini göstermektedir.

1.3.3.6. Kullanıma Hazırlama Kuramı

Kullanıma Hazırlama Kuramı'na göre, bir düşünce harekete geçirildiğinde bu düşünceyle ilişkili olan diğer düşünceler, çağrışım yollarına dayalı olarak bilince getirilmektedir. Bu işleyiş, ilişkili düşüncelerin yeniden zihne gelme olasılığını arttırmakta ve böylelikle bunlara ortaya çıkma, gerçekleşme talimatını vermektedir. Berkowitz ve Rogers, saldırgan davranışın, televizyondaki şiddetin özellikle devamlılığı olmayan ve kısa dönemlerde ortaya çıkan etkileriyle ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Şiddet içerikli televizyon programları izleyicilerin daha sonra kullanımı için saldırgan düşünceleri hazırlamakta ama çağrışımlar sürekli olarak pekiştirilmediği takdirde bu düşünceler yok olup gitmektedir.[92] Bunun aksi de mümkün olabilmektedir. Çağrışımla kodlanan davranışlar, uygun ve devamlı pekiştirenlerle bütünü oluşturan parçalar olarak ortaya çıkabilmektedir. Televizyonda görülen şiddet, seyircinin heyecanını arttırır ve zaten öğrenilmiş olan davranışlar içinde var olan saldırganlık için katalizör görevini üstlenmektedir. Televizyon programları, saldırgan düşünceler gibi değişik edinimleri izleyicilerin daha sonra kullanmaları için hazırlar, bilinçaltına yerleştirir. Çağrışımlar olduğu takdirde bu düşünceler harekete geçer, ama olmadığı takdirde de bu düşünceler yok olup gider.

[91] E. Mutlu, 1999, s.82.
[92] a.g.e., s.128.

1.4. TELEVİZYONUN ÇOCUKLARIN HAYATINDAKİ YERİ

Televizyon, tek yanlı iletişimiyle izleyiciyi ve tabi ki çocuğu savunmasız olarak yakalamaktadır. Bilinçli bir yetişkin ile henüz gelişimi devam eden bir çocuğun zararlı içerikten etkilenme durumunun aynı olması elbette mümkün değildir.[93] Çoğu ailede birden fazla televizyon alıcısının bulunması ve bunlardan en az birinin artık çocuk odalarına kadar girmiş olması, çocukları aileden bağımsız birer televizyon izleyicisi konumuna getirmiştir. Kolay anlaşılabilir ve ihtiyaç duygusunu tatmin edebilir bir araç olması nedeniyle televizyona karşı duygusal açıdan bağımlılık kolay oluşmaktadır.[94] Özellikle gelişimsel süreç içinde, erken çocukluk döneminden başlayarak çocuk için televizyon, vazgeçilmez bir arkadaşa dönüşebilmektedir.

Çocukların dikkatlerinin çok yoğun ancak kısa süreli olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak çocuğun uzun süre televizyon ya da sinema karşısında kalarak, tüm dikkatini verip olayların ve diyalogların hepsini anlaması neredeyse olanaksız görünmektedir. Buna karşın çocuklar uzun süre televizyon izleyebilmektedir. Örneğin Amerikalı bir çocuk, günde ortalama 3 saat 39 dakika, yani haftada 24 saat televizyon izlemektedir. Avrupa'da ergenliğe ulaşmamış 2604 çocukla yapılan bir ankete göre 1993 yılında ortalama televizyon izleme süresi 115 saatten fazladır. Fransa'da yapılan bir araştırmaya göre ise çocuklar yılda 900 saatlerini okulda geçirirken televizyon izlemeye 1200 saatlerini ayırmaktadırlar.[95]

Amerikan Çocuk Bakımı ve Sağlığı Akademisi'nin araştırmasına göre, 3-5 yaş arası çocukların günde 2 saatten fazla televizyon izlemeleri onları hırçın yapmaktadır. Aşırı miktarda televizyon izleyen çocuklarda ciddi tıbbi rahatsızlıklar görülmekte, hırçınlık, huzursuzluk, hiperaktivite gibi davranış değişiklikleri ortaya çıkmaktadır.[96] İngiltere'de 1955, Japonya'da 1957 ve Kanada'da 1958 yılından beri gerçekleştirilen televizyon ve çocuk ilişkisini inceleyen çalışmalarda, her Avrupalı

[93]Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, "Öğrencilerin Televizyon İzleme Alışkanlıkları", Ankara, 2008, s.2.
[94]Y.D.Ertürk ve A.Akkor Gül, 2006, s.21.
[95]N. Öcel, 2002, s.280.
[96] a.g.e., s.280.

bebeğin 2 yaşında televizyonu açmayı öğrendiği ve 3 yaşından itibaren de düzenli olarak televizyon izlemeye başladığı görülmektedir. Fransa'da gerçekleştirilen bir başka araştırma ise, televizyon bağımlılığının inanılması güç boyutlara ulaştığını göstermektedir. Jung Bay Ra tarafından gerçekleştirilen araştırmada[97], çocuklardan babaları ve televizyon arasında bir seçim yapmaları istenmiş, çocuklar babasız yapabileceklerini; buna karşılık, televizyondan asla vazgeçemeyeceklerini belirtmiş ya da sessiz kalmışlardır.

Kaiser Family Foundation (KFF) tarafından 2008 yılında gerçekleştirilen (Children's Media Use and Sleep Problems: Issues and Unanswered Questions) Çocukların Medya Kullanımı ve Uyku Problemleri: Sorunlar ve Cevapsız Sorular adlı araştırmada[98], çocuk gelişiminde hayati öneme sahip uyku kalitesi-miktarı ile televizyon arasındaki ilişki sorgulanmıştır. Bütün bedenin dinlenmeye çekildiği uyku esnasında beyin aktiftir. Hafızanın düzenlenmesi, bilişsel gelişimin ilerlemesi, bağışıklık sisteminin güçlendirilmesi, psikolojik ve bedensel sağlığın korunması genel olarak bedenin bütün olarak iyileştirilmesi için uyku elzemdir. Ancak yapılan çalışmalar, televizyon izlenme oranı ile uyku süresi ve kalitesi arasında ters orantının olduğunu göstermektedir. 1981 yılında ABD' de yapılan bir çalışmada 1-5 yaş arası çocukların ortalama uyku süreleri 11,5-13,5 saat arasında değişirken, 2005 yılında yapılan benzer bir çalışmada 1-5 yaş arası çocukların ortalama uyku sürelerinin 9,5-11.00 saate indiği tespit edilmiştir. Yine bu konuda yapılan en son çalışmaya göre aynı gruptaki çocukların günlük uyku süreleri 8,7 saat olarak tespit edilmiştir. Yeni medya teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte çocukların televizyonla tanışma ve televizyonun içeriğine ulaşma imkânı da önemli ölçüde artmaktadır. Yüzyılın başında düzenli televizyon izleyiciliği için ortalama yaş 3 iken, şimdilerde bu alışkanlık 9. ayda başlamaktadır.

Son on yılda pek çok yeni medya teknolojilerinin günlük hayata girmiş olmasına rağmen televizyon, Amerikalı gençlerin hayatında hâkim medya aracı

[97] Y.D. Ertürk ve A.Akkor Gül, 2006, s.21.
[98] "Children's Media Use and Sleep Problems: Issues and Unanswered Questions", http://www.kff.org/entmedia/upload/7674.pdf, (Erişim 18.01.2011)

olmaya devam etmektedir. Yeni medya teknolojileri, mobil platformlar üzerinden daha önceki televizyon içeriklerini 24 saat boyunca kesintisiz olarak erişilebilir kıldığından toplam televizyon izleme süresi de artmaktadır. KFF tarafından ABD'de Generation M2: Media in the Lives of 8-to 18-Year-old adlı çalışma 5 yıl arayla (1999, 2004, 2009) gerçekleştirilmiş ve çarpıcı sonuçlar elde edilmiştir. 2009'da gerçekleştirilmiş 2010'da yayınlanmış araştırmaya göre; yaşları 8-18 arasında değişen gençlerin, tüm medya araçlarına (TV, DVD/CD, müzik, bilgisayar, video oyunları, yazıcı, sinema, cep telefonu, iPod, MP3 vs.) maruz kalma süreleri bir günde toplam 10 saat 45 dk'dır. Diğer yeni medya teknolojilerinden ayrı olarak bu sürenin 4 saat 29 dakikası televizyon içeriğine ayrılmaktadır. Televizyon içeriğinin geleneksel televizyon izleme aracı olan televizyondan izlenme süresi 1999'da 3 saat 05 dk, 2004'te 3 saat 04 dk iken bu oran 2009'da 2 saat 39 dk olarak tespit edilmiştir. İlk bakışta bu oranlar, televizyon izleme oranının gittikçe azaldığı izlenimini uyandırmaktadır. Ancak yeni medya teknolojilerinin de günlük hayata girmesi sonucu toplamda televizyon içeriğine farklı mecralardan ulaşma imkânı yıldan yıla artmış; televizyon, televizyon içeriğini aktaran tek araç olmaktan çıkmıştır. 8-18 yaş arasındaki çocukların katıldığı 2009 araştırma verilerine göre, televizyon içeriği 2 saat 39 dk süre ile televizyondan takip edilirken, DVD/VCD aracılığıyla 32 dk, izle kaydet TV (Time-shifted TV) aracılığıyla 22 dk, internet (online) ortamında 24 dk, iPod aracılığıyla 16 dk, cep telefonları (cell phone) aracılığıyla 15 dk süre ile takip edilmektedir.[99] Bu istatistikler de göstermektedir ki, özellikle teknolojik ürünler ile daha çabuk kaynaşan genç kesim, dolaylı yollarla da olsa televizyonun içeriğine artan oranda erişmektedir.

Ülkemizde de benzer bir durum söz konusudur. RTÜK tarafından (2006) yapılan, yaşları 7-14 yaş arasında değişen ilköğretime devam eden 1719 kız ve erkek öğrencinin katıldığı İlköğretim Çağındaki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları Araştırması[100] adlı çalışmaya göre, araştırma kapsamındaki çocukların %39,8'inin evinde bir adet, %43,6'sının evinde iki adet, %13,6'sının evinde üç adet televizyon bulunmaktadır. Çocukların %58,4'ünün evde kendine ait odası

[99] "Generation M2: Media in the Lives of 8-to 18-Year-old" http://www.kff.org/entmedia/upload/mh012010presentL.pdf, (Erişim 18.01.2011)
[100]RTÜK, İlköğretim Çağındaki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları, Ankara, 2006.

bulunduğu, bunların %29,3'ünün odasında televizyon olduğu tespit edilmiştir. Odasında televizyon olan her çocuk, odasındaki kumandanın tek yetkilisidir dolayısıyla ilgisini çeken her yayını ebeveyn gözetimi olmadan izleyebilmektedir. Çocukların hafta içi televizyon izleme sürelerine bakıldığında, katılımcıların % 27,4'ünün 2 saat, % 19,5'inin 1 saat, % 19,1'inin 3 saat televizyon izlediği görülmektedir. Hafta sonu televizyon izleme süreleri değerlendirildiğinde bu durum farklılık arz etmekte ve televizyon izleme sürelerinin arttığı görülmektedir. Buna göre, çocukların % 28,4'ü 5 saat ve üstü, % 20,8'i 2 saat, % 18,1'i ise 3 saat televizyon izlemektedir. Yani çocukların hafta sonu televizyon izleme süresi hafta içi televizyon izleme süresinin ortalama 2,5-3 katıdır. Yine bu araştırmaya göre çocukların boş zaman etkinliklerinin dağılımında "kitap okumak" %64,9 ile birinci sırayı, "televizyon seyretmek" %64,6 ile ikinci sırayı almıştır. Araştırmada çıkan bir diğer önemli bulgu ise ilköğretim çağındaki öğrencilerin hafta içi ve hafta sonunda televizyon izleme saatleridir. Hafta içinde, çocukların %46,7'lik bir kesimi 17:01-20:00 arasında, %46.4'lük kesiminin ise 20:01-22:00 saatleri arasında televizyon izledikleri tespit edilmiştir. Hafta sonunda, çocukların en fazla televizyon izledikleri saatler yine 17:01-22:00 saatleri olmaktadır. Hafta sonunda çocukların %41,1'inin 17:01-20:00 arasında %46,2'lik kısmının ise 20:01-22:00 arasında televizyon izlediği tespit edilmiştir. Bu da göstermektedir ki çocuklar televizyonu, olumsuz içeriğin en fazla olduğu yer aldığı prime time saatlerinde izlemektedirler.

RTÜK tarafından (2006) gerçekleştirilen, 15 ve daha yukarı yaştaki toplam 4606 kadın ve erkeğin katıldığı Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması[101] adlı çalışmada yukarıdaki bulgulara paralel veriler elde edilmiştir. Hafta içi günlerde ortalama televizyon izleme düzeyi 5,09 saat iken bu oran hafta sonu günlerde 5,15 saat olarak tespit edilmiştir. 2-5 saat arası televizyon izlediğini belirtenlerin oranı hafta içi günlerde %57,2 iken bu oran hafta sonu günlerde %52 olarak çıkmıştır. Hafta içi günlerde 10 saat ve daha fazla televizyon izlediğini belirtenlerin oranı %18,7 iken bu oran hafta sonu günlerde %14,8 olarak belirlenmiştir. 2009 yılında gerçekleştirilen, yaşları 15-61+ arasında değişen 2570 kişinin katıldığı Televizyon

[101]RTÜK, Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması, Ankara, 2006.

İzleme Eğilimleri Araştırması-2[102] adlı çalışmada ankete katılanların %54,6'sının evinde bir adet, %36,4'ünün evinde iki adet, %9'unun evinde üç adet ve üzeri televizyon bulunduğu tespit edilmiştir. Hafta içi günlük ortalama televizyon izleme süresine bakıldığında, %20,5 ile 3 saat, %17,2 ile 2 saat ve %16,4 ile 4 saat dilimlerinin öne çıktığı görülmektedir. Hafta sonu günlük ortalama televizyon izleme sürelerine bakıldığında, %15,8 ile 6 saat, %15,7 ile 4 saat, %15,6 ile 2 saat ve %15,2 ile 3 saat dilimleri öne çıkmaktadır. Çocukların televizyon izleme eğilimleri, televizyonun çocukların hayatındaki yeri ve önemi değerlendirilirken içinde bulundukları, sosyalleşmenin ilk aşamalarının gerçekleştiği aile ortamlarının, model aldıkları ebeveynlerinin televizyon izleme eğilimlerinin de etkisi gözardı edilmemelidir.

Yine RTÜK tarafından (2010) gerçekleştirilen Kadınların Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması–2[103] adlı çalışmada dikkate değer veriler elde edilmiştir. Evinde tek 1 televizyon bulunanların oranı % 56,9, 2 televizyon bulunanların oranı ise % 34,5'tir. Evinde üç ve daha fazla sayıda televizyon bulunan izleyicilerin oranı % 8,6 düzeyindedir. Hafta içinde 2-5 saat arasında televizyon izleyenlerin oranı % 58,6 iken, bu oran hafta sonlarında % 64,6'ya karşılık gelmektedir. Hafta içinde 1 saat veya daha az süreyle televizyon izleyenlerin oranı % 11,8 iken, bu oran hafta sonunda % 15,7'dir. Gerek hafta içinde, gerekse hafta sonunda günde 10 saat ve üzerinde televizyon izlediğini belirten kadınların oranının % 10 civarında olması dikkate değer bir bulgudur. Bu bulgunun, kadınların tümünde olmasa bile belli bir kesiminde televizyon bağımlılığına işaret ettiği söylenebilir. Araştırma bulgularından, kadınların genel olarak sabah saat 9'dan itibaren televizyon izlemeye başladıkları anlaşılmaktadır. Kadınların üçte ikilik bir kesimi, gün içinde televizyon izlemeye devam ettiğini belirtmiştir. En fazla izlenen programlar ise şunlardır: Doktorum, Yaprak Dökümü, Aşk-ı Memnu, Beyaz Şov, Canım Ailem. Yerli dizi izleyenlerin oranı yaklaşık olarak % 78'dir. İzdivaç programlarının aynı zamanda en beğenilen ilk yedi program içinde yer aldığını da belirtmek gerekir. Bu istatistikler,

[102] RTÜK, Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması–2, Ankara, 2009.
[103] RTÜK, Kadınların Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması–2, Ankara, 2010.

toplumumuzda ve tüm dünyada en çok anne ile vakit geçiren, evde en çok anneye yakın olan ve hayatın ilk yıllarında en çok annenin zihinsel ve psikolojik durumuna göre şekillenen çocuklar için endişe verici olmaktadır.

Televizyon karşısında uzun zaman geçirmenin çocuk için olumsuz birçok sonuç doğuracağını savunan Shapiro, ebeveynlerin kendilerinin televizyon bağımlılığı nedeniyle çocuklarının televizyon önünde geçirdikleri zamanı denetleyemediklerini ve televizyonun modern dünyada hiç de pahalı olmayan bir bebek bakıcısı olduğunu; ancak duygusal zekâ[104] gelişimi yüksek çocuklar yetiştirebilmek için televizyon izleme konusunda katı kuralların uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Çocuğun yaratıcılığının gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak televizyon izleme eyleminin olduğunu belirten Shapiro, televizyonun çocuklarda fiziksel bir bağımlılıktan öte psikolojik bağımlılık yaratan bir süreç olduğunu da ifade etmektedir.[105]

Sanıldığının aksine, televizyonun aileyi daha çok bir araya getirdiği görüşü ise yanıltıcıdır. Bu birliktelik, fiziksel olarak yan yana oturuştan ibarettir. Televizyon seyreden aile bireyleri, aynı anda bambaşka dünyaların derinlikleri içinde, birbirlerinden habersiz bir biçimde kaybolup gitmektedir. Çünkü televizyon onların her biri için ayrı ayrı büyülü hayal dünyaları kurmakta, onları bu dünyaların girdabına çekmektedir.[106] Psikolog Uri Bronfenbrenner'a göre televizyonun en önemli etkisi, sebep olacağı değil, engelleyeceği durumlardır. Televizyon düğmesine basıldığında her şey taş kesilir ve televizyona bakan yüzler ifadesini kaybederek ekrandaki görüntü üzerinde takılı kalır. Sonrasında insanlar arasında geçen her şey - konuşmalar, oyunlar, duygusal sahneler, yani insanın kişiliğini ve yeteneklerini geliştiren her şey öylece donup kalır. Televizyon Video Delileri kitabında Jan Uwe Rogge, iletişim araçlarının özelde televizyonun ve video kasetlerinin ahlaki, kültürel

[104]Psikolog Reuven Bar-On tarafından bireyin çevresel baskılarla ve isteklerle başa çıkmak için başarılı olma yetisinde duygusal, kişisel ve sosyal yeteneklerinin bir bütünü olarak tanımladığı duygusal zeka, bireyin kendisiyle ve çevresindekilerle olan ilişkilerini doğrudan etkileyen, bireyin kendi gelişimini, bu süreçteki ilerlemesini ve aynı zamanda yetenekleri ile de diğer bireylerle arasındaki ilişkileri odak almaktadır. Bkz. C. Moller, Hearthwork, Hillerod, 2000, TMI.
[105]İ.Vural, 2008, s.74-75.
[106]Sedat Cereci, *Televizyonun Sosyolojik Boyutu*, Şûle Yayınları, İstanbul, 1996, s.60.

ve geleneksel değer yargılarını tehdit ettiğine işaret etmektedir. Televizyon, aile içi iletişimi engellemekte, aile bireyleri arasındaki bağı kopma noktasına getirmektedir. Evdeki hareket ve konuşma, televizyonun sebep olduğu pasiflik ve suskunluğa; terbiye ve ahlak da televizyonun empoze ettiği şehvete ve hırsa yerini bırakmıştır.[107] Kişiliğin oluşumunda ve karakterin biçimlenmesinde temel, çocukluk evresinde atılmaktadır. Televizyonun çocuğun hayatında bu kadar önemli bir yer işgal etmesi sebebiyle, sosyalleşme sürecinde de belirleyici olması muhtemeldir.

1.5. ÇOCUĞUN SOSYALLEŞMESİ SÜRECİNDE TELEVİZYON

ABD ve Avrupa'da yapılan son çalışmalar, çocukların diğer aktivitelere oranla hala daha çok televizyon seyrederek vakit geçirdiklerini göstermektedir. Bireyin yaşamını daha anlamlı hale getirebilmesi için diğer bireylerle ve doğayla iletişim kurma isteği, onun düşünme ve konuşma edimlerinin bir sonucudur. Sosyalleşme, çocuk veya yetişkin bireyin içinde bulunduğu veya bulunacağı sosyal yaşamın asgari geleneklerine, norm ve değerlerine uygun bir hale gelmesini sağlayan öğrenme ve uyum süreçlerinin bütünüdür. Sosyalleşmenin bir yönü, diğer bireylerle etkileşim içine girilmesi ve başkalarının davranışlarının ölçü ve model alınması, diğer yönü ise toplumsal kültürün aktarılmasıdır. Bireyin sosyalleşmesinde aile, okul, arkadaş çevreleri ve kitle iletişim araçları özellikle de televizyon önemli bir rol oynamaktadır. Tarihin her döneminde çocuğun sosyalleşmesinde aile, tek referans kaynağını oluştururken, günümüz toplumlarında söz konusu sorumluluğu diğer toplumsal kurumlarla paylaşmaktadır.[108]

Kunczik, sosyo-kültürel değer ve normlardan yoksun olarak dünyaya gelen insanın sosyalleşmesinde ebeveynin oynadığı büyük role son yıllarda yeni bir ortak daha çıktığını iddia etmektedir. Televizyon, çocuğun anne ve babasından sonra, ebeveynliğin üçüncü kolu olarak tanımlanmaktadır.[109] Endüstrileşme ile beraber

[107] Mustafa Ruhi Şirin, *Televizyon, Çocuk ve Aile*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.20.
[108] Metin Işık, *Televizyon ve Çocuk*, Eğitim Kitabevi, Konya, 2007, s.118-120.
[109] Nurşen Adak, "Bir Sosyalizasyon Aracı Olarak Televizyon ve Şiddet", *Bilig,* Ahmet Yesevi Üniversitesi, Sayı:30, Yaz, Ankara, 2004, s.2.

annenin de çalışma hayatına girmesi, çocuğu televizyona daha bağımlı hale getirmiş ve televizyonu adeta bir bakıcı/elektronik dadı konumuna sokmuştur. Televizyon anne-babanın yokluğunda çocuğa dadılık yapmaktadır. Çocuğun yalnızken gerçekleştirdiği televizyon izleme aktivitesi anne-baba döndüğünde, anne-babanın katılımıyla devam etmektedir.

21. yüzyılın en geniş hedef kitleye ulaşabilen ve etki düzeyi en yüksek kabul edilen kitle iletişim aracı televizyon, kuşkusuz aynı zamanda birey ve toplum için en önemli sosyalleşme araçlarından biri olarak nitelendirilmektedir**.** Özellikle çocukların sosyalleşmesinde televizyonun, aile-okul-çevre üçlüsünün yanında daha etkili bir konuma geçtiği söylenebilir. Bilgisayar, internet, cep telefonu vb. farklı mecralar çocuklar ve gençlerin hayatında önemli bir yer tutsa da televizyon, çocuk ve genç izleyici için en etkili araç durumundadır.[110] Çocuğun, toplumsal hayatı tanıması için artık evden çıkmasına gerek kalmamıştır. Televizyonu sadece siyasal güç ya da eğlence aracı değil çocuğun davranış, tutum ve değerlerini etkileyerek sosyalleşmesinde büyük rolü bulunan, tüm kültürü yaratan devasa bir sosyalizasyon aracı olarak görmenin zamanı gelmiştir.[111] Televizyon en yaygın ve en etkin olarak, içeriğinin olumlu ya da olumsuz olduğu her durumda toplumsallaştırıcı/sosyalleştirici bir etkiye sahiptir.

Sosyalleşme, çocuğun televizyon içeriğine maruz kalması ile başlar ve bunun olumlu etkilerinde çocuk; izlediği herhangi bir eğitici/bilgilendirici programdaki içeriği izleyen diğer arkadaşlarıyla paylaşarak bir sosyal ortamın doğmasını sağlayabilmektedir. Bazı televizyon içeriklerinin çocukta istenen sosyal davranışı geliştirme, paylaşma, yardımlaşma duygusunu aşılama gibi bireyin sosyal gelişimine büyük katkıları vardır. Yine televizyonun sunduğu modelleri taklit eden çocuk, bunları başka bir ortamda yeniden sunmakta, dramatize etmektedir. Program içeriğinin çocuk tarafından takip edilmesi, sokakta ve okulda arkadaşları ile olan ortak referans aralığında bulunan değişkenlerin artmasını sağlamakta dolayısıyla çocuğun çevresi ile iletişimini kolaylaştırmaktadır. Aile yaşamının bir parçası olan televizyon yayınlarında aile fertleri bir araya gelmekte, program seçimleri birlikte

[110] D. Özonur Çöloğlu, 2010, s.12.
[111]M. Işık, 2007, s.121.

yapılmakta ve bunlar üzerindeki farklı yorumlar paylaşılmaktadır.[112] Aksi olduğu durumlarda da çocuğun, bahsi geçen içerikten habersiz oluşu çocuğun, içinde olması gereken sosyal birimlerin dışında kalmasına neden olmaktadır.[113]

Televizyonun çeşitli açılardan kurtarıcı olarak çocuğun hayatında yaratabileceği olumlu etkilerin incelenmesinde, alan ve laboratuar çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Brynt ve Walbek, Friedrich ve Stein gibi araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda olumlu iletilerin çocuklarda aynı yönde bir davranış değişikliği yarattığı gözlemlenmiştir. Araştırmalar, televizyonda izlenilen filmlerin, çocuklarda yardımlaşma, paylaşma, dostluk modellerinin gelişmesine katkıda bulunduğunu; çocukların davranışları üzerinde kurallara uyma, hataları hoş görme, görevleri sonuna kadar yürütebilme gibi kalıcı ve olumlu değişmelere yol açabileceğini göstermiştir.[114] Bu veriler televizyonun, olumlu içerik sunması halinde çocukların olumlu, istendik biçimde sosyalleşmesinde etkili olabileceğini göstermektedir.

Televizyonun çocuğun toplumsallaşmasına olan olumsuz etkilerine bakıldığında ise öncelikle uzun süre televizyon karşısında kalmanın, çocuğun çevresine olan ilgisini azalttığı görülmektedir. Böylece çocuk arkadaşlarıyla oyun oynamak, aile fertleri ile bir arada olmak, spor yapmak, resim yapmak, sinema-tiyatroya gitmek gibi toplumsal faaliyetlerden uzaklaşmaktadır. Çocuk, televizyonda izlediği her şeyi "gerçekmiş" gibi kabul etmekte, yanlış tutumlar sergileyebilmektedir. Bunun en somut örneği, televizyon kanallarında gösterilen devrik lider Saddam'ın idam görüntülerini izleyen ve bu görüntüleri oyun olarak algılayan bazı çocukların, bu görüntülerin etkisiyle boyunlarına ip geçirip intihar etmeleridir. Bu örnekle, televizyonun bir çocuğun hayatında ne derece önemli bir yeri olduğu görülebilmektedir. Ayrıca uzun saatler televizyon karşısında kalan çocuk giderek düşünme ve yorum yapabilme yeteneğini yitirebilmektedir. Çocuk, programların birçoğunda kullanılan yanlış ifadeleri, yanlış sözcükleri benimsemekte

[112] Güven Büyükbaykal, "Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* Sayı:28, İstanbul, 2007, s.36-37.
[113] M. Işık, 2007, s.122.
[114] D. Özonur Çöloğlu, 2010, s.13.

ve toplumsal hayatta kullanmaya başlamaktadır. En önemlisi de izlediği şiddet içerikli programlar sonucunda çocuk, şiddeti günlük hayatın bir parçası kabul etmekte şiddete yönelebilmektedir. Bu da çocuğun toplumsallaşmasında son derece olumsuz etkilere yol açabilmektedir.[115]

Günümüzde insanlar televizyondan görüp işittikleri ile iyi bir yaşam biçimi ve toplum politikası hakkında bilgi sahibi olmakta ve başkalarına karşı olan tutumlarını buna göre ayarlamaktadırlar. Diğer bir deyişle televizyon insanın dünya görüşünü, tutum ve davranışlarını etkilemekte ve geri bildirimler ile insanları belirli bir yönde değiştirmektedir. Uzak sosyal ve fiziki çevredeki olaylar, insanlar, tabiat ve hatta uzay, diğer gezegenler hakkında mesajlar, televizyon aracılığıyla görüntülü ve sesli olarak algılanmakta, öğrenilmektedir. Algılanan veya öğrenilen bilgilerin zihinde bıraktığı tortuların insanın davranışlarını belirlediği düşünülürse, çocuklar gerçek ya da sahte olduğunun farkına varmaksızın televizyonda sunulanları örnek birer davranış kalıbı olarak kabul etmekte, ona göre davranmaktadırlar.

Bir sosyalleşme aracı olarak karşımıza çıkan televizyon, aynı zamanda çocuğun yaşamadığı deneyimleri ona sunabilen ve bunu kendi deneyimi gibi algılamasına yol açabilen bir araçtır. İşte bu nokta Gerbner (1998) tarafından, televizyondaki mesajların dozları ve sunum biçimlerinin örneğin magazinel içeriklerin, şiddet ve cinsellik içeren sahnelerin kişinin bilişsel, ahlaki ve sosyal becerilerine zarar verebileceği hatırlatılmaktadır.[116] Televizyonun gündelik hayatın çok önemli bir parçası olduğunu belirten Gerbner'a göre televizyon, izleyicinin toplumsal algısını belirlemekte, televizyondaki kurgusal dünyanın az veya çok gerçek dünyanın aynısı olduğu düşüncesini desteklemektedir. Televizyon, dünyada işlerin nasıl gittiğine dair inançlar ve varsayımlar sunmaktadır. Gerbner, kapsamlı ve kümülatif televizyon izlemenin sosyal gerçeklik algısını şekillendirdiğini varsaymaktadır. Bireyler, televizyondaki dünyayı gözlemlerken gerçek dünya ile ilgili inançlar geliştirmektedirler. Yapılan araştırmalar, izleyicinin televizyondaki

[115] G. Büyükbaykal, 2007, s.37.
[116] Y.D. Ertürk, ve A. Akkor Gül, 2006, s.23.

enformasyonu, otomatik olarak depoladığı ve daha sonra dünya ile ilgili inançlarını ve algılarını biçimlendirirken kullandığını öne sürmektedir.[117]

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramına göre televizyon, sosyal davranışın önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar, gerçek yaşamda saldırgan davranan çocuklarla televizyonda saldırgan davranışları izleyen çocuklar arasında bir bağ kurulabildiğini göstermektedir. Toplumsallaşma (sosyalizasyon) kuramı, televizyonun cinsiyet rolleri, şiddet ve suç, politik görüşler, etnik ve ırka ilişkin tutumlar ve sosyal davranış hakkında bilgi sağlama yoluyla pek çok çocuk için önemli bir sosyalizasyon aracı olarak hizmet ettiğini tartışır. Televizyon, toplumun gerçek bir tasviri olarak algılanırsa veya bir çocuk için yeterli gerçek yaşam tecrübeleri mevcut değilse televizyondaki sosyal gerçeklik tasviri, bir çocuğun görüşünün temeli haline gelebilir.[118] Televizyon yetişkinler için daha ziyade bir haber alma ve eğlenme aracıyken çocuklar için, eğlendirme aracı olmanın yanında içinde yaşanılan toplumu ve dünyayı anlama ve tanıma aracı olmaktadır. İçinde yaşanılan dünyayı anlama çabası içinde televizyondan faydalanan çocuklar, televizyon yoluyla aldıkları iletilerin hangilerinin gerçek hangilerinin kurmaca olduğunu yetişkinler gibi kolaylıkla ayırt edememektedir.

İşte çocuğun televizyonla ilişkisinde tehlike tam da bu noktada başlamaktadır. Televizyon ve çocuk konusunda çocuğun televizyonla ilişkisi, yetişkinlerin televizyonla ilişkisine oranla 3 nedenle sorunludur. İlk olarak çocukluk, toplumsal değerlerin içselleştirilmesinin henüz tamamlanmamış olduğu ve toplumsal öğrenme süreçlerinde etkiye en açık olunan bir dönemdir. Çocukların şiddet, saldırganlık gibi anti-sosyal davranışları ve bu davranışları temellendiren değerleri öğrenmeleri ve bunları içselleştirmeleri bu nedenle yüksek ihtimaldir. Bu görüşte toplumsallaşma kuramlarının, toplumsallaşma sürecinde çocukluk dönemine bu anlamda atfettikleri önemin rolü göz ardı edilemez. Bununla bağlantılı ikinci neden; çocukların dış uyaranlara karşı korunmasız, savunmasız olduğuna yönelik inançtır. Çocuklar henüz toplumsal kişilikleri oluşmadığı için, iyiyi kötüyü ayırt etme konusunda gerekli mekanizmaları geliştirmiş değillerdir. Dolayısıyla toplumsal iyi ve kötü kategorileri,

[117] J. Barbara Wilson, ve ark., 1998, s.24.
[118] N. Adak, 2004, s.30.

özellikle üst benliği henüz yeterince gelişmemiş olan çocuklarda birbirine karışabilir. Üçüncü neden ise, televizyonun "üçüncü kişi etkisi"[119]ne en açık olan yaş grubunun çocuklar olduğu düşünce ve inancının yaygınlığıdır.[120] Dolayısıyla çocuğun sosyalleşmesi süreci, çocuğun gelişim aşaması ve televizyonun olası olumsuz içeriği ile birlikte düşünülmelidir.

II. Dünya Savaşı sonunda yaygınlaşmaya başlayıp, evlerimizin önce baş konuğu daha sonra ailemizin bir mensubu haline gelen televizyonla ilişkimizi araştıran çalışmalar, televizyon programlarının tek biçimli, farklı anlamların üretilmesine elvermeyecek kadar anlamı kapatan bir yapı olduğunu, buna karşılık izleyicinin edilgin ve programın tutsağı olduğunu dolayısıyla televizyon mesajı ne diyorsa bu mesajdan büyük ölçüde etkilendiğini öne sürmektedirler.[121] Fiziksel, zihinsel, ahlaki ve kişilik gelişimini henüz tamamlamamış bireyler olarak çocuklar, toplumsallaşma sürecinde aile, okul, arkadaş ve çevresinden gelen bütün uyaranlara açık olmakta ve bahsedilen sosyalleşme ajanlarını bilginin kaynağı olarak görmektedir. Dolayısıyla sosyal öğrenme, taklit, özdeşleşme gibi süreçlerle toplumsalın içine girmeye çalışan günümüz çocuklarının boş zamanlarını en çok televizyon izleyerek geçirdikleri dikkate alınırsa, televizyonun olumlu ve olumsuz içeriği ile çocuğun sosyal gelişiminde başat rolü oynadığı su götürmez bir gerçektir. Aile içi ilişkiler ve ailenin televizyon konusundaki tutumu bu süreci çocuğun lehine ya da aleyhine çevirebilmektedir.

1.6. ÇOCUĞUN GELİŞİM DÖNEMLERİ AÇISINDAN TELEVİZYON

Çocuklar biyolojik açıdan eşit olarak doğarlar. Ancak yaşamlarının ileriki dönemlerinde farklı karakterlere, farklı zevklere, tutum ve alışkanlıklara sahip olan bireyler olarak toplumda yerlerini alırlar. Bu değişimin sebebi, gelişmelerin çok

[119]Üçüncü Kişi Etkisi: Bu hipotez, insanların medya mesajlarının diğer kişiler üzerindeki etkisinin kendi üzerlerindeki etkisinden çok daha fazla olduğunu düşünmeleri eğilimidir. İzleyiciler, televizyonun üçüncü kişiler üzerinde kendilerine oranla çok daha fazla etkili olmasını beklerler. Bu kişiler, çoğunlukla bilinç ve bilgi düzeyi düşük, televizyonun zararlı içeriği karşısında bağışıklık sistemi zayıf olduğu düşünülen kesimdir. (Bkz. Erol Mutlu, Televizyon ve Toplum, 1999, s.90.)
[120] E. Mutlu, 1999, s.120.
[121] a.g.e., s.98.

farklı sosyal ve kültürel ortamlarda gerçekleşiyor olmasıdır. Dolayısıyla günümüzdeki çocuk da değişime uğramıştır. Önceki kuşaklar sokakta oynarken, bisiklet lastiği şişirirken, günümüz kuşağı bilgisayar ve cep telefonları ile haşır neşir olmakta ve ciddi televizyon izleme alışkanlığına sahip olmaktadır. Çocuklar henüz okuma yazma öğrenmeden televizyon kahramanlarını tanımakta dolayısıyla çocukların yetişkinlerin dünyasına geçişleri hızlı olmaktadır. Ayrıca hızlı kentleşme oranının arttığı toplumlarda çocuklar, anne-baba, büyükanne masallarından mahrum, beton bloklardan oluşan apartmanlarda yaşamak zorunda olduklarından zaman geçirme aracı olarak televizyonu tercih etmektedirler.[122]

Televizyon yayınlarının 24 saate yayılması, sadece çocuklara yönelik 24 saat çizgi film yayınlayan kanalların ortaya çıkması, kanal sayısının artması, program içeriklerinin renkli, animasyonlu ve albenili hale gelmesi, çocuk televizyon ilişkisinin bağlarını giderek sağlamlaştırmıştır. Erkek çocuklara yönelik güç odaklı, kız çocuklarına yönelik duygusal ve gösterişin ön plana çıktığı programlar çocuk-televizyon bağını güçlendirmede önemli bir rol oynamaktadır. İzlemesi kolay ve kolaylığından dolayı da alışkanlık yapan televizyon, toplumsal durum ve olaylar konusunda çocuklar için çağımızın vazgeçilmez bilgi kaynağı haline gelmiştir. Verilen bilgi çocuk tarafından doğru olarak kabul edilmekte, sorgulanmamaktadır. Dolayısıyla televizyon gerçek dünya ile eş tutulmaktadır.[123]

Bir kitle iletişim aracı olarak televizyon, farklı hayat tarzlarını, kültürleri, inanç ve değer yargılarını, farklı tutum ve davranışları tanıtması ve buna benzer sayabileceğimiz başka işlevleriyle izleyicisine sınırsız bir dünya sunmaktadır. Günümüz çocukları ise televizyonun, her insan için en güvenilir ve en emniyette olabilecekleri yer olan evlere girmiş olması sebebiyle televizyon içeriğinden kendilerini alamamakta ve erken yaşlardan itibaren televizyon ürünlerinin gönüllü müşterisi olmaya, dünyalarında televizyona önemli bir yer tahsis etmeye başlamaktadırlar. Öğrenmenin ve gördüğünü taklit etmenin en yoğun yaşandığı yıllar olan çocukluk döneminde televizyon, çocukların fiziksel, ruhsal ve bilişsel gelişimini

[122] M. Işık, 2007, s.96.
[123] a.g.e., s.97.

etkilemekte dolayısıyla toplumsal yaşama dair imgeleri, değer yargıları ve davranış kalıplarını belirlemektedir.

Sürekli gözlemleyen, alışkanlıklar geliştiren, seçimlerini ve kişiliğini oluşturmaya çalışan bir konumdadır çocuk. Önceleri istemsiz olarak şartlanma ve taklit konumunda olan çocuklar daha sonra özellikle anne babadan ve yakın çevreden gördükleri istek ve destekle istemli şartlanma ve taklitlere girişmektedirler. Çocukluk döneminde insanın yaşayacağı ya da yaşadığı her şey yaşam ortamı içinde öğrenilmektedir.[124] Çocuklar, algıladıkları çok çeşitli uyaranlar ile keşfetme ve öğrenme yetilerini geliştirirler. Televizyon, görüntülü ve sesli birçok uyaranlar eşliğinde kurgusal içerikle çocuğun tüm kavrayışını yönlendiren bir yapı sunmaktadır. Dolayısıyla çocuk, hiçbir şey yapmadan sadece izleyerek televizyondan gelecek her türlü mesaja kendisini açmaktadır ve en önemlisi televizyonu gerçek dünya ile eş tutmaktadır.

Kendine özgü gelişim özellikleri ve edimlerini kapsayan çocuğun gelişim dönemlerinin her birinde televizyon içeriği, içinde bulunulan fiziksel ve zihinsel kapasiteye göre algılanmakta ve değerlendirilmektedir. Gelişim kuramlarının belirlediği gelişim aşamaları ve yaşları da dikkate alınarak, televizyona ve içeriğine karşı çocuğun duyarlılığı ve etkilenimi dönemler halinde ele alınabilir.

1.6.1. (0-2) Yaş Döneminde Çocuklar ve Televizyon

Piaget'nin ilk gelişim dönemi olan duyu-motor (0-2 yaş) döneminde bebeğin düşünceleri onun fiziksel aktivitelerine dayalıdır. Doğduğumuz andan itibaren dünyayı kavramamıza yarayan bilişsel şemalar, ilkel zihinsel yapılar, bilginin en temel birimleridir. Çok çeşitli ve karmaşık olan şemalar aracılığıyla bebek, bilgiler arasında bağlantı kurabilmektedir.[125] Piaget'ye göre bebeğin bu dönemde kazandığı davranışlar, doğuştan getirilen reflekslerin şemalar halinde geliştirilmesidir. Bu

[124] N. Öcel, 2002, s.64-65.
[125]Pınar San Bayhan ve İsmihan Artan, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s.24.

refleksler çocuğun ilk bilişsel şemalarıdır. Zihinsel açıdan bu dönemin önemli özelliklerinden biri de ertelenmiş taklittir. Ertelenmiş taklit, bebeğin görmüş olduğu bir olayı daha sonra tekrarlaması, taklit etmesidir. Örneğin, eve gelen misafirin çocuğunun davranışının birkaç gün sonra evin çocuğu tarafından taklit edilmesi, ertelenmiş bir taklit olayıdır. Bu durum bebeğin bir olayı aklında tuttuğunu göstermektedir. Akılda tutma durumu zihinsel gelişim açısından önemli bir aşamadır. Hedefe yönelik davranış, bu dönemin önemli kazanımlarından biridir. Bebek bu dönemin sonunda bir şeyi ister ve ona doğru bir harekette bulunur.[126] Yani istemsiz hareketler zamanla belli bir amaca yönelik planlı, istemli hareketler olmaktadır.

Bu dönemde çocuk daha durağan ve sakin zihinsel işlevlere gereksinim duymaktadır. Basit zihinsel faaliyetler, henüz gelişmekte olan beyin fonksiyonlarına bağlı olarak artmaktadır. Televizyondaki hızlı ve akıcı görüntüler, bebeğin kalıcı şemasal alışkanlıkları oluşturmasını güçleştirebilmektedir. Erken dönemde aşırı televizyona maruz kalma bebeğin etkili bağlantılar kurmasını sağlayan fiziksel beyin gelişimini etkileyeceğinden dikkatin sürekliliği üzerinde bozucu etki oluşturmaktadır. Böylece çocuk ileriki dönemlerde gelişmekte olan dikkatini yoğunlaştırma sürelerini ve beyinsel işlevlerini tembelliğe alıştırmaktadır. Televizyon karşısında zaman sınırı olmadan bırakılan bu yaş dönemindeki çocuklarda konuşma, anlamlı jest ve mimikler, heceler, agulama, ses çıkarma, cümle kurma gibi gerekli olan fonksiyonların gelişimde gecikmeler veya yetersizlikler görülebilmektedir. Konuşmayı bilmeden televizyona bakan çocuk, ileriki yıllarda okumayı öğrenmek için fazla çaba göstermemekte, zihinsel imgeleme yaratıcılığını azaltmaktadır.[127]

Öğrenme ve hatırlama becerisi yaşamın ilk haftalarından itibaren mevcuttur. Ebeveyne ve diğerlerine bağlılık, ilk yılın sonlarına doğru oluşmaktadır. Kişisel farkındalık ikinci yılda gelişmektedir. Diğer çocuklara ilgi, dönemin sonuna doğru artmaktadır. 0-3 yaş arasındaki çocukla birlikte paylaşılan zaman, onun kişilerarası iletişime alışmasına ve yavaş yavaş sosyal çevresini tanımasına yol açmaktadır.

[126] Hasan Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, 10.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s.62-64.
[127] Y.D. Ertürk, ve A. Akkor Gül, 2006, s.33-34.

Çocuk, iletişimin temel esası olan konuşma becerilerinin temelini bu dönemde atmaktadır. Bu dönemde aşırı miktarda televizyona maruz kalan çocuk, duygusal ve sosyal iletişime geçmede zorlanabilmektedir. Televizyon karşısında çocuğu besleme, uyutma gibi davranışlar ileride oluşacak yeme bozuklukları ve uyuma sorunlarının temelini oluşturabilmektedir.[128] 0-2 yaş döneminde çocukların duygusal doyumunun sağlanması ve onunla her bakımdan ilgilenilmesi çocukta sağlam ve güçlü bir psikolojik yapının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu dönem içinde bebeği okşamak, kucaklamak, onunla konuşmak, oynamak, birlikte vakit geçirmek, ona sevildiğini hissettirmek, onu gezdirmek, psikomotor ve psikososyal yönünün gelişimine çok büyük katkılarda bulunmaktadır. Bebek ile birlikte vakit geçirmek, onun insanlar arası ilişkilere yabancılaşmasını engeller ve ilgilenen bakıcısı vasıtasıyla önce karşısındaki bireyi, aile ortamını ve sonra yavaş yavaş sosyal çevresini tanımasına yol açmaktadır.[129]

Sosyal gelişim içinde duyguların şekillenmesinde bebeklerin ilk sosyal davranışı, anneye bağlanma ve anneden kopma olarak görülmektedir. Anne ve çocuk arasındaki ilk sevgi temasları "dokunmanın verdiği rahatlık" gereksinimi çocuğun temel güvenin oluşmasında birinci sırayı oluşturmaktadır. Bu nedenle bebekler için sevgi, duygusal ilgi ve birlikte paylaşılacak zaman çok önemlidir. Ebeveynin televizyon tutkusu veya televizyonun bir bakıcı fonksiyonu üstlenmesi sonucu, çocuğun televizyonu bir bağlanma objesi yerine koyarak koşullanması olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.[130] Çocuk cansız bir varlığın karşısında, duygusal ve sosyal uyarıdan mahrum, sevgiden ve bağlandığı kişiden uzak, konuşmasına, bakışına, gülümsemesine karşılık vermeyen, gönderdiği mesajlara cevap vermeyen, sert, soğuk bir cismin karsısında kaldığında (ne kadar ses ve görüntü olursa olsun çocuk onları yorumlayarak kabul edecek durumda ve psikososyal seviyede değildir) gelişecek olan psikososyal yönlerin hepsi eksik veya yetersiz kalabilmektedir.[131]

[128]Y.D. Ertürk, ve A. Akkor Gül, 2006, s.28.
[129]Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 32. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, s. 13.
[130]Y.D. Ertürk, ve A. Akkor Gül, 2006, s. 28.
[131]Erdal Atabek, *Çocuklar, Büyükler ve Tavşanlar*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul. 1998, s.47.

Bu dönemde çok uzun süre televizyon karşısında kalan çocuklarda başka hazırlayıcı nedenler yok ise, diğer bazı nedenler de eklenerek bazı psikiyatrik tablolar gelişebilmektedir. Çevreye karşı ilgisizlik, seslenince bakmama, insanlara ve yaşıtlarına ilgisizlik, onlarla duygusal ve sosyal iletişime geçememe, kendi halinde olmaya çalışma, konuşmama, cümle kuramama, iletişim ve etkileşimde problemler, duygusal olarak karşılık verememe gibi birçok belirti görülebilmektedir.[132] Bu nedenle anne babaların özellikle bu yaş için televizyon izleme konusunda sınırlamalar ile birlikte durumu yönlendirmeleri, istendik psikomotor ve psikososyal gelişimi için gerekli olmaktadır.

Yıldan yıla kasları, kemikleri, tüm bedeni inanılmaz ölçülerde gelişme gösteren çocuğun sürekli bir hareket gereksinimi bulunmaktadır. Çocukların televizyon karşısında hareketsiz oturmaları, onları fiziksel açıdan genellikle olumsuz etkilemektedir. İlgisini çok fazla çeken bir konu yüzünden televizyon önünden bir türlü ayrılamayan, hareket bile edemeyen çocuğun fiziksel gelişim süreci geciktirilmiş olmaktadır.[133] 0-2 yaş arasında uzun süre televizyon karşısında (günlük 1-2 saatin üzerinde) kalan çocukta, sosyal gelişim (duygusal etkileşim ve karşılık verme, sosyal ortamlara uyum, insanlarla ilgilenme, onlara yakınlık gösterme yaşıtlarına ilgi vb.) ve iletişim (konuşma, anlamlı jest ve mimikler, heceleme, ses çıkarma, cümle kurma vb.) için gerekli olan fonksiyonların gelişiminde gecikmeler veya yetersizlikler görülebilmektedir. Bütün bu nedenlerden dolayı 0-2 yaş arası çocukların ebeveynleriyle birlikte oldukları vakitlerde de televizyon karşısında kalmaları bütünsel bir gelişim için sakıncalı olabilmektedir.

1.6.2. (2-7) Yaş Döneminde Çocuklar ve Televizyon

Piaget ve arkadaşlarının "İşlem Öncesi Dönem" adını verdikleri bu dönem, 2-7 yaş arasını kapsamaktadır ve işlem öncesi düşünce henüz iyi organize edilmemiştir. Analiz ve sentez yeteneği gelişmediğinden somutluk, dönemin en belirgin özelliğidir. Çocuklar, zihinsel olarak kendi üzerinde yoğunlaşmışlardır ve benmerkezcidirler,

[132] E. Atabek, 1998, s.53-56.
[133] N. Öcel, 2002, s.188.

dolayısıyla başkalarının görüş açılarını kavrayamazlar. Piaget, bu dönemden mantık öncesi dönem olarak söz eder.[134] Soyut düşünce gücü olmayan ve henüz gerçek ile gerçek olmayan arasındaki farkı ayırt edemeyen bu dönem çocukları, gerek çizgi filmlerde, haberlerde gerekse diğer program türlerinde gördüklerine tanık olmaları nedeniyle gerçek dünya algılamalarını bu yönde geliştirebilirler.[135] Nesnelerin görünüşünün etkisi altında olan bu dönem çocuklarında tersine çevrilemezlik ilkesi mevcuttur. Çocuk, aynı anda birden fazla etken üzerinde düşünemez. Özelden özele akıl yürütme işlem öncesi dönemdeki çocuklarda görülen başka bir özelliktir. Çocuklar bu dönemde tümdengelim ve tümevarımı kullanamazlar. Maddeleri tek ve belirgin özellikleriyle sınıflandırırlar. Cansızı canlı gibi görme (animizm), cansız nesnelere yaşamsal öğeler yükleme eğilimi vardır. Çocukların büyük bölümü, ayrıntıları dikkate almadan genel olarak algılar. Bunun sonucunda da ilişkisiz olarak obje ve kavramları bütünleştirirler.[136] Dolayısıyla zihinsel yeterliliğin henüz tamamlanmadığı bu dönemde kontrolsüz televizyon izlerliği zararlı sonuçlar doğurabilmektedir.[137]

Bu dönemde anne baba, arkadaş ve sosyal çevre ile etkileşim ve iletişim belirgin olarak artmış, erişkinlerle uyum büyük oranda sağlanmıştır. Gerek dil gelişimi gerek motor gelişiminde önemli aşamaların kaydedildiği bu dönemde çocuğun yaşadığı ve tecrübe ettiği olaylar çocuk için hayat boyu çok önemli olmaktadır. Televizyonun bu dönemde aşırı izlenmesi, çocuğun dil ve sosyal gelişiminde bazı sıkıntıların ve eksikliklerin oluşmasına neden olabilmektedir.[138] 2-7 yaş arasında çocuklar, televizyonda gördükleri görüntüleri tamamen somut olarak yorumlarlar. Yani çocuklarda henüz soyut düşünce gelişmediği için televizyondan çocuğa doğru akan görüntüler olduğu gibi algılanır. Her şeyin kendi etrafında şekillendiği düşüncesine sahip olan çocuk, algıladığı kadarıyla gördüklerini olduğu gibi yapmaya çalışabilir. Hatta bazı şeylerin nedeni olduğunu veya o öyle düşündüğü için televizyonda bu sahnelerin gerçekleştiğini düşünebilir. Bu dönem çocuklarındaki

[134] H. Yavuzer, 2010, s.97.
[135] İ. Vural, 2008, s. 74.
[136] H. Bacanlı, 2005, s.65.
[137] Y.D. Ertürk, ve A. Akkor Gül, 2006, s.34.
[138] http://www.cocukaile.com/Moduller/Makaleler/MakaleIndex.aspx?Kodal=5&KS=2011118164617478, (Erişim 13.01.2011)

yaşantılar hayat boyu etkili olabilmektedir. Özellikle şiddet ve korku öğeleri soyutlaştırılamadığı için ve gerçekleştiklerinde çocuk tarafından geri dönüşü imkânsız olarak algılandığından bu durum, akla gelen görüntüler ve düşünceler ile günlerce onları rahatsız edebilmektedir.[139]

Çocukların bu yaşlarda karşılaştıkları şiddet görüntüleri onlarda kaygı, gerilim, korku, şiddete eğilim, uyku bozukluğu, yalnız kalmak istememe gibi duygusal sıkıntılara yol açabilmektedir. Oyun dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde, çocuğun televizyonla kurduğu ilişki, arkadaşlarından soyutlanmasına ve yeni oyunlara girip oyunu kurma, sürdürme ve arkadaşlarıyla paylaşım sürecini etkileyebilmektedir. Ancak Belton'a göre; bilinen çizgi film kahramanlarının oyunlara taşınırken yeni oyun kurguları oluşturmasında çocuğu yönlendirici ve katılımcı yaparak sosyalleştirebileceği yönünde bulgularda da mevcuttur. Bu dönem çocukları henüz bilişsel gelişim olarak somut düzeyde olduklarından, yanlış davrandıkları ve toplum kurallarına uymadıkları için ceza alması gereken kahramanların, cezalandırıldıklarını görmediklerinde bunu somutlaştıramazlar. Dolayısıyla bu tür davranışları örnek alıp modelleyebilmekte veya şiddet sahnelerinden dolayı korku ve kaygı yaşayabilmektedir. Özellikle korku, kaygı gibi duygular algı dünyasının oluşturulmasında çocukluk döneminin en önemli duygusal işlevleridir. Bazı korkular, maruz kalınan şiddet sahnelerinden kaynaklanırken bazı korkular da bu sahnelerin tetiklediği çocukların hayal güçlerinden kaynaklanabilmektedir. Gerbner ve Gross'un da belirttiği gibi eğer çocuk çok fazla televizyon izlerse dünyayı korkutucu bir yer olarak (Vasat Dünya Teorisi) algılayabilmektedir. Fazla televizyon izleyen çocukların, az televizyon izleyenlere göre daha kaygılı olmakta ve saldırgan davranışlar sergilemektedir.[140] Hâlbuki bu dönem çocuğunun gereksinimi, olumlu ve gelişimini hızlandırıcı hayallerdir.

Pediatrics dergisinin 2004 Nisan sayısında yayınlanan ve yaşları 1-3 arasında değişen iki grup çocuk üzerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre[141] televizyon,

---

[139] Y.D. Ertürk, ve A. Akkor Gül, 2006, s.35.
[140] a.g.e., s.29.
[141] http://www.tv8.com.tr/scripts/news/detail.asp?NewsID=30900&page=detail&type, (Erişim 10.02.2011)

çocukları aşırı şekilde uyarmakta ve gelişmekte olan beyinlerini sürekli olarak şekillendirmektedir. ABD'nin de desteklediği söz konusu araştırmaya 1345 çocuk katılmış, ailelere de çocukların televizyon izleme alışkanlıkları ve 7 yaşına geldiklerinde dikkat bozukluğu yaşayıp yaşamadıklarına dair sorular sorulmuştur. Sürekli televizyon izleyen çocukların konsantrasyon zorluğu çektiği, durmaksızın ve düşünmeden hareket ettiği ve çabucak kafalarının karıştığı belirtilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, günde 1 ya da 2 saat televizyon izleyen %37 civarındaki çocukların %10 ya da 20'sinde dikkat sorunu yaşama riskinin daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Günde 3 ya da 4 saat televizyon izleyen %14'lük kesimin ise hiç televizyon izlemeyen çocuklara göre dikkat bozukluğu riskinin % 30-40 oranında arttığı kaydedilmiştir.

Ülkemizde yapılan araştırmalara göre, okul çağındaki çocuk, ders ve ödev yapmanın dışındaki zamanının %77'sini televizyon izlemeye ayırmaktadır. Oyun oynamaya ayırdıkları zaman ise %11 dolayındadır. Ayrıca çocukların %99'unun televizyon izlediği belirtilen araştırmada okul öncesi dönemde bulunan 2-7 yaşlar arası çocukların %100'nün televizyon izlediği kaydedilmektedir. Bu durumun çocuklar üzerindeki etkisi tartışılmaz bir gerçektir.[142] Soyut düşünce yetenekleri henüz gelişmemiş bu dönem çocukları, izlediği görüntüleri olduğu gibi algılamakta ve bunları eleme sürecine tabi tutmadan olduğu gibi uygulayabilmektedir. Yani çizgi filmde gördüğü bir şiddet sahnesini olduğu gibi yapmaya çalışmaktadır.[143] Çocuk için bu dönemde şiddet içeren ve aşırı abartılı konulardan oluşan çizgi filmler oldukça sakıncalı olabilmektedir. Çocuğun sosyalleşmesi, yakınları ile diyalog kurması, sosyal uyumu, dil gelişimi ve buna benzer konular televizyonun olumsuz etkisi ile eksik kalmaktadır. Bu yaşlardaki çocukların eğitici programlar harici özellikle şiddet içeren ve çocuklar için travmatik etkiler yaratabilecek görüntülerden uzak kalmaları gerekmektedir. Televizyonda karşılaşılan olumsuz içerik, bilişsel ve psikolojik gelişimi henüz tamamlanmamış okul öncesi dönem çocuklarında bilinçaltında kaygı, gerilim, korku ve şiddete eğilim gibi bilişsel ve psikolojik problemlere yol açabilmektedir.

[142] M. Işık, 2007, s.142.
[143] H. Yavuzer, 2010, s.38-41.

1.6.3. (7-12) Yaş Döneminde Çocuklar ve Televizyon

Piaget'nin "Somut İşlemler Dönemi" olarak adlandırdığı 7-12 yaş arasındaki çocuklar, yeni ve etkin zihinsel beceriler edinmektedir. Mantıksal düşünmenin başladığı bu dönemde problemlerin çözümü somut işlemlere dayanmakta ve henüz soyut işlemler yapılamamaktadır. Bu dönemdeki çocuklar adalet, özgürlük gibi kavramları konuşsa da içeriklerini kavrayamamaktadır. 7-12 yaş arasında çocuk, benmerkezcilikten kurtulmakta ve empati kurmayı öğrenmeye başlamaktadır. Bu dönemin önemli özelliği madde korunumun kazanılmasıdır. Korunumun kazanılmasında, odaktan uzaklaşma ve tersine çevrilebilirlik gibi artan düşünme yetenekleri etkili olmaktadır. Çocuklar sınıflama, sıralama ve karşılaştırma konularında başarılı olmaktadır. Somut işlemler dönemindeki bir çocuk, nesneleri birden fazla özelliğine göre sınıflandırabilmektedir. Çocuklar, belirli nesneler arasındaki değişmeyen ilişkileri, nesneleri görmeden mantık yürütme yoluyla kavrayabilmektedir.[144] Somut işlemler dönemi, işlem öncesi dönemle soyut işlemler dönemi arasında geçiş evresidir.

Piaget'ye göre bu dönemde çocuk, bilişsel gelişiminde önceki döneme göre daha esnek ve düşünce süreçlerinde daha mantıklı olmaktadır. Çocuk, artık kendi bakış açısıyla bir başkasının bakış açısı arasında bağlantı kurabilmektedir. Çocuk, nedensel farklılıkları ayırt edebilmekte ancak kimi zaman halen mantıksal sonuçlar çıkarmakta zorlanabilmektedir. Gelişmeye başlayan soyut düşüncenin etkisiyle çocuk, televizyondaki görüntüleri erişkin düzeyine yakın bir biçimde yakalamaya çalışmaktadır. Çocuğun bilişsel ve sosyal düzeydeki büyük değişimi, bilgi işleme yeteneğindeki gelişimi yanında algısal düşünceden sembolik düşünceye kayması televizyon içeriklerine dair bütünün parçalarını tamamlamasını sağlamaktadır. Analiz yeteneğinin gelişmesi ile birlikte birden fazla tutum ya da boyut temelinde ayrıştırma ve genellemeler çocuğun kendi yaşantılarından yola çıkarak belirlenir.[145]

Bu dönemde bilişsel süreçler daha çok soyut bir düzeye doğru gelişirken, soyut içerikler hakkındaki bilgiler de şekillenmeye başlar. Çocuk için bu dönem, aile

[144] H. Bacanlı, 2005, s.67-68.
[145] Y.D. Ertürk ve A. Akkor Gül, 2006, s.35.

ya da arkadaşların bakışı ve yorumlarıyla düşünme yeteneğinin şekillenebildiği bir süreçtir. Bu nedenle televizyon izleme davranışı sırasında ailenin verdiği tepkiler, çocuğun bilişsel akıcılığını şekillendirebilmektedir. Dolayısıyla, 7-12 yaş grubu çocukların, bilişsel ve duyuşsal gelişimlerine göre, stres etkenlerinin etkisinde kalışları arasında farklılıklar göze çarpabilmektedir. Örneğin, 7 yaşındaki bir çocuk 11 yaş sonlarına doğru şekillenmeye başlayacak olan soyut işlemler döneminde henüz girmediği için beklenmedik olaylar, haberler karşısında bir yetişkine göre daha çok şaşıracak, panik olacaktır. Öte yandan 12 yaş sonrasında bilişsel ve duyuşsal gelişimlerine göre görüntüleri daha mantıklı bir biçimde değerlendirebilmektedir.[146]

"Ben" kavramının gelişimiyle birlikte, çocuğun benlik yapısı bu dönemde yetişkin düzeye ulaşma çabasındadır. Kendi deneyimleri önem kazanmaya başlayan bu dönem çocuğu için okul artık aile ile geçirilen zamanın önüne geçmeye başlamıştır. Çocuklar televizyon düzeyindeki görüntülerden erişkinlerin tepkileri düzeyinde etkilenirler. Özellikle aile ile birlikte seyir sırasında ailenin korku ve kaygıları çocuklara yansımakta, dünya daha iyi tanınmakta ve gerçekler daha iyi bilinmektedir. Bu nedenle çocuklar saldırı, bıçaklanma, vurulma ya da kitle iletişim araçlarından yansıyan savaş, doğal afetler gibi durumlardan korkabilmektedir.[147]

Bu dönemde duygu boyutunda bilişsel gelişmeye paralel bir gelişim hızı söz konusu değilse aradaki tutarsızlık davranışa yansımakta ve çocuk üzerinde izlediklerinin etkisi yetişkinden farklı şekillenebilmektedir. Örneğin bu dönemin çocuğu ailesi ile birlikte izlediği haber görüntülerinin bilgilendirici nitelikte olduğunu büyük ölçüde fark eder, ancak bir yetişkin kadar yaşam deneyimine sahip olmadığı ve bilişsel, duyuşsal gelişimini henüz tamamlamadığı için, şiddet içeren, korku ve gerilime neden olan içerikler onun kaygı duymasına ve güvensizlik hissetmesine neden olarak, kazanmış olduğu pek çok gelişimsel özellikte gerilemeye yol açabilir. Dolayısıyla çocuk, evde yalnız kalamamaya başlar ve anne bağımlılığına, okul korkusuna yol açabilen sosyal gelişimsel gerilikler yaşayabilir. Televizyon izlemenin aşırılığı durumunda, iletişim ve sosyal uyum üzerinde oluşabilecek olumsuz etkiler, çocuğun sosyal etkinliklerine, arkadaş ilişkilerine, ders

[146] Y.D. Ertürk ve A. Akkor Gül, 2006, s.35-36.
[147] P.San Bayhan ve İ. Artan, 2004, s.31.

başarısına, sport faaliyetlerine yansır ve çocuk yaşına uygun becerilerinin gelişmesinde sorunlarla karşılaşır.[148]

1.6.4. (12-18) Yaş Döneminde Çocuklar ve Televizyon

Ergenliğin fırtınalı ve çalkantılı bir dönem olduğu yolundaki genel kanı, bir dönem boyunca depresyon da dâhil olmak üzere birtakım güçlüklerin gelişim sürecinin bir parçası olarak kabul edilmesini gerektirmektedir. Ancak daha sonraları ergenlikte ortaya çıkan tercih ve eğilimlerin erişkinlikte ciddi ruhsal bozukluklar ve davranış bozuklukları biçiminde sürdüğü gözlenmektedir. Böylelikle ergenlik dönemindeki sorunların bu döneme özgü güçlükler olarak değil, şimdiyi ve geleceği etkileyebilecek sorunlar olarak görülmesi gerekmektedir.

Piaget'ye göre bu dönem, 12 yaşından sonra başlayan ve yetişkin düzeyinde mantıksal çıkarımların bulunduğu dönemdir. Soyut düşünme ve soyut kavramları kullanma yeteneği gelişir. Ergen benmerkezciliğinin ortaya çıktığı dönemde ergen, başkalarının bakış açısını anlayabilmeye başladığı için onların ne diyeceğini merak eder. Göreli kavramlar bu dönemde edinilir. Birey hipotezler kurar, denemeler yapar, mantıklı açıklamalarda bulunur ve genellemeler yapar. Küçük çocuklarda gözlenen tümevarım türünden akıl yürütme yerine tümdengelim düşünme tarzı, hayali ve irrasyonel düşünceler görülür. Bu dönem çocukları, her konuda kuramlar formüle ederler, gerçek olanlardan başka olasılıklarla da ilgilenirler.[149] Kısacası bu döneme ulaşan çocuklar, düşünce ile oynayabilme becerisini edinmişlerdir.

Ergenin yetişkinlik ve yaşlılıkta sahip olacağı biyolojik, zihinsel ve psiko-sosyal özellikler büyük oranda bu dönemde kazanılmaya başlanmaktadır. "Ben kimim?", "Kim olacağım?", "Bende ne olup bitiyor?" gibi pek çok soruya ergenlik döneminde cevap aranmaktadır. Ergenler bu dönemde kıyafetlerine, fiziksel görünümlerine aşırı duyarlı olurlar. Kıyafetlerinin özellikle akran grubunun tercih ettiği modaya uyması ve onaylanması çok önemlidir. Saçlar, yüzdeki sivilceler aşırı

[148] Y.D. Ertürk ve A. Akkor Gül, 2006, s.30.
[149] H. Bacanlı, 2005, s.69.

derecede önem kazanır. Ayna karşısında saatler harcanır. Erkekler, saçlarını o yılların idol şarkıcısı veya film yıldızının saçı gibi kestirir ve tarar. Kızlar, fiziki görünümüyle ilgilenerek çevrelerinde hayranlık uyandırmaya çalışırlar. Ergenlik döneminde benmerkezli düşünce diğer gelişim dönemlerinden farklı biçimde gelişir. Ergen, saplantılı bir şekilde çevresindeki kişilerin onun davranışlarıyla, görünümüyle ve düşünceleriyle sürekli ilgilendiklerini sanır. Sanki kendisi sahnededir ve etrafı seyirci kitlesiyle çevrilmiştir. Elkind, buna düşsel seyirciler demektedir. Elkind'e göre ergenin kendini sürekli izlenen konumunda görmesi, kendini özel ve biricik hissetmesine neden olur.[150]

Çocuklar televizyon içerikleri ile çok yönlü etkileşim içindedir. Bu durum neredeyse tümüyle bir kimlik edinme süreci olarak tanımlanabilecek ergenlik çağında daha da önemlidir. Zira ergenin başlıca görevi bir birey olarak kendine özel bir kimlik oluşturmaktır. Ergenlik, genç bireyin kendini tanımlama ve benlik saygısı gibi konular üzerinde yoğunlaştığı, yaşamsal bir kavşak noktasıdır. Bu yeni kimlik, başta anne baba olmak üzere yetişkinlere karşı, onların kimlikleriyle çatışmayı, yer yer mücadeleyi de kapsayan sancılı bir süreçte oluşur. Bu dönemde ergenin daha az aile merkezli buna karşılık daha çok arkadaş merkezli olduğu görülür. Ergenin içinde bulunduğu gerilim, onu duygu ve düşüncelerini paylaşabileceği, sorunlarını tartışabileceği, yetişkin değerlerinden bağımsız bir değerler sistemi edinebileceği akran grupları içinde yer almaya yöneltir.[151] Bağımsız bir değerler sistemi edinme arayışı ergeni akran gruplarına yaklaştırdığı gibi alternatif değer ve hayatların bol makyajlı olarak sunulduğu televizyona da yönlendirmektedir.

Çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olarak adlandırılan ergenlik dönemi gençler için baş edilmesi gereken zor bir dönemdir. Fizyolojik olarak vücutlarında oluşan değişikliklerin yanında geçirdikleri ruhsal değişimlere uyum sağlamak hiç de kolay değildir ve bu süreç birçok problem yaratmaktadır. Özellikle son yıllarda kız ve erkek ergen suçlu sayısında büyük artışlar yaşanmaktadır. Bu artış televizyon

[150] Ramazan Arı, *Eğitim Psikolojisi (Gelişim ve Öğrenme),* Nobel Yayın Dağıtım, 5. Baskı, Ankara. 2010, s.114-115.
[151] Hülya Uğur Tanrıöver, "Vadi'de Büyüyen Erkek Çocuklar", *Medya ve Çocuk Rehberi*, (Ed.) Yasemin Giritli İnceoğlu ve Nurdan Akıner, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2008, s.76.

kanallarında yaşanan artış ile aynı döneme rastlamaktadır. Televizyon yayınları ergenlik dönemiyle bağlantılı olarak iki yönden dikkate alınmalıdır: Öncelikle yaşları nispeten büyümüş olsa da ergenlik çağındaki çocukların içinde bulundukları ruh hali dolayısıyla dış etkenlere çok açık oldukları, ekranda görebilecekleri olumsuz örnekleri fazla düşünüp taşınmadan benimseyebilecekleri unutulmamalıdır. Bu sebeple ekranda neler seyrettikleri üzerinde daha fazla durulmalı ve muhtemel etkiler konusunda yardım sağlanmalıdır. Ekranda ilk bakışta zararsız gibi görünen olaylar ergenlik çağında bulunan ve iç dünyalarında psikolojik savaşlar yaşayan gençler üzerinde etkili olabilir. Yine bu döneme has tepkiler yüzünden ergenlere seyredecekleri programlar üzerinde tavsiyelerde bulunmanın bile ters sonuçlar vermesi muhtemeldir.[152]

Ergenlik dönemindeki çocuklar büyük çelişkiler yaşamakta, içlerinde kopan fırtınalardan dolayı ne istediklerini tam olarak bilememektedirler. Ergenler, gerçekle ilgili çatışmalar, kişisel üzüntü ve şüphelerin sonucunda belirgin bir karamsarlık yaşayabilir. Güvensizlik duygusu ve çevrenin takdirini kazanma arzusu gencin başarısızlıklarını incelemesine neden olur ki, bunun sonucunda genç kendi yetersizliğinden haberdar olur ve kendi içine çekilir. Bu tür etkenler gencin dünyasında dengesizliklere neden olur ve gencin üzerinde karşı konulması kolay olmayan baskılar oluşturur.

Aile dışı bir etken olduğu için her zaman ebeveynin kabullenmek istemediği sonuçlar verebilen bu yönelişe günümüzde okulun yanında yeni bir kaynak eklenmiştir: Televizyon. Ergenlik çağında çocuklar artık belli bir yaşa gelmiş olduklarında, televizyon yayınlarıyla ilgili bazı problemleri yaşamazlar. Örneğin küçük çocukların yaşadıkları korkular bu dönemde görülmez. Bunun yerine gençlerin hayal dünyalarındaki birtakım dürtülerle birleşen televizyon programlarının onları kendileri için zararlı olabilecek aktivitelere yönlendirmeleri söz konusudur ki, bu etkiler daha küçük yaştaki çocukların yaşadıkları problemlerden hiç de önemsiz değildir. Bütün bu kararsızlık ve iç çatışmalar içerisinde ergenler, televizyon alıcılarından yayılan görsel ihtişamın büyüleyici etkisine çok kolay

[152]Emir Turam, *Televizyonla Yetişen Nesil Ekranaltı Çocukları*, İrfan Yayımcılık, İstanbul, 1996, s.132-133.

kapılabilmektedir. Ekranlardan yansıtılan dünyanın yapay bir dünya olduğunun farkına varamayan ergenler, ekranda hoşlarına giden olay ve davranışları olduğu gibi kabul etmek eğilimindedir. Ergenler, seyrettiklerini sorgulamadan kabul etmekte, hatta hayal güçleriyle süsleyerek görmek istedikleri gibi görmekte büyük ustalık gösterirler.[153] Televizyon programlarının sosyalleşme ve kişilik gelişimi sürecinin kritik döneminde bulunan gençleri birçok açıdan (tutum ve değerler edinme, davranış örüntüleri kazanma, rol modellerini gözlemleme, taklit etme… gibi) etkilediği sosyal çevremizde, ailemizdeki ergenlerde ve medyaya yansıyan haberlerde açıkça görülebilmektedir.

Ergenler bu dönemde ilk defa karşı cinse ilgi duymaya başlarlar. Televizyondaki kadın-erkek ilişkileriyle ilgili programlar da onlar için önem kazanmaya başlar. Çocukların, cinsellik konusuna kafa yormaya başlamalarıyla birlikte, titizlikle hazırlanmamış bazı film veya programlarda cinselliğe karşı bazı sakıncalı bakış açıları elde etmeleri mümkün olmaktadır. Özellikle ailesi tarafından cinsel yönden aydınlatılmamış ve bununla birlikte bu tür içeriği izlemesinin aile tarafından uygun görülmemesi nedeniyle engellenmesi durumunda ergenler, söz konusu içeriğe daha fazla merak ve ilgi duymakta, aile otoritesinin uzağındayken bu yasağı delmekte ve belki de kendi haline bırakıldığında seyredeceğinden daha fazla seyredebilmektedir.[154]

Medyanın gittikçe ticarileşmesi ve özel kanallar arasındaki rating savaşları televizyonun olumlu işlevlerini bertaraf etmektedir. Birtakım bunalımlar yaşayan ergenlik çağındaki çocuklar, maruz kaldıkları zararlı içerik dolayısıyla belki de hayatları boyunca mutsuz ve başarısız olabilirler. Bütün sosyal belirlemelere ve anne-baba etkisine karşı isyan bayrağı çektikleri ve kendilerine yeni modeller aradıkları ergenlik döneminde çocukların, doğru bir rehber ve modelleyebileceği olumlu bir örnekten mahrum oldukları takdirde, televizyondaki birtakım kişi ve yaklaşımları rastgele örnek almaları ve bundan zarar görmeleri kaçınılmaz olmaktadır.

[153]E. Turam, 1996, s.136.
[154]a.g.e., s.136-137.

1.7. PROGRAM TÜRLERİ AÇISINDAN TELEVİZYONUN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Televizyonun izleyici kitlesi içinde geniş yer kaplayan çocuklar, çoğu zaman eğlenmek ya da boş zaman geçirmek adına, bu zamanlarını ebeveynleri ile birlikte ya da onlardan ayrı televizyon karşısında geçirebilmektedirler. Bu durum, çocukların aynı zamanda yetişkinler için üretilmiş olan mesajları da almalarına neden olmaktadır. Çocukluk döneminde, bireyin yaşadığı dünyayı anlaması ve anlamlandırması, bu dünyaya ait toplumsal göstergeleri öğrenmesi ve bu göstergeler dâhilinde bireysel düşünce, davranış ve ruh kalıplarını yoğun olarak oluşturması söz konusu olmaktadır. Çocuk, izlediklerinin gerçek ya da gerçek dışı olduğunun farkına varabilme yetisi henüz yeterince gelişmediği, diğer bir deyişle, mesajları eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirebilme becerisine sahip olmadığı için savunmasız olarak bu içeriklere maruz kalmaktadır. Diğer yandan çocuğun izlediği içeriğe göre gerçekliği ya da gerçek dışılığı ayırt etme süreçleri de farklılık göstermektedir. Örneğin çocuklar, çizgi film içeriğinde görmüş olduklarını birer fantazya ve kurmaca olarak algılayabilirken, haber bültenlerinde gördüklerini gerçeklik olarak değerlendirebilmektedir.[155]

Çocukların bilişsel ve duygusal gelişimleri göz önünde bulundurularak, çocuk ve televizyon ilişkisi belli program türleri bağlamında yeniden değerlendirilebilir.

1.7.1. Çizgi Filmlerin Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Çizgi filmler ve çocuk programlarının çocuğun bilişsel, duygusal durumuna ve davranışlarına yakın olması ve çizgi film kahramanlarıyla kolayca özdeşleşebilmesi, çizgi filmlerin, çocuk programlarının çocuklar tarafından genel olarak izlenme nedenidir.[156] Çizgi filmlerde genellikle, kötü adam ve engellere karşı dünyayı kurtaran çocuklar, gizemli yerlere ya da boyutlara geçişler, doğaüstü güçlere sahip olma, bol bol sihir ve büyü, çeşitli oyunlarla büyüklere istediğini yaptırma gibi

[155] İ. Vural, 2008, s.73-74.
[156] N. Öcel, 2002, s.263.

öğeler yer almaktadır. Erkek çocuklar Pokemon, Spider Man, Süperman, Bakugan ya da Ben 10 kılığına girerken, kızlar Barbie ya da Wings kızlarından biriyle özdeşleşebilmektedir. Çocuklar bunlara o kadar inanmaktadır ki, televizyonda gördüklerini gerçek yaşamda uygulamaya kalkan ve bu davranışlarından dolayı yaralanan ya da hayatını kaybeden çocukları konu alan bazı gazete haberleri durumun vahametini göstermeye yetmektedir.

Çocuklar, çizgi film kahramanları ile özdeşleşmekte ve yaratılan bu sanal dünyadan etkilenmektedir. Savaş, şiddet, rekabet, ölüm, cinsellik gibi konuların işlendiği bu sansürsüz sanal dünya, hayal ile gerçek kavramını birbirinden ayıramayan çocukları etkileyen en önemli içeriklerin başında gelmektedir. Dünyanın çeşitli yerlerinde çizgi filmlerden etkilenen çocukların çıkardığı ve basına yansıyan olaylar şöyle sıralanabilir: Norveç'te Ninja Kaplumbağalar filminden etkilenen 2 çocuk, arkadaşlarını tekmeleyerek öldürdü. ABD'de 13 yaşındaki Mitchel Jackson, Westside Ortaokulunda önce yangın alarmını çaldı, ardından da gizlendiği çalılıkların arasından dışarıya çıkan öğrenci ve öğretmenlerin üzerine ateş açtı.[157] Japonya'da 16 Aralık 1997 akşamında 700 çocuk titreme ve nöbet geçirerek hastaneye kaldırıldı ve çocukların %91'inin o anda televizyondaki Pokemon isimli çizgi filmi seyrettiği saptandı. Hastaların yarısı hemen çizgi film esnasında, diğer yarısı ise ilerleyen saatlerde belirti vermeye başladı. Türkiye'de Adana'da 12 yaşındaki bir çocuk, televizyonda izlediği Örümcek Adam filmine özenerek tavandaki vantilatöre bağladığı iple uçmak istedi. Bağladığı ip boynuna dolanan çocuk, yaşamını yitirdi. Mersin'de izlediği Pokemon çizgi filminin etkisinde kalan küçük çocuk, kendisinin filmin uçan kahramanlarından Cheristır olduğunu düşünerek, 7. kattaki evlerinin penceresinden aşağı atladı.[158] Amasya´nın Taşova ilçesinde, bir televizyon kanalında yayınlanan diziden etkilenen 7 yaşındaki M.B. isimli çocuk, arkadaşları ile oyun oynarken dizide gördüğü oyuncu gibi kendisini asacağını söyleyerek, boğazına bağladığı iple intihar etti.[159] Sadece ülkemizde değil

[157]Özgür Gönenç, "Çizgi Filmlerin Çocuklar Üzerindeki Etkileri", *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, II. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi,* Cilt:2, İstanbul, 2006, s. 1165.
[158]Kemal Sayar ve Mehmet Dinç, "Televizyon ve Çizgi Filmlerin Çocukların Değer Oluşumuna Etkileri",http://www.psikiyatri.org/online/2009010672/psikososyal/televizyon-ve-cizgifilmlerin-cocuklar%C4%B1n-de%C4%9Fer-olu%C5%9Fumuna-etkileri.html/ (Erişim 13.02.2011)
[159] http://www.haber7.com/haber/20070421/Filmden-etkilenip-intihar-etti.php, (Erişim 13.02.2011)

dünyada da sayısı her geçen gün artan yukarıda verilen türden haberler, hayatın en naif ve saf dönemi olan çocukluk döneminde televizyon ve çizgi filmlerin çocukların hayatında ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından oldukça düşündürücüdür. Medya haberlerine konu olanlar, çocukluk döneminde fiili olarak ortaya çıkan en uç örneklerdir. Bunların dışında televizyon programlarından ve özellikle çizgi filmlerden kişilikleri etkilenip söz konusu etkinin hayatlarının ileriki döneminde kendini göstereceği çocukların sayısı tahmin edilemeyecek kadar çok olduğu düşünülmektedir.

Çizgi filmlerde temel karakterler çoğu zaman kurbanı ya da kurbanları oynamaktadır. Temel karakterler her haksızlığa uğradığında sorunu çözmek için şiddete, olumsuz davranışlara başvurmakta ve bu karakterin tek alternatifiymiş gibi gösterilmektedir. Sonunda bu yolu kullanarak kazanan da hep iyiler olmaktadır. Dolayısıyla tek çözüm yolunun şiddet kullanmak olduğu kabul edilmekte ve bu durum normalleşmektedir. Algılanan diğer bir mesaj da herhangi bir anlaşmazlık durumunda mutlaka kazanan ya da kaybeden bir tarafın olduğu yanılgısıdır. Çocuklara bu dünyada ya kazanacaksın ya da kaybedeceksin mesajı verilmektedir. Ayrıca savaşmanın araçları da hemen her zaman ulaşabileceğin yakınlıktadır. İstediğin anda silah temin edebilir ve kullanabilirsin, bu şekilde silahınla daha güçlüsün ve halledemeyeceğin problem yoktur. Böylelikle ekrandaki davranış biçimi ya anında ya da yıllar sonra çocuğun davranışlarına yansımaktadır. Ayrıca çizgi filmlerde yer alan davranışların sonucu, çoğu zaman az bir kan, acı ve ağrı olarak gösterilmekte ve şiddet uygulayan taraf cezalandırılmamaktadır. Örneğin kafasına kalas düşen kara kedinin çıkardığı sesler çocuğu eğlendirebilmektedir. Oysa gerçek dünyada, birine ya da bir şeye zarar verme davranışı hapishane, hastane ya da ölüm ile sonuçlanabilmektedir. Gerçek dünyada şiddet davranışı problem çözmenin bir yolu değildir. Ayrıca şiddet uygulayan kişi kahraman değil, suçludur.[160]

Çocuklar, birçok olumsuz davranış biçimini, değer yargılarını zararlı içerikli çizgi filmlerden öğrenebilmektedir. Psikolojik gelişimi ve sorunlarla baş etme mekanizması belirli bir düzeye erişmemiş çocukların bu tür çizgi filmlerden

[160] Gülnaz Karatay ve Makbule Tokur Kesgin, *Çocuk, Televizyon ve Şiddet*, Halk Sağlığı Kurumu Derneği ve Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı, Teknik Rapor 10, Ankara, 2004, s.25-26.

etkilenmesi kaçınılmazdır. Çocukların savunmasız bir biçimde söz konusu çizgi filmlerin içerdiği mesajlarla baş başa kalması, uzun vadede çocuklar üzerinde psikolojik sorunlar ve davranış bozuklukları yaratabilmektedir.[161] Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından (2009) yapılan araştırmaya göre araştırma kapsamında incelenen çocuk programlarının %22'sinin çocukları tehlikeli durumlara sokabilecek ifade veya görsel sunumları "sıklıkla" ya da "her zaman", %21'inin ise "ara sıra" içerdiği belirlenmiştir. Bandura tarafından geliştirilen sosyal öğrenme kuramına göre, çocuklara sunulan ve onları tehlikeli durumlara sokabilecek ifade veya görsel sunumlar, çocuklarda bu hareketleri deneme isteği doğurarak modellenebilir. Nitekim basında çıkan çocukların "Süpermen gibi uçmasına" ve "Pokemon gibi atlamasına" ilişkin haberler de çocukların çizgi film kahramanlarını rol model olarak benimsediğini göstermektedir.[162] Çocuklar, hayalle gerçeği birbirine karıştırabilmekte ve televizyonda gördüğü olumsuz söz ya da davranışları "normal" kabul edip taklit edebilmektedirler.

İlk bakışta masum gibi görünen bazı çizgi filmler, birbirleriyle ve başkalarıyla güç gösterisine girme, büyüsel güç ve etki altına alma, görsel olarak çocukların bilinçaltına şiddet, saldırganlık, aşırı güçlü olma, sıra dışılık, kıskançlık, mücadelede üstün gelme, karşısındakine üstün gelme, doğaüstü güçlere sahip olma gibi mesajları içermektedir. Bu mesajların etkileri yaş gruplarına göre farklılık göstermekle birlikte, genel olarak bilinçaltına bu mesajları yerleştirdiği gözlenmektedir. Çocuklar gördüklerini gerçek yaşamda da uygulamayı denemektedirler. Nitekim basına yansıyan olaylar ve çok sayıda şikâyet üzerine, Sağlık Bakanlığına bağlı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce Pokemon adlı çizgi filmin çocuklar üzerindeki zararlı etkilerini inceleyen bir rapor hazırlanmıştır. Rapora göre Pokemon, şiddeti benimsetmekte ve kahramanların kendilerini kolayca tehlikeye atması yüzünden çocukların tehlike kavramını algılamasında güçlük çekmelerine yol açmaktadır. Ayrıca, Pokemon çizgi filminde yanıp sönen parlak ışıklar çocukların bazılarında nöbete yol açmaktadır.[163]

---

[161] Ö. Gönenç, 2006, s.1165.
[162] T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Çocuklara Yönelik Programlar ve Bu Programlarda Yayımlanan Reklamların İçerik Analizi Araştırması*, Ankara, 2009, s.151.
[163] Ö. Gönenç, 2006, s.1166.

Gözlemler, şiddet ve adam öldürme sahnelerini izleyen çocuklarda çeşitli gerginlik ve endişe belirtilerinin görüldüğüne dikkat çekmekte, bazı çocuklarda uyuma zorluklarına ya da uykularında korkulu rüyaların, kâbusların görülmesine neden olduğunu göstermektedir.[164] Bunların dışında çizgi filmlerdeki şiddet öğelerinin çocuklarda, şiddetle şaka arasındaki ilişki düzeyini büyük oranda arttırdığı dikkat çekmektedir. Öldürme eğlenceye dönüşmektedir.

Çizgi film kahramanları çoğunlukla vuran, kıran, rakibini kılıçla parçalara ayıran, buldozerle üzerinden geçen ne olduğu belli olmayan korkunç yaratıklar ve cadılardır. Bu tür programlar, çocukların zamanla bunları olağan bir olay gibi kabul edip benimsemelerine ya da film kahramanlarının yaşantılarını ve özelliklerini özümseyerek bunları kendi oyunlarına ve yaşantılarına yansıtmalarına neden olabilmektedir. Bu durum, çizgi filmler üzerinden değerler aktarımının çocuğun karakterini şekillendirmede ne denli güçlü olduğunu göstermesi açısından önemli bir veri sunmaktadır.[165] 1994-2004 yılları arasında Türkiye'de yayınlanan 11 çizgi filmin toplumsal cinsiyet kalıpları yönünden incelendiği araştırmada, kahramanların ağırlıkla erkek oluşu, iyi karakterler kadar kötü karakterlerde de güç ve cesaretleriyle erkeklerin daha görünür olduğu, kadın karakterlerin ise arka planda, bağımlı kişilikler olduğu, erkeğini destekleme ve erkeğin yaptığı planı uygulamada yardımcı bir konum sergiledikleri ortaya çıkmıştır.[166] Araştırma, toplumsallaşmanın büyük oranda gerçekleştiği çocukluk döneminde çizgi filmler üzerinden geleneksel cinsiyet rollerinin aktarıldığını göstermektedir. Bunun yanında ülkemizde yayınlanan çizgi filmlerin neredeyse tamamının yurt dışı kaynaklı olduğu düşünülürse çocuklara, toplumumuza ait olmayan hatta çoğu zaman toplum değerlerimize aykırı olan değerlerin, davranış kalıplarının aktarılması kaçınılmaz olmaktadır.

Çizgi filmler, çocukların sosyalleşmesinde hem eğlendirici hem de eğitici özellikleriyle önemli yer tutan bir medyadır. Ayrıca çizgi filmler, kimi oyuncak markalarının kendi ürünlerini pazarlamak için bir reklam medyası haline

---

[164] H. Yavuzer, 2010, s.239.
[165] K. Sayar ve M. Dinç, (Erişim 13.02.2011)
[166] Yüksel Akıncı ve N.Aysun, "Macerayı Kim Yaşıyor? Çocuklara Yönelik Çizgi Filmlerde Toplumsal Cinsiyet Kalıpları", *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, II. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi,* Cilt:2, İstanbul, 2006, s.1217-1218.

gelmektedir. Araştırma kapsamındaki (2006) "Barbie'nin Günlüğü", "My Scene Hollywood'ta" ve "Bratz Rock Melekleri" adlı çizgi filmlerin içerik analizi bulguları; filmlerdeki karakterlerin materyal değerlere önem veren, yetişkin tüketici gibi davranan karakterler olduğunu ve bu karakterlerin olumlandığını göstermektedir. Yapılan incelemede, çizgi filmlerde yer alan her şeyin bu oyuncak firmalarında satışa sunulduğu görülmektedir.[167] Çizgi filmlerde işlenen tüketim kültürü, kişileri sahip oldukları ve tükettikleri mallar aracılığıyla sınıflandırmaktadır. Aşırı harcama ve oburluk gibi materyal kavramlar bu çizgi filmlerde olumlu ve sevimli hale getirilmektedir. Çok tüketmek yüksek statü göstergesi olmaktadır.

Çizgi filmler sadece televizyonla sınırla kalmamakta, bu program türüne belli ürünler de eşlik etmektedir. Kırtasiye malzemesinden terliğe, patates cipsinden nevresime kadar çok sayıda ürün, kahramanların maskotları çizgi filmler ile birlikte pazarlanmaktadır. Çocuklar, üzerinde çizgi film karakterleri bulunan ürünleri tercih etmektedir.[168] Bu biçimde öykünme ile başlayan durum çocukları bilinçsiz tüketime yönlendirmektedir. Çocuklar, bu tür ürünlere sahip olarak kendileri ile akranları arasında bir fark yaratmaya çalışmaktadır. Yani çocuklar, tüketerek var olma çabası vermekte, tüketim toplumunun parçası olmaktadır. Şu durumda, çocuklara yönelik olmasına rağmen çizgi filmlerin hepsi, anne babaların çocuklarını izlemeleri için televizyona teslim edecekleri kadar güvenilir olamamaktadır.

1.7.2. Reklâmların Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Gerek çocuklara yönelik programlarda gerekse genel izleyiciye yönelik yayınlarda yer alan reklâmların- ki bu reklâmların ele aldıkları ürün ya da hizmetin doğrudan ya da dolaylı olarak çocuk kullanımına uygun olup olmadığına bakılmaksızın- çocukları hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilediği yaygın bir görüştür. Pazar alanında çocuğun sahip olduğu potansiyel anlaşılmıştır ki hem çocukların ilgisini çekmek hem de reklamı yapılan ürünü daha sevimli ve alınası

[167]Gülseren Şendur ve Seyhan Aksoy, , "Tüketim Kültürü ve Reklam Medyası Olarak Çizgi Filmler", İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, III. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi, İstanbul, 2006, s.479-493.
[168] Ö. Gönenç, 2006, s.1166.

kılmak için televizyon reklamlarında çocuğa yer verilmektedir. Bu durum, tamamen tecimsel amaçlarla ortaya konulan reklam ve çocuk ilişkisini olumlu ve olumsuz yanları ile yeniden sorgulamamız gereğine dikkat çekmektedir.

Günümüzde çocuklar pazarlama ve reklam çalışmalarının önemli bir hedefi durumuna gelmiştir. Bu yeni dönemde çocuklar yalnızca tüketici olmakla kalmamaktadır. Ailenin tüketim kararlarını da etkilediğinden, çocukların iki yönlü bir alım güçleri vardır. Ayrıca, geleceğin tüketicisi konumunda olmaları da pazarlama ve reklamcıların marka bağımlılığı yaratma çabalarına yön vermektedir. Araştırmalar, çocukların büyüdükçe reklamın tecimsel amacını anladıklarını ve eleştirel bir tutum geliştirdiğini gösterse de reklamın çocuklar üzerinde büyük bir etkisi olduğu da benimsenmiş bir görüştür.[169] Yapılan araştırmalarda özellikle 5-6 yaşlarındaki çocukların %75'inin reklamlarda ne gördüyse inandıkları, çünkü zekâ düzeylerinin ve bilişsel yeteneklerinin buna uygun olduğu ileri sürülmektedir. Çocuğun yetişkinler tarafından onaylanan tüketici kimliği, onların kendilerine sunulan ürünleri tüketen, sürekli ve bilinçsiz bir biçimde tüketime yönelen bireyler olarak biçimlendirmektedir. Reklamlar çocuğa, gelecekteki toplum yaşantısında oynayacağı rolün sadece kazanmak ve tüketmek olacağı düşüncesini kazandırmaktadır.[170]

Reklamların çocuklar üzerinde birçok kısa ve uzun dönemli olumsuz etkileri olabileceği tartışılmaktadır. Reklamın yol açabileceği ilk kısa dönemli etki, satın alma kararını etkilemektir. Reklam çocuklarda ürünlere karşı bir istek oluşturmaktadır. Ailelerine isteklerini dile getiren çocuklar, amaçlarına ulaşamamaları durumunda düş kırıklığına uğramaktadır. Reklamın diğer bir zararlı etkisi de ailelerin onaylamadığı davranışları çocuklara benimsetmesi, hatta yüceltmesidir. Ancak reklam daha çok uzun dönemli etkilerinden dolayı eleştirilmektedir. Bunlar yanlış beslenme alışkanlıkları ve bunların getirdiği sağlık sorunları, olumsuz davranışların örnek oluşturulabilmesi, çocuk zihninde

[169]Halime Yücel, "Çocuk ve Reklam: Televizyon Reklamlarının Çocuk Üzerine Etkileri", *Medya ve Çocuk Rehberi,* (Ed.) Yasemin Giritli İnceoğlu-Nurdan Akıner, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2008, s.211.
[170] N. Öcel, 2002, s.333-379.

stereotiplerin yerleştirilmesi, tüketim toplumunun değerlerinin benimsenmesi ve kendi bedeni üzerine algının biçimlendirilmesi olarak sınıflandırılabilir.[171] Kısacası reklamın çocuklar üzerindeki uzun dönemli etkileri ekonomi, işletme ve satış alanını aşan toplumsal bir sorun olarak çocuğun tutumunu ve biçimlenmesini kapsamaktadır.

Çocuklar, gelişim düzeyleri dikkate alınmadan reklam aracılığıyla olumlu olumsuz her türlü içerikle günün her saatinde karşı karşıya kalmaktadır. Şiddet, kötü dil kullanımı, kötü beslenme alışkanlıkları, tüketim toplumu değerleri, toplumsal cinsiyet kalıpları, türlü cinsel, pornografik içerik çocuğa ulaşmaktadır. RTÜK tarafından (2006) yapılan, Türkiye genelinde 17 ilde 7-14 yaşları arasında ilköğretime devam eden toplam 1719 kız ve erkek öğrencinin katıldığı "İlköğretim Çağındaki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları" adlı araştırmada[172], çocukların televizyonda izlemekten en fazla rahatsızlık duydukları görüntüler; açık saçık ve çıplaklık içeren görüntüler (1421 kişi; %83) olarak belirlenmiştir. Araştırmada incelen reklamların %10'unun cinselliği vurgulayıcı kıyafet görüntülerini "sıklıkla" ya da "her zaman"; %5'inin de "ara sıra" içerdiği, reklamların %9'unun çocuğun gelişim düzeyine uygun olmayan cinsel modelleri "sıklıkla" ya da "her zaman"; %5'inin de "ara sıra" içerdiği saptanmıştır. Genel toplama bakıldığında incelenen reklamların %15'inde cinselliği vurgulayıcı kıyafet görüntüleri, %14'ünde ise çocuğun gelişim düzeyine uygun olmayan cinsel modeller yer almaktadır.

Televizyon reklamlarının en sadık izleyicileri olan çocukların, televizyon reklamlarını izlemekten büyük zevk almalarında, diğer program türlerine göre reklamın, biçimsel özellikleri daha çok taşımasının rolü büyüktür. Reklamlar, çoğunlukla yetişkinlere ulaşmayı hedeflemiş olsa da, hızlı plan değişiklikleri, canlı renkleri, müzik ve eğlence unsurları, sloganlar aracılığıyla daha çok çocukların ilgisini çekmektedir. Aileler ise çocuklarının reklam izlemesini genellikle, onları oyalamanın, susturmanın ve yemek yedirmenin bir yolu olarak gördükleri için bu durumdan pek şikâyetçi olmamaktadır.

[171] H. Yücel, , 2008, s.216.
[172] RTÜK, İlköğretim Çağındaki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları, Ankara, 2006.

Reklamcılar tarafından uygulanan stratejiler, duygularımızı etkileyerek bizi satın alma eyleminin akılcı yönünden uzaklaştırabilmektedir. Bu durumun gündeme getirdiği etik sorunlar, özellikle çocuklar gibi kolay etkilenebilir bir kesim söz konusu olduğunda daha da önem kazanmaktadır. Televizyonun tüketim sınırlarını genişletmede oynadığı rolün sonucunda çocuklar, reklam endüstrisi için önemli bir hedef durumuna gelmişlerdir. Özellikle 2-5 yaş arası çocukların, bebek ve küçük çocukların yer aldığı reklamlara bakmayı sevdikleri ve daha büyük ilgi gösterdikleri saptanmıştır. Reklamın çocukları oyunsal yönüyle çektiği, dolayısıyla çocukların reklam izlemeyi sevdikleri gözlemlenmektedir. Kullanılan kişiler, öyküler, müzik, mizah, devinim çocukların dikkatini ürüne çekmeye katkıda bulunmaktadır.[173]

"Olmaktan" çok "sahip olmak" yönündeki değerleri körükleyen reklamlar çocukları tüketim ve satın alma doğrultusunda yönlendirmektedir. Varlığını sahiplenme üzerine kuran çocuk için reklamı yapılan ürün, onun eksikliğini tamamlayacak bir öneme sahiptir. Çocuk o ürünü kullandıkça, tükettikçe diğerleri "gibi" olacaktır.[174] Çocuğun gördüğü reklamlar sonucu, beğendiği ve denemek istediği malların fazla oluşu onların psikolojik olduğu kadar sosyal sorunlar da yaşamalarına neden olmaktadır. Reklamlar, toplumun genel sosyo-ekonomik koşullarını göz ardı ettiği için çocuklarla ebeveynleri arasında ciddi çatışmalara yol açmaktadır. Çocuklar, reklamı yapılan ürüne karşı duydukları talebi karşılamak için genellikle ebeveynlerine başvurmakta ve çocukların isteklerine olumlu ya da olumsuz yanıt verme, çocuk-ebeveyn ilişkisini dolaylı veya dolaysız etkilemektedir. Çocuklara yönelik reklamların en önemli sosyal etkilerinden birisi de çocuklara, tüketime yönelik bir yaşam tarzını öğretmeleri ve onları maddesel güzelliklere bağımlı bireyler haline getirmeleridir. Zaten reklam filmlerinin gayesi de tüketimi kamçılamaktır.[175]

Toplumda çok az sayıdaki varlıklı aileye mensup çocuğun, aşırı uyarılmış tüketim dürtülerini giderebilme fırsatı bulacağı gerçeği aşikârdır. Ancak ekonomik

[173] H. Yücel, 2008, s.212.
[174] Derya Dikmen, "Televizyon Reklamları ve Çocukların Beslenme Alışkanlıkları", *Popüler Kültür ve Çocuk,* (Ed.) Nihal Ahioğlu ve Neslihan Güney, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007, s.224.
[175]Şükran Bilir Akpınar, "Çocuklar, Haydi yemeğe! Reklamlar başlıyor.", *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, I.Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi*, İstanbul, 2003, s. 458.

açıdan elverişsiz durumda bulunan ailelerin çocukları, bir yandan aşırı tahrik edilmiş tüketim dürtülerinin ve sahiplenebilme duygusunun, öte yandan da yoklukların getirdiği engellenme ve ket vurmaların ürünü olan bir çatışma hali içine düşebilmektedir. Yaşananlar çocukların kişilik gelişimini de derinden etkilemektedir. Böylesi zor koşullar ve yoksunluklar içinde gelişen çocuklar hırçın, asabi, tatminsiz, aşırı kuşkucu, girişimci ruhu zayıf, çevresi ile iletişim kurma yeteneği istendik doğrultuda gelişmemiş, insanlarla sağlıklı ilişkiler kurmakta zorlanan kişilik özelliklerine sahip olabilmektedir.[176]

Televizyon reklâmlarının çekiciliği, çocukların çikolata-şekerleme cinsi yiyeceklere karşı olan ilgisini ve bunları tüketme isteğini daha da arttırmaktadır. Besin değeri çok az olan bu tür yiyeceklerin aşırı ölçüde tüketilmesi, çocukların dengesiz beslenmesine neden olmakta ve ileride ciddi hastalıklara yakalanma riskini beraberinde getirmektedir. Kötü beslenmenin büyük bir sorun olduğu ABD'de yapılan bir araştırma, çok televizyon izleyen dolayısıyla daha çok reklamla karşı karşıya kalan çocukların beslenme konusunda ötekilerden daha az bilgili olduğunu ve genellikle hızlı gıda ve çikolata, gofret bisküvi gibi şekerli gıda ürünlerini tükettiklerini göstermiştir. 1990'lı yıllarda Fransa'da yürütülen bir başka araştırma da çocuk ve gençlerin en çok televizyon izledikleri saatlerde yapılan televizyon reklamı iletilerinin büyük bir bölümünün, şekerli yiyecek ve içecekleri tanıtmak üzere yapıldığını göstermiştir.[177] Heilbrunn'a göre çocuklar televizyondaki reklamlarda kullanılan kahramanlarla aynı ürüne sahip olmak istemektedir. Bu bağlamda televizyon, reklam dolayısıyla çocukların dünyalarında ayrıcalıklı bir yer işgal etmektedir. Unnikrishnan ve Bajpai'ye göre reklamlar, çocuklara bir yaşam tarzı ve imaj satmaktadır.[178] Reklamlarda ellerinde taze meyve yerine X marka paket meyve suları olan ya da sabah kahvaltısında ekmek, peynir, zeytin yerine Y marka cornflakes paketini tabağa dolduran kız ve erkek çocukları; modern, iyi ve sağlıklı

[176]Ali Arslan, "Bir Sosyolojik Olgu Olarak Televizyon", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* www.insanbilimleri.com, (Erişim 18.01.2011), s.11.
[177] H. Yücel, 2008, s.217.
[178]T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Çocuklara Yönelik Programlar ve Bu Programlarda Yayımlanan Reklâmların İçerik Analizi Araştırması*, Ankara, 2009, s.128.

beslenmenin sembolleri olarak sunulmakta, verilen imaj ile çocuklara modernleşmenin, çağdaşlaşmanın sembolü rolü yüklenmektedir.[179]

Çocuklar, çizgi filmlerde olduğu gibi reklâmlardaki kahramanlarla özdeşleşme eğilimi göstermektedirler. Televizyon reklâmlarındaki kahramanlarla özdeşim kuran çocukların, günlük konuşmalarında reklam sloganlarıyla konuşmaya başladıkları görülmektedir.[180] Reklam öğesi olarak görülen film karakterleri oyuncak setleri filmin oynatıldığı sinemalara yakın yerlerde ve fast-food restoranlarında piyasaya girmekte, çocuğa ürünü çağrıştırmakta, kavram oluşturmakta, tüketim ve filmi görme isteği oluşturmaktadır.[181] Reklamlarda yer alan sloganların, mesajların altında mutlu hayatlar vaat edilmekte ve bu hayata ulaşmanın tek yolunun o ürüne sahip olmaktan geçtiği ifade edilmektedir. Çoğu kez yetişkin bireyleri bile etkileyen bu mesajlar, henüz toplumsallaşma ve yetişkin birey olma yolundaki çocuğu daha fazla etkilemektedir. Dolayısıyla çocuk çalışmak, başarılı olmak, erdemli olmak gibi insani boyuttaki pek çok değer yargısının yerine salt tüketerek mutlu olunacağı yolundaki düşünceye inandırılmaktadır. Reklam, sadece ürün ya da hizmet sunmanın ötesinde çocuğa yaşam tarzı sunmaktadır. Reklamın, çocuğun içinde bulunduğu anı da aşarak geleceğini biçimlendiren, tüketimi sürekliliğini sağlayan nesiller yaratan etkileri söz konusu olmaktadır.

1.7.3. Dizi Filmlerin Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Türkiye'de televizyon dizileri, özellikle 1990'ların sonlarına doğru önem kazanmaya başlamış, günümüzde en beğenilen ve en çok izlenen program türü olarak karşımıza çıkmıştır. Ticari kanalların yaygınlaşmasıyla birlikte daha fazla izleyiciye ulaşmak amacıyla çeşitli kanallar popüler kültüre odaklanmış ve rekabet sonucu beğenilen program türleri adeta klonlanarak tüm kanallarda yerini almıştır.[182] Popüler kültür öğelerinin geleneksel kültür motiflerinin yerini alması dizi filmlerle

[179]T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2009, s.150.
[180]Füsun Kocabaş, "Televizyon Reklâmlarının Çocuk Sağlığı Üzerindeki Etkileri", *Çoluk Çocuk Dergisi*, Sayı: 34, Kök Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 28.
[181] N. Öcel, 2002, s.382.
[182]H.U. Tanrıöver, 2008, s.65-66.

birlikte daha da hızlanmıştır. Özellikle çocuklar ve ergenler televizyon dizilerinde izledikleri kişileri daha çok örnek almakta ve günlük hayatlarında taklit etmektedirler. Hatta çocukların kendi aralarındaki konuşmalarına ve esprilerine bile bu diziler malzeme teşkil etmektedir. Bu noktadan hareketle televizyon dizi filmlerindeki işlenen konular ve çeşitli (şiddet, cinsellik, olumsuz davranış, madde kullanımı v.s. içerikli) sahnelerin, özellikle çocuklar ve ergenlik çağındaki gençler olmak üzere izleyicide ne ölçüde ve nasıl etkili olduğu, ne tür davranış, düşünce ve duyguları tetiklediğinin saptanması gerekli olmaktadır.

Türkiye'de toplumun bütün kesimlerini içine alacak bir biçimde "aile televizyonu" kavramı varlığını sürdürmektedir. Yapılan çalışmalar oturma odası veya salondaki televizyonun hala merkezi bir konumda olduğunu ve aile bireylerinin her birinin televizyon karşısında bir tür tescillenmiş yere ve oturma biçimine sahip olduğunu göstermektedir. Komşular ve arkadaşlar, hatta iş arkadaşları arasında ortak konuların başında televizyon dizileri gelmektedir.[183] Günlük yaşamın seyirlik bir olguya dönüştüğü televizyonun program akışında televizyon dizileri önemli bir yer tutmaktadır. Televizyon, insanların kendi dünyalarından çıkan ve oraya sürekli göndermelerde bulunan öyküler aracılığı ile sahtenin gerçeğin yerine geçtiği bir kültür üretmektedir. Uluslararası pazarda alınıp satılabilen, kitle kültürünün bir ürünü olarak kabul edilen televizyon dizileri, estetik değerlerine göre değil, kendi kullanım değerlerine göre ölçülmekte, diğer gündelik olaylar gibi tartışılmakta ve günlük olarak kullanılmaktadır. Televizyonda yayınlanan dizilerde yer alan oyuncular, dizideki adıyla çağrılmakta, öyle tanınmaktadır. Gerçek kapıcıların, gerçek ablaların, gerçek anne-babaların yerine geçirilen sahteleri, edindikleri gerçeklik halesiyle yaşanan zamanla, olumsuz koşullarla seyircinin karşısına geçmektedir.[184] Diziler ve onların oyuncuları hemen hemen bütün toplum tarafından izlendikleri için kültürel bir olguya dönüşmektedir. Kültür ürünü olarak görülen dizilerde toplum, kendine ait sembolik bir formda anlatılmaktadır.[185] Kurgulanmış formlar, gerçek hayatın pusulaları gibi algılanıp milyonların hayatına yön vermekte, yarının erişkin bireylerine gerçek hayatı tanıtmakta ve sözüm ona onlara rehber olmaktadır.

[183] H.U. Tanrıöver, 2008, s.73.
[184] Ahmet Oktay, *Kültür ve İdeoloji,* Gür Yayınları, İstanbul, 1987, s.64-65.
[185] E. Mutlu, 1991, s.197.

Sosyolojik açıdan medya dinleyici/izleyici üzerinde zihinsel, tutumsal ve davranışsal etkiler yaratmaktadır. Medyanın önemli bir formu olan televizyon, bireylerin davranışlarını şekillendirme, onlara çeşitli konularda model sunma, bilgi ve bilinç sağlama gibi konularda en çok dikkati çeken bir iletişim aracıdır.[186] Günümüzde televizyonun toplum ve birey üzerindeki etkilerini araştırma bağlamında model alma veya modelleme davranışı bu etkinin özünü oluşturmaktadır. Bandura, çocukların ve yetişkinlerin televizyon filmlerinden ve bu filmlerdeki modellerden tutumlar, duygusal tepkiler ve yeni davranış biçimleri elde ettiklerine dikkat çekmiştir. Televizyon bağlamında modelleme, televizyon programlarında, özellikle dizi ve filmlerde başrol oyuncusu gibi önemli rolleri oynayan kişilik ve karakterlerin izleyiciler tarafından örnek alınması, o modele uygun davranış ve tutumların sergilenmesi ve modele benzeme çabası olarak tanımlanmaktadır.[187]

Televizyondan etkilenme sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik değişkenler bağlamında artmakta veya azalmaktadır. Buna göre genel olarak; erkek öğrenciler kız öğrencilere göre; ailede üye sayısı fazla olanlar az olanlara göre; aile gelir düzeyi düşük olanlar yüksek olanlara göre; ebeveyn eğitimi düşük olanlar yüksek olanlara göre ve kent çevresi okullarında yer alanlar kent merkezindekilere göre daha fazla oranlarda model alma davranışında bulunmaktadırlar.[188] "Televizyon ve Gençlik: Yerli Dizilerin Gençlerin Model Alma Davranışı üzerindeki Etkileri" araştırma bulgularına göre[189], televizyon dizilerindeki karakterler olumlu (beğenilen) ve olumsuz (beğenilmeyen) olmak üzere iki kategoride toplanmaktadır. Liseli gençlerin, karakterler hakkında bu ikili sınıflandırmaya göre genel olarak dizideki karakterleri toptan olumlayıcı ya da yadsıyıcı bir tutum içerisinde oldukları söylenebilir. Araştırma verilerine göre, fiziksel olarak beğenilen tipler kişilik olarak da beğenilmektedir. Araştırma kapsamındaki her üç gençten ikisinin (%72) yerli dizilerdeki tiplemelerden en az birini modelleme davranışında bulunduğu tespit edilmiştir. Dizilerde "iyi" karakterleri oynayan oyuncuların çoğunlukla fiziki

[186]V. Batmaz ve A. Aksoy, 1995, s.3.
[187]Yaşar Erjem ve Mustafa Çağlayandereli, "Televizyon ve Gençlik: Yerli Dizilerin Gençlerin Model Alma Davranışı üzerindeki Etkileri", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:30, No:1, Sivas, 2006, s.16.
[188]a.g.e., s.28.
[189]a.g.e., s.25-28.

görünüm olarak beğenildiği ortaya çıkmıştır. Gençlerin daha çok olumlu özelliklere sahip (genel olarak fiziksel ve kişilik olarak) karakterleri modelledikleri ortaya çıkmıştır. Bu bulgu oldukça anlamlıdır. Televizyonun sosyalleştirici etkisi göz önüne alındığında "iyi" karakterlerin örnek alınması, beğenilmesi pedagojik ve istenilen bir davranıştır. Ancak, karakterlerin "iyi" olarak tanımlanmaları görelidir. Örneğin, Deli Yürek'teki Yusuf karakteri ve Yılan Hikâyesi'ndeki Memoli karakteri cesaret, dürüstlük, doğruluk ve yurtseverlik gibi öğeler içermektedir. Bununla birlikte her iki karakter de silah kullanmaktadır. Sıra dışı bir polis olan Memoli'nin silah kullanması yasal ve meşrudur. Ama Yusuf'un silah kullanması yasa dışıdır. Yusuf'un silah kullanmasını meşrulaştıran, mafya ile mücadelesidir. Ama sonuç olarak Yusuf kanun adamı değildir. Ortaya çıkan bu sonuç, medyanın sorun çözmede veya yaşam mücadelesinde silahı ve diğer yasa dışı eylemleri etkili bir araç olarak göstermesi açısından olumsuz bir etki olarak değerlendirilmektedir.

Kitle iletişim endüstrisinde, üretim ve tüketim açısından çok önemli bir yerde olan suç dizileri, televizyonun en popüler dizileridir. Tüm insanların kafasında örgütlü suç ya da mafya dendiğinde bazı imajlar ve yargılar oluşmaktadır. Bu imaj ve yargıların hepsi kişisel deneyimlerle elde edilmemektedir. Kitle iletişim araçlarından alınan bilgiler, izlenimler ile bir yargı oluşturulmaktadır. Bu yargılar ışığında da davranış biçimleri geliştirilmektedir. Toplumun insanlara sunduğu amaçlara ulaşmak, yeterli araçları olmayan çoğunluk için bir imkânsızlıktır. Sunulan araçlar bastırılan amaçlar için yetersiz olmakta, bu yüzden toplum değerleriyle çatışmaya girmek uğruna kısa yolları (suç, yasa dışılık, vb.) seçen birey kendisini rahatsız hissetmekte ve rahatlamak için kendi davranışını, meşrulaştırma isteği duymaktadır. Bu yüzden günah keçileri yaratmakta ve suçu başkalarının omuzlarına atarak gayrimeşru bir yaşam sürme azabından kurtulmaktadır. Ayrıca, insanların toplumsal yaşamda yaşadıkları bu çifte ahlak anlayışı popülerleştikçe meşrulaşmaktadır.[190] Diğer tüm diziler gibi son zamanların en popüler mafya dizisi olan Kurtlar Vadisi de söylemiyle milli duygular, toplumsal cinsiyet rolleri, iyi-kötü ilişkileri, ahlaksal değerler, gelenekler, güç-iktidar ilişkisi, toplumsal-siyasal hiyerarşi gibi bir dizi norm ve değeri bazılarını örtük olarak aktarmak yoluyla bunların içselleştirilmesine katkıda

[190] E. Mutlu, 1991, s.206.

bulunmaktadır.[191] Bu süreç o kadar sinsi ve normalleştirici işlemektedir ki, herhangi bir iş yerinin servis aracında ya da arkadaş grubunda bir gece öncesinin gözde dizisine ilişkin yorum ve tartışmaların duyulmaması neredeyse imkânsızdır.

İnsanların toplumun genelinde hâkim olanı algıladıkları ürünler popüler kültür ürünleri olarak tanımlanmaktadır. Böylece bir suçlu davranışın popülerleşmesi onun kabul edilebilirliğini ve hoş görülebilirliğini arttırmaktadır. Bu da suç eşiği kavramını gündeme getirmektedir. Diziler aracılığıyla popülerleştirilen davranış ve değerler kabul edilebilir bir hal alırken, suçun temelinde yatan toplumsal yapı da yeniden üretilmiş olmaktadır. Bu süreç, suç olan fakat toplumsal amaçlar için verimli bir araç olan davranışın toplumun geneline yayılmasını sağlamakta ya da bireyleri bu davranışın yaygınlığına inandırmakta, popülerleştirmektedir. Suç mitlerinin popüler kültür içerisinde televizyonda kurgusal olarak yer aldıkları en önemli program türü ise televizyon dizileri olmaktadır. Suç dizilerinde, polisiyelerde, dedektif veya mafya dizilerinde, iyi ve kötü karşıtlığı üzerine kurulmuş yapılar görünmektedir. Burada, kötü; suç ve suçludur.[192] Bu tür dizilerde şiddet, adam öldürme ve yaralama, silah ve güç kullanma, yasa dışı faaliyetlerde bulunma, kötülere ve kötülüklere yönelik sunulması nedeniyle izleyicinin gözünde meşrulaştırılmaktadır. Yasa dışılık ve şiddet, yoksuldan, garibandan, ezilmişten yana olmak, onların çıkarını korumak amacıyla haklılaştırılmaktadır. Bunun yanı sıra kahramanın yakışıklı ve sempatik biri olması bu şiddetin haklılaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Ülkemizdeki birçok psikolojik danışman rehberi bünyesinde barındıran Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği'nin televizyonda yayınlanan bazı sahneler ile ilgili değerlendirmelerine göre mafya dizileri türü şiddet içerikli programlar, çocuk ve gençlerin bütün yönleriyle gelişimlerini ve özellikle de kimlik gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Buna paralel olarak aile eksenli programların bazı bölümleri çocuk ve gençleri cinsel, sosyal, psikolojik, duygusal, ahlâki ve aile içi ilişkiler yönünden olumsuz etkileyebilmektedir.[193] Son yıllarda Türkiye'de gençliğin televizyon programlarından -özellikle televizyon dizilerinden- oldukça etkilendiğine

[191] H.U. Tanrıöver, 2008, s.74.
[192] E. Mutlu, 1991, s.208-209.
[193] RTÜK, 2005, s.9-10.

yönelik dikkate değer gözlemler bulunmaktadır.[194] Bazı gençler kendi aralarında ve sosyal çevrelerinde adeta dizinin (Kurtlar Vadisi) kahramanları gibi hareket etmeye başlamışlardır. Dizideki Babalar Konseyi'ni örnek alan çeteler bile oluşturulmuştur. Bir kafeye giren gencin "hepinizi mermi manyağı yaparım" veya bir öğrencinin işlediği cinayet öncesi "racon kesmem, boğaz keserim" gibi ifadeleri, toplumun özellikle de gençlerin dizilerden olumsuz etkilendiğinin somut göstergesidir.[195] Televizyonun sosyalleşmenin kritik evrelerinde bulunan çocuk ve gençler üzerindeki etkisinin toplumun diğer kesimlerine oranla daha fazla olduğu tartışılmazdır. Bu etki, televizyonun sadece bilgi aktarma yoluyla olmayıp, daha ziyade belli davranış ve modelleri sunmasıyla cereyan etmektedir. Gençlerin televizyon dizilerindeki kahramanları modellemeleri, Türk televizyonlarında oldukça popüler olan bazı dizilerin (Deli Yürek, Yılan Hikâyesi, Kurtlar Vadisi, …) özellikle gençler tarafından izlenme oranlarının yüksek olması ile de görülmektedir.

Televizyonun çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinden belki de en önemlisi televizyonun, çocukların yetişkinlerin dünyasına psikolojik ve fizyolojik olarak hazır olmadan girmelerine sebep olmasıdır. Böyle bir durumda çocuklar, çocukluklarını kaybedip yetişkin de olamadan gelişimsel açıdan verimsiz ve yaşam zevki açısından tatsız bir dönem geçirmektedirler. Nitekim çocukların kendi dünyalarından çıkıp yetişkinlerin dünyalarına gelişimsel açıdan hazırlıksız girmek zorunda kalmalarına neden olan en büyük etkenlerden biri olan cinsel içerikli yayınlar, bazı çocukları aşırı uyarmakta, bazılarında nefret ya da suçluluk duygusu oluşturmakta, bazılarında ise cinsel suçun işlenmesine ya da normalden sapan bir davranışa neden olabilmektedir. Ayrıca bu tür yayınlar, çocukların gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde çeşitli uyumsuzlukların ortaya çıkmasına ve cinsel sorunlara neden olabilmektedir.[196] Postman[197], televizyon aracılığı ile çocukların yetişkin dünyasına ait parasal, toplumsal ve cinsel ilişkilere, kavga, çatışma ve şiddet olaylarına, hastalık ve ölümle ilgili sırlara maruz kaldığına, bunun ise çocukluğun yokoluşu anlamına geldiğine işaret etmektedir. Postman'a göre, bebekliğin tersine çocukluk biyolojik değil,

[194] Y. Erjem ve M. Çağlayandereli, 2006, s.17.
[195] Ö. Aytaç ve M. Cengiz, 2007, s.166.
[196] H. Yavuzer, 2010, s. 239.
[197] Neil Postman, *Çocukluğun Yokoluşu*, (Çev. Kemal İnal), İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s.17.

toplumsal bir inşadır ve bu sosyal gerçekliğe sahip çıkarak çocukların mutluluğunu gözetmek, sağlıklı bir toplum görüşünü savunmak demektir. Öte yandan televizyon haberlerinde ve dizilerde tanık olduğumuz olaylar ve kavramlar, çocuk dünyasına girmesi uygun görülmeyen yetişkin ilişkilerini aksettirmektedir.

Aile ortamına gözlerini açan çocuk, ebeveyniyle iletişime girmekle kalmayıp ilk günden itibaren televizyonla da iletişime girmektedir. Televizyon, bazı fikirlerin toplum tarafından kabulünü sağlamakta, belli konularda aynı şekilde düşünenlerin sayısını yükseltmektedir. Çocuk ve genç için televizyon, gerçek dünyaya açılan bir pencere, kolayca bulamadıkları bilgileri edindikleri bir kaynak görevi görmektedir. Ailece izlenen en popüler dizideki karakterlerin, diyalogların, tema ve hikâyenin gidişinin gençlere ne tür mesajlar verdiği önemlidir. Örneğin, pek çok popüler dizide -ki bunlar "Genel İzleyici" logosu ile yayına girmektedir- ahlâki değerler yok sayılarak evlilik dışı ilişkiler olağan gösterilmektedir. Kimi gençlik dizilerinde gençler otoriteye başkaldırmaya özendirilmektedir. Hedefe ulaşmak için her yolun mubah sayılması, lüks, boşanma, serserilik gibi konular pek çok dizinin temasını oluşturmaktadır. Kişiliklerini şekillendirmeye çalışan gençler, televizyonda gördükleri yetişkinlerin ve başka insanların hayatlarını gerçek olarak algılayabilmekte ve onlar gibi yaşama arzusu duyabilmektedir. Örneğin, sürekli dizilerde zenginlerin abartılı yaşam tarzını gören gençler, bu yaşamlara özenmektedir. Dizilerde orta sınıf bir aile bile, gerçek hayattaki orta sınıf bir aileden, çok daha zengin ve refah içinde sunulmaktadır. Karakterler, hırsları veya duyguları uğruna her türlü riski kolayca almaktadır. Televizyonda gösterilen filmlerde duygusal ve fiziksel birliktelikler hep evli olmayan çiftler arasında cereyan etmektedir. Günde en az 3-4 saatini bu tür yaşamları izleyerek geçiren çocuklar, bir müddet sonra gerçek hayatı bu şekilde algılayabilmekte ve çocukların kişilikleri buna göre şekillenmektedir.[198] Toplum içindeki yasadışı, illegal, kötü, yanlış, ayıp, aykırı nitelikte olay ve olguların ele alındığı dizilerin, sevilen kişilik ve fiziksel açıdan beğenilen karakterler aracılığıyla toplum tarafından olumlu kabul edilen değerleri

[198]Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, "Öğrencilerin Televizyon İzleme Alışkanlıkları", www.meb.gov.tr, Ankara, 2008.

işlemesi dizilerin bahsedilen menfi değerleri meşrulaştırdığı yorumunu yapmamıza olanak vermektedir.

Televizyon dizileri günlük hayatta neredeyse belirleyici konuma geçmekte ve haftalık bölümleriyle kendine bağımlı yapmaktadır. Tüketim alışkanlığı, ilişki biçimleri, konuşma, davranış ve giyim tarzları kısaca yaşam biçimleri deyim yerindeyse "moda" olmakta ve onlara özenen kişilerde ete kemiğe bürünmektedir. Örneğin yayınlandığı dönemde rating rekorları kıran Aşk-ı Memnu dizisinin kahramanı Bihter'in çizmesi ve aşkı Behlül'ün ona hediye ettiği kolye (Bihter Kolyesi) ülkenin özellikle genç kesimi üzerinde adeta salgın etkisi yaratmıştır. Çizme ve kolye, bu özentinin somut biçimlerini yansıtmaktadır, hâlbuki değer ve hayat felsefesi açısından çocukları ve gençleri nasıl etkilediği ya da etkileyeceği ancak zaman içerisinde anlaşılabilecektir.

Genel izleyici logosuyla yayınlanan birçok dizide olumsuz davranışlar ve şiddet eğlence bağlamında sunulmakta bu da bazı değerlerin içinin boşalmasına ve şiddete karşı duyarsızlaşmaya neden olabilmektedir. "Fatmagül'ün Suçu Ne?" adlı televizyon dizisinde tecavüz sahnesinin rating uğruna 4 dakika gösterilmesi, sosyal bilim ve medya uzmanları tarafından eleştiriyle karşılanmıştır. Alman gazetelerinden Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) yazarı Karen Krüger, Türk televizyonlarında yayınlanan dizileri eleştirmiş, yayınlandığı ilk gün Türk televizyon seyircisinin üçte ikisinin 4 dk boyunca bir kadının tecavüze uğramasını izlediğini, yayınlanan dizilerin tecavüzden eğlence çıkardığını ve şiddetin en çok kullanılan öğelerden biri olduğunu öne sürmüştür.[199] Söz konusu sahne ile ilgili olarak, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Cahide Aydın, çocukların bu tür filmlerden dolaylı da olsa mağdur olduklarını, bu tür yayınların çocuklarda korku ve endişe yarattığını, erken uyarılmaya neden olabileceğini, çocuğun değer yargılarını etkileyebileceğini, onları duyarsızlaştırabileceğini ve daha sonra her şeyi "normalmiş" gibi karşılayacaklarını ifade etmiştir. Yine Manisa Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Başhekim Yardımcısı, Uzman Çocuk Psikiyatristi Dr. İsmail Yavaş ise gelişim çağındaki çocuk ve gençlerin, modelleme yöntemiyle bu

[199] http://www.medyafaresi.com/haber/53759/medya-turk-televizyonlari-siddeti-ve-tecavuzu-seviyor.html, (Erişim 05.02.2011)

filmleri kendilerine referans aldıklarını, hayallerinde böyle tecavüz sahneleri yokken bu sahnelerin zihinleri bulandırdığını ifade etmiştir.[200] İşte bu zihin bulanma durumu, çoğu kez bütün aile ile birlikte iken olmaktadır. Ve belki de işin en hazin kısmı, çocuğun, ailesinin de şahit olduğu bu sahneleri ve olayları algı dünyasına "normal" olarak kaydetmesidir.

1.7.4. Haberlerin Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Haberlerin diğer program türlerinden farklı olarak çocuk izleyiciler üzerindeki etkisi, haber bültenlerinin "salt gerçeklik" ya da "gerçek hayatta gerçekten var olmuş olan" ı yansıtıyor iddiası ile içeriklerini sunuyor olmalarıdır. Çocuklar, haber bültenlerinde izlemiş oldukları görsel/işitsel mesajlar aracılığı ile nasıl bir toplumsal sistem içinde yaşıyor olduklarına ilişkin genel yargılarını oluşturmaktadırlar.[201] Postman ve Powers'a göre haber programları, sabah erkenden gece geç vakitlere kadar yayındadır ve insani koşullardaki şiddeti betimlerken gerçekçilikten eksik bir tarafı yoktur. Tecavüzler, soygunlar, terörizm, uyuşturucu, cinayetler, çocuk kaçırma, rehin alınma, şiddete maruz kalma, savaş, ateşli silahlarla saldırı, intihara tanıklık, fiziksel ya da cinsel sömürü, ağır kaza yaralanmaları, yaşamı sınırlayan ve tehdit eden hastalıklar, tren, uçak, gemi ve otomobil kazaları gibi insan tarafından oluşturulan felaketler ve deprem, sel, kasırga gibi büyük doğal felaketler akşam haberlerinde pek revaçtadır. Gerbner'a göre televizyonun toplumsal düzeni anlatımında, şiddet önemli bir rol oynar. Haberlerde gösterilen cinayet, gerçek yaşamda olandan 10 kat daha fazladır.[202]

Psikiyatrik bir sorun olarak karşımıza çıkan travma sonrası stres bozukluğuna yol açan etkenlerin hemen hepsine haber içeriklerinde rastlamak mümkündür. Dolayısıyla, ruhsal bozukluğa neden olabilecek her türlü travma öğesi, doğrudan çocuğun yaşamışlığı olmasa bile her an yaşayabileceği veya başka birinin yaşamış olduğu strese yol açan etken olarak haberler aracılığıyla çocuklara ulaşmaktadır. Bir

[200] http://www.memleket.com.tr/news_detail.php?id=78873, (Erişim 12.01.2011)
[201] İ. Vural, 2008, s.69.
[202] Y. D. Ertürk ve A. Akkor Gül, 2006, s.41-42.

haberciye göre bunların haberlerde yer alması doğaldır, çünkü haberleri yansıtır. Bu yüzden her türlü şiddet görüntüsü yer alabilmektedir. Gerbner'a göre bu durum insanlara, onların tehlikeli bir dünyada yaşadıkları mesajını vermektedir.[203] RTÜK'ün 1998 yılında gerçekleştirdiği çalışmada, Türk televizyon kanallarının ana haber bültenleri 2 gün süre ile incelenmiş, ekrandaki şiddet türleri sıklık sırasına göre şu şekilde sıralanmıştır: Trafik kazası (1.gün 143/ 2.gün 47); silah (79/135); savaş (67/90); kan (64/34); yaralı ve acı çeken insan (61/72); ceset (58/49); taş ve sopayla vurma (46/55); tabut görüntüsü (19/63). Ayrıca bu çalışma sonuçlarına göre ebeveynlerin %92'si, çocukların şiddet içeren görüntülerden fazla etkilendiğini belirtmiştir. Televizyon günlük kesintisiz yayın akışı içinde birçok farklı içeriğe yer vermektedir. Belirli yaş dönemlerinde çocukların bu içeriklerden aldıkları dersler ve mesajlar da farklılık gösterebilir; izlediği çizgi film karakterinin gerçek yaşamda olmadığını ya da bir kurmaca olduğunu algılayabilen çocuk, gerçeklik olarak izlediği haber bültenlerinde gördüklerinden daha farklı biçimde etkilenebilmekte; gördüğü, tanık olduğu kişi, olay ve durumlara ilişkin farklı algılar geliştirebilmektedir.[204]

Ekranda izlediği görüntünün gücüne ve tanık olduklarına çoğu zaman kayıtsızca ve farkında olmadan inandırılışına boyun eğen çocuk, maruz kaldığı görüntü ve içerikleri gerçeklik olarak kabullenebilmektedir. Bireyin televizyon karşısında geçirdiği zamanın yoğunluğu arttıkça yaşadığı dünyayı da ekrandan verilen mesajlar doğrultusunda algılayabilmektedir.[205] Çocukların, bir öğrenme aracı olarak da görebildiği televizyondan aldıkları mesajlarla yaşadıkları dünyayı algıladıkları tartışılmaz bir gerçek iken, yukarıda verilen istatistikler, gelecek neslin hayata karşı daha çekimser ve kaygılı olacağını göstermektedir.

Eskişehir'de, (2008) yaşları 11-15 arasında değişen haber bülteni izleyen ilköğretim öğrencileri ile haber bülteninin çocuklar için ne ifade ettiği ve nasıl bir toplumsal sistemde yaşadıklarına dair bilgi verdiğinin saptanması amacıyla gerçekleştirilen çalışmada çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmıştır.[206] Araştırmada, "Haber

[203] Y. D. Ertürk ve A. Akkor Gül, 2006, s.42.
[204] İ. Vural, 2008, s.78-79.
[205] a.g.e., s.72.
[206] a.g.e., s.82-90.

denildiğinde ilk akla gelenler nelerdir?" sorusu karşısında, çocukların %83'ü televizyon haberlerini gerçeklik, %74,7'si korkutucu ve %69,3'ü de bilgilendirici olarak tanımlamaktadır. Üç yoğun dağılımın okuması yapıldığında, çocuklara göre televizyon haberleri bilgilendirici ancak korkutucu gerçekler olarak algılanmaktadır. İzlediklerini hayatlarına dâhil etme ve bunlara ilişkin duygular geliştirme durumunu saptamak üzere savaş, deprem, cinayet gibi şiddet içeriklerine duygusal anlamda katılma durumları sorulan çocukların %72,7'sinin maruz kaldığı haberlere ilişkin olarak "üzüntü" duygusu geliştirdiği ortaya çıkmıştır. Yine %64 gibi büyük bir çoğunluktaki çocuk, televizyon haberlerinden aldığı mesajlar sonucunda kendi yaşamına yeni dersler eklemektedir. Çocukların, izledikleri haber görüntülerini ve farklı hikâyelerini kendi yaşamlarına dâhil ettikleri görülmektedir. Çocukların izledikleri haber bültenlerinde en sık rastladıklarını düşündükleri haber içeriklerinin ne olduğu sorusuna %88,7 oranındaki çocuk en çok savaş, terör, cinayet türündeki şiddet içeriklerini gördüğünü belirtmiştir. Ekonomi haberleri %83,3 ile çocukların sık rastladığı haber içeriklerini oluşturmuştur. Araştırmaya dâhil ilköğretim çocukları yaşadıkları Türkiye'de %80,7 oranında suç işlendiği kanaatine sahip olduklarını belirtmiş, dolayısıyla Türkiye'de yaşamın tehlikeli olduğunu düşünen çocukların oranı %40'a çıkmıştır.

Araştırmanın ortaya koyduğu önemli bir veri olarak, çocukların gerçekte yetişkinlerin dünyası ile yakından ilgili olduklarını, yetişkinlerin dünyasında olup bitenlerin yakın takipçisi ve aynı zamanda etkileneni olma özellikleri taşıdıklarını söylemek mümkündür. Çocuklar, izledikleri her tür olaydan belli oranda etkilenmekte, bundan olumlu ya da olumsuz çıkarımlar yapmakta, hayat karşısında düşünce biçimleri geliştirmektedir. Çocukların dünyasında televizyon haberleri, yaşamın korkutucu gerçekleri, acımasız yanı, onları bekleyen tehlikeler ve yaşamın bir bütün olarak aslında korkunç bir şey olduğuna dair bir algı oluşturmaktadır. Çocuklar bir yanda savaş, şiddet, terör ve cinayet haberlerinin diğer yandan da rekabetin acımasızlaştığı ekonomi haberlerinin arasında sıkışıp kalmaktadır. Yani çocuklar, yetişkinlerin kurduğu, çatıştıkları, rekabet ettikleri, birbirlerine saldırdıkları bir dünyanın haberlerini izlemektedirler. Bu yönüyle haberler, çocukların dünyasını

ve geleceğe yönelik şekillenmeleri alt üst etmekte ve çocuklar belki de mutsuz, umutsuz bireylere dönüşebilmektedirler.

N.Rigel'in "Haber, Çocuk ve Şiddet" adlı çalışmasında (1995), haberlerin çocuklar üzerindeki etkisini incelemek amacıyla, yaşları 7-12 arasında değişen 321 çocuk üzerinde yapılan araştırmada, çocukların %22,5'i haberleri olumsuz olarak nitelemiş, %67'si ise haberleri tarif etmekte zorlanmıştır. Haberi tek kelime ile tarif etmeleri istendiğinde, çocukların %35'i "gerçek" yanıtını vermiştir. Aynı çalışmada "Sana göre haber nedir?" sorusuna gelen yanıtların içinde en çarpıcı olanları 7 yaşındaki kız ve erkek çocuğunun verdiği yanıtlar olmuştur. Kız çocuk, haberlerde "sadece acınacak şeylerin" olduğunu söylerken; erkek çocuk, haberleri "korku filmi gibi" seyrettiğini ifade etmiştir. Hollanda'da aynı yaş grubu çocuklar üzerinde, televizyon kaynaklı korkunun yaygınlığını tespit etmek amacıyla yapılan araştırmada, çocukların %31'inin haber içeriklerinden korktukları kaydedilmiştir. ABD'de yapılan benzer çalışmada bu oran %43 olarak tespit edilmiştir. Çocuklar, sırasıyla en çok kişilerarası şiddet, savaş, yangın ve kaza görüntülerinden korktuklarını belirtmişlerdir.[207] Televizyona anne babadan çok inanan, televizyon ile tek başına kalan, dış dünyadaki yaşamı, hayatın gerçeklerini televizyon haberleriyle anlamaya, öğrenmeye çalışan bu yeni nesil, haberlere ilk olarak korku ile yaklaşmakta, haberlerin gerçeklerin kurgulanmış biçimi olduğunu unutup, hayatı kaçırmamak adına büyük bir titizlikle haberleri takip etmektedir.

Televizyonun açık hedefi durumunda olan çocuklar, çocukça bir algı ile değil yetişkinlerin dünyasını yetişkin algısı ile algılamakta, anlamakta ve yorumlamaya çalışmakta, böylelikle çevresindeki yetişkinlerle kendisini eşitlemektedir. Bu durum, aslında toplumsal gelişmenin önündeki en büyük ve tehlikeli engeli oluşturmaktadır. Çocuklar geleceğin dünyasını, bugünün yetişkinlerinin sınırlı ve aktardıkları gerçeklerle öğrenmekte, hayal kuramamakta, büyüklerin endişelerini paylaşmakta, gelecek için kendilerini geliştirememektedirler. Bu da gelecek kuşak için ciddi tehlike sinyalleri vermektedir.[208] Yayınlandıkları saat itibariyle tüm aile bireylerinin bir araya geldiği saatlerde ekranda yer alan haberler, dolayısıyla izlenme oranının en

[207]Y.D. Ertürk ve A. Akkor Gül, 2006, s.43.
[208]İ. Vural, 2008, s.98-99.

yüksek olduğu programların başında gelmektedir. Televizyon haberleri aracılığıyla insanların her gün evine, oturma odasına, özeline taşınan felaket, cinayet, toplu ölüm haberleri şiddetin sıradanlaşmasına, insani duyarlılıkların yitirilmesine, kaygının yaygınlaşmasına, toplum içinde yabancılaşmaya yol açmaktadır.

1.8. OLUMSUZ TUTUMLAR, DAVRANIŞLAR ve TELEVİZYON İLİŞKİSİ

İnsanlarla buluştuğu ilk günden bu yana bütün tartışmalar televizyonun bir bütün olarak yararlı mı zararlı mı olduğu üzerinedir. 1980'li yılların ortalarında, ABD'de yapılan bir çalışmada, katılımcıların %65'i dünya görüşlerinin temel olarak televizyon aracılığıyla biçimlendiğini belirtmiştir. Son zamanlarda, televizyonun izleyenler üzerindeki etkilerini gösteren çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda ortaya çıkan etkiler fiziksel, ruhsal ve cinsel saldırganlığı, anti sosyal kişilik yapısını, asiliği, isyankârlığı, daha çabuk öfkelenmeyi, suistimali, cezalandırmayı, alkol, uyuşturucu madde ve sigara kullanmayı ve yemek yeme alışkanlıklarındaki değişiklikleri kapsamaktadır. Ayrıca çok fazla televizyon seyreden çocuklarda yağlı, tuzlu, şekerli yiyecek reklamlarından dolayı yemek yeme alışkanlıklarının bozulduğu, çok geç yatmaktan dolayı da gelişimlerinin geri kaldığı ve okul derslerinde daha az başarılı oldukları üzerinde durulmaktadır.[209] Gerbner'a göre televizyon, sosyo-ekonomik, yerleşim, kültürel, cinsiyet farklılıkları dinlemeksizin izleyiciler arasında ortak bir perspektifin ortaya çıkmasında temel bir rol oynamaktadır. Farklı görüşler ve birbirinden ayrı izleyiciler homojen bir kültürel potada eritilmektedir. Televizyon bu anlamda yüzyılın en önemli kaynaştırma potasıdır.[210] Gerbner, televizyonu "Yetiştirme Etkisi" başta olmak üzere pek çok yönüyle ele alarak bu alanda otorite haline gelmiştir. Bu bağlamda öncelikle Gerbner'ın konuyla ilgili teorilerini ele almak faydalı olacaktır.

[209]Ayrancı, Ünal, Köşgeroğlu, Nedime ve Günay, Yasemin,"Televizyonda Çocukların En Çok Seyrettikleri Saatlerde Gösterilen Filmlerdeki Şiddet Düzeyi", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Sayı:5, 2004, s.134.
[210]V. Batmaz ve A. Aksoy, 1995, s.33.

Televizyonun özellikle uzun dönemli etkilerine ilişkin en kapsamlı ve düşünce açısından sağlam temelleri olan, en tutarlı araştırma geleneği George Gerbner'ın "Yetiştirme Etkisi" kuramıdır. Bu kuram, Pennsylvania Üniversitesi'nde çalışmalar yürüten ve "Kültürel Göstergeler" ekolü olarak tanınan bir grup araştırmacı tarafından ortaya atılmıştır. Televizyonun birey ve toplum üzerindeki etkilerini araştıran bu grup, televizyon yoluyla oluşturulan dünya ile gerçek dünya arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışmıştır. Gerbner'ın Yetiştirme Teorisi'ne göre, televizyon sembolik bir çerçeve oluşturarak bireylerin yetişme ve yaşam biçimleri üzerinde etki etmektedir.[211] Buna göre televizyon, bireylerin yetişmelerinde veya belirli inanç ve değerleri kabul etmelerinde en az aile büyükleri, kanaat önderleri, din adamları ve öğretmenler kadar etkili olmaktadır.

"Vasat Dünya Sendromu" Yetiştirme Teori'sinin en önemli etkilerinden biridir. Ağır televizyon izleyicilerinin dünyayı hafif izleyicilere nazaran daha kirli ve tehlikeli olarak görmeleri bu teorinin çıkış noktası olarak nitelendirilebilir.[212] Gerbner, çalışmasının başlangıcında televizyonu modern dünyanın öykü anlatıcısı olarak nitelendirmiş ve günümüzde bireyin bu öykülenen elektronik dünya ile günde 5 saatin üzerinde bağlantıda kaldığında gerçek dünyadaki gerçeklik ile ekrandaki gerçekliğin iç içe geçmeye başladığını ileri sürmüştür. 1967-1989 yılları arasında Gerbner'ın 22 yıllık içerik analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre:[213]

-Televizyonda gösterilen cinayet sayısı gerçek hayattakinden 100 kat daha fazladır, en fazla izlenen zaman dilimlerindeki (prime time) programların %70'inde şiddet eylemi vardır.

-Saatte yaklaşık 5-6 şiddet eylemi gösteriliyor ve en fazla izlenen zaman dilimindeki karakterlerin onda biri ya öldürüyor ya da öldürülüyor.

---

[211] Metin Işık, *Kitle İletişim Teorilerine Giriş,* Eğitim Kitabevi, Konya, 2002, s.85.
[212] Carrie Phillips and Bonds Jennifer, "Survey of Communication Theory: Cultivation Theory." Sociology and Philosophy Essays, http://www.magicdragon.com/EmeraldCity/Nonfiction/socphil.html#4major, (1999), (Erişim 22.03.2011)
[213] N. Rigel, 2008, s.20.

-Çocuklar ekran karşısında oldukları zaman dilimlerinde saatte ortalama 25 şiddet eylemi görüyor.

Teoride bir başka kırılma noktası da izleyicinin televizyonda izledikleriyle günlük deneyimlerinin paralellik arz etmesi ve birbiriyle bağıntılı olması durumunda yaşanmasıdır. Bu noktada yetiştirme etkisi, izleyicinin televizyonda izledikleriyle gerçek hayatta edindiği deneyimleri birbirine ekleyerek sağlamlaştırdığında artmaktadır. Teorisyenler, izleyici ile suç arasında bir etkileşim veya bağlantı kurulduğunu ve yetişme durumunun oluştuğunu ve sonuç olarak da izleyicilerin "çifte doz" etkisine açık hale geldiğini belirtmektedirler.[214] Televizyondaki zararlı içerik, örnek alınabilecek olumsuz davranışların yoğun olduğu yerlerde yaşayanlar için çifte etkide bulunmaktadır.

Gerçek dünya ile televizyon dünyası arasındaki ayrımdan yola çıkarak televizyondaki görüntülerin gerçek dünyanın basmakalıplaştırılmış, seçici ve çarpıtılmış bir modeli olduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla televizyon karşısında daha uzun süre kalan insanların gerçek dünya ile televizyon dünyası arasında bir ayırım yapamaz hale gelmeleri söz konusu olmaktadır. Her gün tekrarlanan temsili televizyon dünyasına maruz kalanlar, giderek gerçek toplumsal dünyayı televizyon dünyasının parametreleriyle tanımlamaya başlar. Ağır izleyiciler olarak adlandırılabilecek bu grup, artık televizyondan o kadar etkilenir ki, dünyayı anlamlandırırken televizyon penceresinden bakar. Televizyon, ekrandaki dünyayı gerçek dünya unsurları ve ilişkileriyle kurarken, bunları ne oransal olarak ne önem olarak ne de öncelik olarak aslına sadık biçimde kullanır.[215]

Yıllar boyu, Amerikan şebeke televizyonundaki prime time dramatik dizilerinin içeriklerinin çözümlenmesi sonucu, bu dizilerde kurulan dünyanın karakterleri, ilişkileri ve eylemleri bakımından tutarlı bir bütün oluşturmakla birlikte gerçek dünyadaki karşılıklarına oransal olarak denk düşmediği görülmüştür. Örneğin televizyondaki dünyada meslek sahibi olanların, beyazların ve erkeklerin sayısal hâkimiyeti, gerçek dünyadaki demografik gerçeklerle uyumlu değildir. Yine

[214] N. Rigel, 2008, s.20-21.
[215] Erol Mutlu, *Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2005, s. 123-124.

çözümlemeler, televizyon dünyasının ağırlıklı olarak zararlı içerikle dolu olduğunu ve bu gösterimin, gerçek dünyadaki gerçek zararlı içerik unsurlarından sayısal olarak çok daha fazla olduğunu ortaya koymuştur.[216] Zararlı içeriğe daha fazla maruz kalan bireyler, dünyayı daha karanlık ve kötülük dolu bir yer olarak görmeye, gerçekte olduğundan daha fazla olumsuzluk dolu olarak algılamaya, yaygın bir korku ikliminde yaşamaya başlamakta ve şiddete karşı katı ve hissiz olabilmektedirler. Artan olumsuz davranışlara ek olarak, zararlı içeriğe maruz kalma, duyarsızlaşmaya neden olmakta ve kurban gidileceğine dair bir korku iklimi yaratmaktadır. Olumsuz tutumlar ve davranışlar başlığı altında zararlı içerik unsuru olarak şiddet/saldırganlık görüntüleri, cinsel davranış içerikli görüntüler ve mahremiyet ihlalleri, intihar görüntülerinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri, çocuklardaki beslenme bozukluğu ve televizyon ilişkisi incelenecektir.

1.8.1. Şiddet/Saldırganlık Görüntüleri ve Çocuklar

Televizyon ve çocuk kavramlarından sonra ilk akla gelen ve üzerinde en çok konuşulan kavram olarak şiddet konusuna girmeden önce şiddet ve saldırganlık kavramları arasındaki farka değinmek gerekmektedir. Saldırganlık, zarar vermek niyetiyle başka bir insana yönelen davranış olarak tanımlanmaktadır. Burada fail, bu davranışın zarar vereceğine inanmalıdır. Şiddet ise hedeflenen kişiye aşırı zarar veren saldırgan davranıştır. Örneğin öldürme, yaralama, vs. gibi. Her şiddet saldırganlıktır ancak birçok saldırganlık örneği davranış, şiddet değildir. Örneğin bir çocuğun bisikletli birini itmesi bir saldırı eylemidir ancak şiddet eylemi değildir.[217] Şiddet ve saldırganlık kavramları farklı tanımlanmakla birlikte bu tez çalışması süresince kullanılan kaynaklarda, iki kavram birbirinin yerine, aynı anlamı ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bu çalışmada da şiddet ve saldırganlık kavramları birbirlerinin yerine kullanılmakta, aynı anlama karşılık gelmektedir.

[216] Erol Mutlu, 2005, s. 125.
[217] Craig A. Anderson, Bushman, Brad J., "Human Aggression", *Annual Reviews Psychol*., Purdue University, arjournals.annualreviews.org, (Erişim 24.03.2011), s.28-29.

Çok farklı tanımları olan ve farklı isimler (şiddet, saldırganlık, agresiflik) altında anılan kavram genel olarak, başka bir insana zarar vermeye yönelen davranış olarak tanımlanmaktadır. Williams, Zabrack ve Joy geniş bir agresiflik tanımı vermektedir: Fiziksel veya psikolojik, açık veya örtülü tehdit ve sözel olmayan davranışı da içeren zarar verici hareketler. Potter ve arkadaşlarına göre ise şiddet; bir şeyi fiziksel, psikolojik, sosyal veya duygusal olarak eksiltmeye hizmet eden herhangi bir hareket olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre şiddet davranışının kurbanı bir insan veya bir varlık olabilir.[218] Özetle şiddet, bir kişinin kendisine, başkasına, bir hayvana veya bir objeye silahlı veya silahsız olarak yaptığı, yaralamayla sonuçlansın veya sonuçlanmasın, herhangi bir hareket veya fiziksel zorlama olarak tanımlanabilmektedir.[219] Medya araştırmacıları tarafından şiddetin çeşitli tanımlamaları yapılmışsa da şiddetin en çok kullanılan tanımı Gerbner tarafından yapılmıştır. Gerbner'a göre şiddet; silah olsun veya olmasın, kendine veya bir başkasına açıkça gösterilen fiziksel güç, birisinin iradesine yaralayıcı veya öldürücü olacak şekilde zorlayıcı hareket[220] olarak tanımlanmaktadır.

Şiddet davranışı sergilemekteki amaç farklılığı, şiddeti yeri geldiğinde haklı ve meşru gösterebilmektedir. Strasburger ve Barbara'ya göre şiddetin, izleyicinin muhtemelen agresif tavır ve davranışı öğreneceği yedi bağlamsal özelliği mevcuttur.[221] Birincisi, çekici bir fail, agresifliği öğrenme ve taklit etme riskini artıracaktır. Sosyal öğrenme teorisine göre çocuklar ve yetişkinler, çekici olan rol modelleri örnek almaktadır. İkincisi şiddetin nedenidir. Bilişsel gelişme teorisine göre, onaylanan şiddet hareketleri izleyici agresifliğini kolaylaştırmaktadır. Üçüncüsü silah, bıçak gibi aletlerin sunumu agresif tepki gösterme ihtimalini artırmaktadır. Dördüncüsü, şiddetin gerçekçi sunumu izleyicinin agresif tavır ve davranışları öğrenmesini sağlamaktadır. Beşincisi, sosyal öğrenme teorisine göre ödüllendirilen davranış, cezalandırılan davranışa göre daha çok taklit edilmektedir.

[218] James Potter, Daniel Linz, Barbara J. Wilson, Dale Kunkel, Edward Donnerstein, Stacy L. Smith, Ewa Blumenthal, Tim Gray, "Content Analysis of Entertainment Television: New Methodological Developments", *Television Violence and Public Policy,* The University of Michigan Pres, USA, 1998, s.55.
[219] B. Gunter and J.McAleer, 1997, s.98.
[220] James Potter, Daniel Linz, Barbara J. Wilson, Dale Kunkel, Edward Donnerstein, Stacy L. Smith, Ewa Blumenthal, Tim Gray, 1998, s.55.
[221] D. Özonur Çöloğlu, 2010, s.27-28.

Altıncısı, kurbanın fiziksel incinmesi ve acının gösterimi izleyicinin agresif davranışı öğrenmesi ihtimalini düşürebilmektedir. Ve son olarak, mizahi bir şekilde işlenen şiddet, izleyicinin agresifliğini artırabilmektedir. Araştırmacılar, gülmecenin şiddeti ödüllendirme veya pozitif olarak destekleme yönünde etkisi olabileceğini düşünmektedirler.

Televizyonun eğlendirici olduğunu söylemek sıradan bir ifadedir. Ancak Postman'a göre[222] burada dikkati çeken nokta televizyonun eğlendirici olmasından öte eğlenmeyi, her türlü deneyimlerimizin temsilinin doğal çerçevesi haline getirmesidir. Çocukları eğlendirmek ve izlenmek için televizyon programlarında sıkça işlenen bombalama, ateş etme, kesici aletler kullanma gibi temalar eğlenme ve şiddet arasında bağlantı oluşturmakta, tam da Postman'ın işaret ettiği gibi eğlence için şiddet kaçınılmaz olmaktadır. Hülya makinesi televizyon, bizi dünyayla hep yakın ilişkide tutmakta ama bunu bize gülümseyen çehremizin hiç değişmediği bir yüzle yaptırmaktadır. Sorun, televizyonun bize eğlendirici temalar sunması değil, bütün temaların eğlence olarak sunulmasıdır ve bu da bambaşka bir sorun oluşturmaktadır. Dolayısıyla, toplum hayatında anormal olarak değerlendirilen tavır, tutum ve davranışlar eğlendiren bir sunumla normal addedilir bir hale dönüşebilmektedir.

Şiddet ve izleyicide saldırganlık gelişimi bağlantısını "sigara ve kanser" analojisi ile anlamayanlara ve anlamak istemeyenlere kısaca anlatmayı sağlayan Elizabeth Newson, medyadaki şiddetin "çocuğun zihinsel tacizinin elektronik bir formu" olduğunu söyler.[223] Çocuk, ebeveyn ve toplumlar için gelecek umudu ve endişesini taşıyan bir özne iken, günlük yaşamın büyük bölümünü ele geçiren televizyon, çocukların zihinlerini ve gelişimlerini ele geçirmektedir. Televizyon, çocukları ve gençleri her gün binlerce şiddet görüntüsünün edilgen alıcısı haline getirmektedir. Çocuk bu görüntüleri ekran karşısında bir ışık ve ses gösterisi ile monolog halinde izliyor olsa bile, izlediği görüntüler zihinde şamalar halinde işlenmektedir. Şiddet görüntüleri çocuğun, sağlıklı bir insan olabilmesi için gerek duyduğu doğal duygusal gelişimini engellemekte ve kendi gelişim sürecindeki düş

[222] N. Postman, 2004, s.101.
[223] D. Özonur Çöloğlu, 2010, s.9.

gücünün önüne set çekmektedir. Çocuğun, televizyonun pasif kurbanı olma ihtimali televizyonun olumsuz içeriği karşısında çocuk konusuna dair endişeleri hep sıcak tutmaktadır.

Potter'a göre, çocukların televizyonun olumsuz etkileri karşısında yetişkinlerden daha çok etkileneceği inancının çevrelediği 5 dayanak bulunmaktadır.[224] Birincisi, çocukların genel olarak medyaya maruz kalma oranları yüksektir. İkincisi, çocuklar hayal ve gerçeği birbirinden ayırmada güçlük çeker. Üçüncüsü, çocukların bilişsel gelişimi sınırlıdır. Dördüncüsü, çocukların daha az tecrübesi vardır. Ve son olarak, araştırmalar açıkça çocukların daha hassas olduklarını göstermektedir. Bu beş dayanak dolayısıyla çocuk, ilk çağlardan bu yana medya etki araştırmalarının kalbinde yer almıştır.

Şiddet psikolojik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik boyutları ile kitle iletişim araçlarında ve özellikle televizyonda yer alırken; bireysel/toplumsal, yasal/yasal olmayan ya da fiziksel/sözel/ruhsal yönlerden toplumsal yaşama yansımakta ve toplumsal yaşamı etkilemektedir. Günümüzde çocuklar, günlük yaşamları içerisinde çok uzun süre televizyona maruz kalmaktadırlar. Araştırmalar göstermektedir ki, çocuklar televizyonda yalnız çocuk izleyici kitlesi dikkate alınarak hazırlanmış çocuk programlarını değil, yetişkinlere yönelik hazırlanmış programları da izlemektedir. Özellikle yetişkinlere yönelik programları izlemelerinin çocuklar için olumsuz etkileri olmaktadır. Bunlardan en önemlileri, şiddet ve olumsuz davranışlar (küfürlü dil kullanımı, alkol ve uyuşturucu kullanımı vb.) içeren programlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Çok fazla televizyon izleyen, özellikle şiddet içerikli programları izleyen çocukların ileriki yaşlarda dikkat eksikliği ortaya çıkmakta; fiziksel, bilişsel, duygusal, davranışsal ve ahlaki gelişim süreçlerinde olumsuzluklara neden olmakta ve sonuçta izleyenlerde yaşam olaylarına karşı duyarsızlaşma başlamaktadır.[225] Televizyondaki açık ya da dolaylı şiddetin, gelişmekte olan çocuğun ve ergenin sağlığı ve iyilik hali ile ailelerinin istikrar ve bütünlüğü için bir risk faktörü olduğu görülmektedir. Medyadaki şiddete maruz

[224] D. Özonur Çöloğlu, 2010, s.11-12.
[225] Ü. Ayrancı, N. Köşgeroğlu ve Y. Günay, 2004, s.134.

kalmada en kritik dönemi de ergenliğe kadar olan çocukluk dönemi oluşturmaktadır. Araştırmalar 14 aylık çocukların bile model alabildiklerini ortaya koymuştur.[226]

Medya şiddetinin etkileri üzerine en erken koordine edilmiş çalışma 1920'de ABD'de gerçekleştirilmiştir. Payne Fonu Çalışmaları (Payne Fund Studies)'nın sonuçlarına göre, filmlerdeki şiddet ve seks sahnelerinin çoğunun günün ahlaki standartlarına aykırı olduğu bulunmuş, ancak filmlerin gerçekten izleyiciyi dejenere ettiğine dair deliller ortaya çıkmamıştır. Ancak şiddet sahneleri içeren filmlerin suç ve suç biçimi bağlantısı saptanmıştır. Suça eğilimli gençler üzerine yapılan bir araştırma, suç konulu filmlerin suçu şekillendirmede doğrudan etkisi olduğunu göstermiştir. Televizyonun çocuk yaşamındaki rolü, olumsuz içerik özellikle de şiddet üzerinden tanımlanmaya başlanmıştır. Tartışmalı ve konuya yeni açılımlar getiren araştırmaların ardından 1982 yılında ABD Ulusal Sağlık Enstitüsü'nün raporuna göre, tıpkı 1972'de yapılan ABD Kamu Sağlığı Hizmetleri Birimi'nin raporunda olduğu gibi, çocuk ve gençlerin hayatında önemli bir yeri olan televizyon, saldırgan davranışlar üzerinde genel bir etkiye sahiptir.[227] Yine bu yargıya paralel olarak, Amerikan Psikiyatri Derneği'nin (American Psychiatric Association)[228] uzun yıllar süren kitle iletişimi üzerine yapılan araştırmalarındaki ezici bulguya göre, medyadaki şiddet sahnelerine maruz kalan çocuklarda saldırgan davranışlar artmaktadır.

Televizyonun çocuklar üzerindeki potansiyel etkileri konusunda artan endişeler bu etkinin içeriğine ve oranına dair araştırmaları hızlandırmıştır. Gerbner'ın[229] (1969) araştırma sonuçlarına göre her hafta sonu televizyonun prime time zaman dilimlerinde her 10 programdan 8'inde şiddet öğesi bulunmaktadır. Televizyonda şiddet çok sık ama gerçekçi olmayan bir şekilde gösterilmektedir. Araştırma bulgularının en çarpıcı olanı da en fazla şiddet içeren saatlerin, çocukların televizyon başında olduğu saatler olmasıdır. Ekranda sergilenen şiddet sıklıkla aile bağlarından uzak, Amerikalı, orta ve üst sınıfa dâhil 25-35 yaş grubunda, bekâr olan

[226] RTÜK, 2005, Ankara, s.11.
[227] D. Özonur Çöloğlu, 2010, s.44.
[228] APA (American Psychiatric Association), http://www.psych.org/public_info/media_violence.cfm, (Erişim 21.03.2011)
[229] Nurdoğan Rigel, "Haberin Gizli Tüketicisi Çocuk", *Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı*, Cilt:2, Sayı:11, Ankara, 1996, s.586.

erkeklerce gerçekleştirilmektedir ve başrol oyuncularının dörtte üçü erkektir. Öldürme şekilleri ise genellikle yabancılar arasında, çok az birbirini tanıyanlar arasında gerçekleşmektedir. Ancak gerçek yaşamda cinayetlerin çoğu aile üyeleri ya da birbirini iyi tanıyanlarca gerçekleştirilmektedir. Bu nitelikteki şiddet sahneleri ütopist ve gerçekçi olmayan yorumlarla da sergilendiğinde, bunların çocuğun sosyal-psikolojik kimliğinde yaptığı tahrifat ve açtığı yaralar katlanarak artmaktadır. Böylesi yaralayıcı etkilere maruz kalmış çocukların arkadaş çevresiyle, ailesiyle ve sosyal çevresindeki diğer bireylerle sağlıklı ve istendik doğrultuda ilişkiler kurup geliştirmesi çoğu kez bir hayalin ötesine geçememektedir.

L.Eron ve R.Huesmann tarafından yapılan ve bir grubun çocukluktan yetişkinliğe kadar izlendiği bir çalışma, 8 yaşında şiddet programı izleyen bir çocuğun 19 yaşına geldiğinde diğer yaşıtlarıyla kıyaslandığında daha saldırgan olduğu saptanmıştır. Bu çocuklar, 30 yaşına geldiğinde daha ciddi suçlarla mahkûm edilmiştir. Bu güne kadar yapılan laboratuar araştırmalarının da çoğu çocukların ve gençlerin şiddet içerikli programları tüketmelerinin kısa dönemli saldırgan tavır ve davranışları arttırdığını göstermektedir. Tabi ki bütün çocuklar saldırgan olmamaktadır. Ancak şiddet ve saldırganlık arasındaki ilişki pozitiftir. Leifer ve Roberts'in (1972) yaptığı çalışmada, çocuklara şiddet filmi izlettirilmiş ve sonrasında diğer bir çocuğa bu filmdeki hangi tür davranışı sergileyeceği sorulmuştur. Şiddet filmi seyreden çocukların seyretmeyenlere oranla daha çok sözel şiddet içeren cevaplar seçtikleri görülmüştür. Leibert ve Baron (1972) tarafından yürütülen bir başka çalışmada ise, şiddet sahneleri içeren bir film seyrettikten sonra çocuklar, bir diğer odadaki çocuklara yardım etmeleri veya incitmeleri yönünde yönlendirilmiştir. Bunun sonucunda şiddet filminin, çocukları diğer çocuğu incitmeleri yönünde daha çok cesaretlendirdiği görülmüştür.[230] Bu çalışmalar açıkça televizyondaki şiddetin sosyal davranışları etkilediğini ortaya koymaktadır. Televizyondaki şiddet izleyiciyi daha saldırgan yapmaz, ancak normalde yüksek oranda agresif kişileri daha çok cesaretlendirmektedir.

[230] D. Özonur Çöloğlu, 2010, s.49-53.

Bu konuda yapılan deneysel çalışmalar olduğu gibi alan ve korelasyonel çalışmalarda da yukarıdaki bulguları destekler nitelikte sonuçlar elde edilmiştir. Erken dönem (1971) bir çalışmada 3-5 yaş arasındaki çocuklar, 11 gün boyunca okullarında şiddet içeren ve içermeyen programları seyretmek üzere tesadüfî bir şekilde seçilmiştir. Bunun sonucunda şiddet içeren programları seyreden çocukların seyretmeyen çocuklara göre arkadaşlarına daha çok fiziksel saldırgan davranışlar sergilemişler, vurmuşlar, itmişler, bazı objeler fırlatmışlardır. Yine araştırmacılar 1995'te ilkokul öğrencilerine sınıflarında Power Rangers adlı çizgi filmin sadece bir bölümünü seyrettirip daha sonra çocukların fiziksel ve sözel saldırgan tutumlarını izlemişlerdir. Sonuç olarak özellikle erkek çocukların, sınıf içinde daha saldırgan davranmaya (vurma, itme, arkadaşlarını aşağılama vb.) meyilli olduklarını görmüşlerdir.[231] Singer and Singer (1980) İngiltere'de yaptıkları bir araştırmada, yatılı okulda kalan 13-16 yaş grubundaki çocuklar ikiye ayrılarak bir gruba 15 gün süreyle sadece komik ve sosyal programlar izlettirilmiş, ikinci gruba ise şiddet içeren filmler gösterilmiştir. Yapılan testler sonucunda birinci grupta hoşgörü, tartışma, iletişim ve gülme düzeyinin; ikinci grupta ise, sözel ve fiziksel saldırganlık düzeyinin yüksek olduğu saptanmıştır.[232]

ABD Kamu Sağlığı Hizmetleri Birimi tarafından yapılan (1972) korelasyonel çalışmalarda, çok fazla şiddet izleyenlerin %45'i fiziksel ve sözel şiddete başvururken, daha az şiddet izleyenlerin sadece %21'inin bu yola başvurduğu saptanmıştır. Dominick ve Greenberg'in (1970) 4, 5 ve 6. sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre, şiddet gösterimi gençlerde şiddeti onaylamaya ve gerçek hayatta uygulamaya itmiştir. Eğlence üzerinden daha fazla şiddet gösterimi bu oranı arttırmaktadır. Mclead, Atkin ve Chaffe üç maddeyle şiddet öğrenimini ölçmüşlerdir.[233] Buna göre ilk olarak; şiddet programları, kızgınlık durumunda nasıl intikam alınacağını göstermektedir. İkinci olarak, şiddet programlarında görülen davranışlar taklit edilmektedir. Son olarak, bazı şiddet programları, bir şeyden yakalanmadan nasıl kaçılacağına dair fikir vermektedir.

[231]D. Özonur Çöloğlu, 2010, s.55.
[232]Ü. Ayrancı, N. Köşgeroğlu ve Y. Günay, 2004, s.135.
[233]D. Özonur Çöloğlu, 2010, s.57-60.

Televizyonun çocukların sosyal ve psikolojik gelişimlerinde neden olabileceği en büyük olumsuzluk, bu aygıtın özdeşim kurma eğiliminde olan çocuklara sunduğu gerçekçi olmayan özdeksel modellerle ilgilidir. Çocukluk dönemleri, küçük insan bireylerinin özdeşim kurabilecekleri bir örnek model arayışı içinde oldukları dönemlerdir.[234] Çocuğun şiddet filmlerinde gördüğü bir figürü model alması durumunda trajik sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bazı kriminal şiddet olaylarıyla televizyon programlarında sunulan kurgusal olaylar arasında dikkat çekici benzerlikler görülebilmekte, hatta bunların açıkça model alındığı saldırılara, tecavüzlere, cinayetlere rastlanmaktadır. Nisan 1999'da ABD'nin Colorado eyaletinde 2 öğrencinin bir liseyi basarak 12 öğrenciyi ve bir öğretmeni öldürmesiyle sonuçlanan olayda, bu eylemi gerçekleştiren öğrencilerin katliamdan önce Katil Doğanlar filmini defalarca seyrettikleri öğrenilmiştir.[235]

1998 yılında Amerika'da yapılan Ulusal Televizyon Şiddeti Çalışması'na göre, çocuk programlarındaki suçlulardan en az %10'u kahraman olarak kategorize edilmektedir. Dahası çocuk programlarındaki şiddet içeriğinin % 68'i gülünç olaylar bağlamında sunulmaktadır. Trotta'ya göre şiddetin bu şekilde sunulması, yani şiddet ve komedinin birlikteliği çocukların şiddete karşı duyarsızlaşmasında başrolü oynamaktadır. Hatta Signorielli'ye göre, medya yapımcılarının sıklıkla şiddeti ve komediyi karışık bir şekilde sunmaları izleyici gözünde şiddeti çekici kılmaktadır. Bu da izleyicinin algı dünyasında şiddetin bir eğlence olduğu, negatif sonuçlarının olmadığı yanılsamasını yaratarak izleyiciyi şiddet yönünde cesaretlendirmektedir.[236] Bushman ve Huesmann'a göre de, çekici kahramanlar tarafından işlenen, cezalandırılmayan şiddet, şiddetin taklit edilmesini cesaretlendirmek için en iyi reçeteyi sunmaktadır.[237]

Psikologlar şiddetin %40'nın iyi kahramanlar tarafından canlandırılmasından ve saldırganların %70'inin eylemlerinden dolayı pişmanlık duymamasından endişe

[234] A. Arslan, (Erişim 18.01.2011), s.4-5.
[235] Ü. Ayrancı, N. Köşgeroğlu ve Y. Günay, 2004, s.135.
[236] Bruce D. Bartholow, Karen E. Dill, Kathryn B. Anderson and J.Lindsay James, "The Proliferation of Media Violence and Its Economic Underpinnings", *Media Violence and Children: A Complete Guide for Parents and Professionals*, (Ed.) Douglas A. Gentile, Praeger Publishers, USA, 2003, s. 5.
[237] a.g.e., 2003, s. 5.

duymaktadırlar. Yani, izleyiciler taklit edilmeye en uygun şiddet türüne maruz kalmaktadırlar: İstenen rol örnekleri tarafından gerçekleştirilen ve olumlu sonuçlar doğuran şiddet.[238] Bir grup araştırmacı (1998) ABD'deki televizyon programlarının içeriklerini incelediğinde %60 oranında programın yüksek oranda şiddet içerdiğini ve kötü karakterlerle hatalı davrananların cezasız kaldığı durumların da %45 oranına kadar çıktığını bulmuşlardır. Seawell (1998), çocuk programları ile ilgili yaptığı incelemelerde çocuklar için hazırlanan programlarını yetişkin programlarından %10 daha fazla şiddet öğesi içerdiğini bulmuştur.[239] Fizik ve kişilik özellikleri bakımından beğenilen kahramanlar tarafından kullanılan "haklı" şiddet, cezasız kalmakla birlikte sosyal takdir topladığında ve sözüm ona olumlu sonuçlar doğurduğunda; her durumda geçer akçe olan eğitim şart nosyonuna paralel olarak "şiddet şart" nosyonunu henüz gelişmekte olan kişiliklere kazımaktadır.

Türkiye Psikiyatri Derneği'nin televizyonun zararlı içeriği konusunda yazdığı değerlendirmeye göre; televizyon, bireylerin dünyayı kavrayışları ve verecekleri tepkinin belirlenmesi üzerinde her gün biraz daha etkili olmaktadır. Bu etkililiği nedeniyle televizyon programlarında açık şiddete günlük yaşamda olduğundan daha yüksek oranda yer verilmesinin, genel olarak bireylerin ruhsal yönden daha çok travmayla karşılaşmasına yol açmaktadır. Öte yandan televizyonun izleyenlerde davranış kalıpları oluşturucu etkisi, toplumda bazı davranışların yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Çocukların televizyon izlediği saatlerde çoğunlukla şiddet içeren programların yayınlanması, şiddet şovunun çocuklara erişimini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda şiddet içeren televizyon programları, öncelikle çocukları olmak üzere izleyicileri olumsuz etkilemektedir. Buna paralel olarak Türk Psikologlar Derneği'nin konu ile ilgili yazdığı değerlendirme raporuna göre şiddete maruz kalma ya da izleme sonucunda, bu tür davranışların model alma yolu ile öğrenildiği ve şiddet içeren davranışların yaygınlığı artmaktadır. Şiddet karşısında bir süre sonra duyarsızlaşma gelişmekte ve bunu izleyen aşamada sinme ve boyun eğme davranışlarının ortaya çıkmaktadır. Çocukların dünyayı ve olayları yetişkinler gibi

[238] Jerry M. Burger, *Kişilik Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri* (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006, s.578.
[239] Mesude Atay ve Elif Çelebi Öncü, "Elektronik Bakıcı: Televizyon", *Çocuk ve Medya*, (Ed.) Selda İçin Akçalı, Nobel Yayın Dağıtım, 2.Baskı, Ankara, 2009, s.73.

değerlendiremeyecekleri açıktır. Şiddet adeta olağan, sıradan, hayatın bir parçası olarak gösterilmektedir. Bu da bir süre sonra toplumların şiddete karşı duyarsız kalmalarına ve şiddet içeren olayların sıklığının giderek artmasına neden olmaktadır. Özellikle kadınlara yönelik reality programlarının bazılarında konuklar, üçüncü şahıslar ve televizyon izleyicileri istismar edilmekte; patolojik aile ilişkileri, tecavüz, aile içi cinsel sevi gibi durumların izleyicilerde sıradan, olağan, normal gibi algılanmasına yol açabileceği düşünülmektedir.[240]

Ulusal ve uluslararası aştırmalar ve medyaya yansıyan olaylar göstermiştir ki, şiddet yayınları karşısında çocuklar, şiddete karşı duyarsızlaşmakta, saldırganlarla ve saldırganların çeşitli sorunlar karşısındaki çözümleriyle özdeşleşmektedir. Artan şiddete, saldırganlığa ek olarak, çok sayıda çalışma, şiddet sahnelerine maruz kalmanın şiddet eğilimini artırdığı, şiddete karşı duyarsızlaştırdığı ve şiddete kurban gidileceğine dair bir korku iklimini yarattığını göstermiştir.

1.8.2. Cinsel Davranış İçerikli Görüntüler, Mahremiyet İhlalleri ve Çocuklar

Televizyon programlarının içeriği konusunda şiddetten sonra en fazla tartışılan ikinci konu cinselliktir. Dünyadaki bütün televizyon sistemlerinde cinselliği sınırlayan kanunlar olmasına rağmen magazin programlarından reklamlara kadar hemen hemen tüm televizyon yayınlarında farklı dozlarda cinsel öğelerin kullanıldığı görülmektedir. Cinsel ilişki televizyonda direkt olarak gösterilmemekle birlikte olay öncesi ve sonrası anlık görüntüler ve kamera oyunlarıyla cinsellik, dolaylı olarak uzun uzadıya işlenebilmektedir. Bu konuda en büyük tenkitler müstehcen yayınların aile kavramına ve özellikle çocuklara zarar vermelerinden kaynaklanmaktadır. Yeterli bilgi donanımı olmayan küçük çocukların erotik sahneleri yanlış yorumlama ihtimalleri son derece yüksektir.[241]

Seks ve cinsellik, özelikle çocuklar söz konusu olduğunda, bütün toplumlarda son derece hassas bir konu olmaktadır. Ancak günümüzde bir programın

[240] RTÜK, 2005, s.8-9.
[241] E. Turam, 1996, s.116-118.

seyredilebilir olmasında en ucuz yol, bilindiği gibi şiddet ve cinselliğin kullanılmasıdır. En azından yapımcılar için yayının geliri ve devamı için bu iki temel malzeme olmazsa olmazdır. Dolayısıyla birçok çocuk ilk kez medya aracılığıyla -ki bu sıklıkla televizyon olmaktadır- cinsel aktivite için gerekli olan fiziksel, sosyal ve duygusal olgunluğa erişmeden cinsel davranışlar içeren sahnelere maruz kalmaktadır. Ayrıca bu sahneleri gören çocuklar, sadece özel alanda uygulanabilen çoğu cinsel davranışları gerçek yaşamlarında tecrübe edemeyeceklerinden psikolojik eksiklik yaşamaktadırlar.

Villani'ye göre (2001) bir ergen televizyonda yılda ortalama olarak cinselliğe gönderme yapan 14000 programla karşılaşmaktadır. Son birkaç yılda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de, hem internet ortamında hem de CD'lerde porno içerikli yayınların sayısında ve bunların gençler arasında yaygınlaşmasında hızlı bir artış göze çarpmaktadır.[242] Harvard psikoloğu Susan Linn, medyada 10 yaş altı kız çocuklarını hedefleyen erotik alışveriş mesajlarında ciddi bir artış olduğunu saptamıştır ve bu yönde sürdürdüğü araştırmalarda henüz ergenlik çağının başlarında olan kız çocuklarının, gelişmiş ve daha olgun kızlara göre daha fazla oranda televizyonda cinsellik içeren yayınlar aradıklarını ve izlediklerini tespit etmiştir. Televizyondaki pornografinin sağlıklı cinsel davranış gelişimine olan etkileri tam olarak bilinmemekle birlikte, televizyondaki cinselliğe gönderme yapan programlarla karşılaşma, ergenlerde cinsel etkinliği ve erken yaşta cinsel ilişkiye girme olasılığını arttırmaktadır. American Psychological Association (APA) tarafından hazırlanan son rapora göre, kız çocuklarının medyanın cinsel imgelerine maruz kalmaları ruh sağlığını tehlikeye atmakta, cinsel problemlerle karşılaşma olasılığını arttırmaktadır.[243]

Dünya Sağlık Örgütü'nün gelişmekte olan ülkelere ait verileri, gençlerin cinsel konularda bilgi kaynağı olarak en sık arkadaşlarını ya da medyayı tercih

[242]Saniye Korkmaz Çetin, Bildik Tezan, Erermiş Serpil, Demiral Nagehan, Özbaran Burcu, Tamar Müge ve Aydın Cahide, "Erkek Ergenlerde Cinsel Davranış ve Cinsel Bilgi Kaynakları: Sekiz Yıl Arayla Değerlendirme", *Türk Psikiyatri Dergisi*, Sayı:19, 2008, s.391.
[243]Sandra Steingraber, "Girls Gone Grown-Up: Why Are U.S. Girls Reaching Puberty Earlier and Earlier?", *The Sexualization of Childhood*, (Edited by Sharna Olfman), Greenwood Publishing, USA, 2009, s.55.

ettiklerini, öğretmen ve sağlık personelinden bilgi almanın nadir olduğunu ve ebeveynlerin cinsellikle ilgili birincil kaynak olmadığını ortaya koymaktadır. Cinsellikle ilgili konularda ebeveynleriyle rahat bir şekilde konuşamayan ve okul yıllarında formel cinsel eğitim programlarından geçmeyen gençlerin, güvenilir olmayan kaynaklardan eksik ya da yanlış bilgi edinme olasılıklarının daha yüksek olacağı öngörülmektedir. Bilgi eksikliği gençlerin cinsellik ve üreme sağlığı alanında yaşadıkları sorunların önemli bir nedeni olarak ele alınmaktadır.[244]

Neinstein ve Kaufman'a göre (1996) medyanın, ergen cinselliğinde ve değer yargılarının oluşumunda önemli rolü olduğu bilinmektedir. Pedersen ve Samuelsen (2003), cinsel ilişkide bulunmanın geçmişe göre giderek arttığını ve ilk cinsel ilişki yaşının ise düştüğünü ifade etmiştir. Bulut ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği (2002) Ergenlerin Sağlık Bilincinin Geliştirilmesi Projesi'ne göre ülkemizde ilk cinsel ilişkinin 15-19 yaşları arasında yaşandığı bilinmektedir.[245] Ülkemizde, evlilik öncesi cinsel ilişki yaşama konusunda, erkeklere daha hoşgörülü yaklaşılmaktadır.[246] Volbert (2000), son 20 yıldır çocuklar için yoğun cinsel bilgi edinmenin ya da cinsel içerikli programları izlemenin daha da kolaylaştığını ifade etmiştir. Televizyondaki cinsel içeriğin etkisinde kalmanın, ergenlerin cinsel etkinlikte bulunmaları olasılığını arttırdığı ileri sürülmektedir. İzmir'de bir lisenin 10. Sınıf öğrencileri arasında yapılan erkek ergenlerin cinsel davranışları ve cinsel bilgi kaynakları konulu araştırma[247], 1996 ve 2004 yılında elde edilen bulguların karşılaştırılması ile gerçekleşmiştir. Gençlerin tam cinsel birleşme, mastürbasyon, flört gibi cinsel davranış özellikleri ve cinsel yaşantılara ait duygu ve düşüncelerinin ve cinsel bilgi edinme kaynaklarının sekiz yıllık süreç içindeki değişimleri incelenmiştir. Cinsel davranış türlerine bakıldığında, yıllar içerisinde tam cinsel ilişki yaşamada (% 19,9'a karşı % 34,4) ve flört etmede (% 29,7'ye karşı % 42,3) artış saptanırken, mastürbasyon yapmada (% 90'a karşı % 83,5) bir değişiklik bulunmamıştır. Sekiz yıl sonra cinsel ilişkide bulunma olasılığının 1.704 kat arttığı belirlenmiştir. Yıllar içinde

[244]Kafiye Eroğlu ve Zehra Gölbaşı, "Cinsel Eğitimde Ebeveynlerin Yeri: Ne Yapıyorlar Ne Yaşıyorlar?, *Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, Ankara, 2005, s.13.
[245]S. Korkmaz Çetin ve ark., 2008, s.392.
[246] a.g.e., s.391.
[247] S. Korkmaz Çetin ve ark., 2008, s.392-394.

pornografik film izleyerek cinsel bilgi edinme olasılığının 2,9 kat arttığı, pornografik film izleyerek cinsel bilgi edinen gençlerin cinsel birleşmede bulunma olasılığının 1.812 kat arttığı saptanmıştır. Çalışmada medya, birinci aşamada %74,5 oranında en fazla cinsel bilgi kaynağı özelliğini taşıdığı, pornografik filmlerden cinsellikle ilgili bilgi almanın yıllar içerisinde 2,9 kat arttığı görülmüştür. Oranların gösterdiği gibi cinsellikle ilgili bilgi kaynağı olarak medya, birincil kaynak olma konumunu korumaktadır.

Televizyon ekranlarında sergilenen aşırı açık sahneler, pornografik görüntüler ve erotik filmler, çocuklardaki cinsel dürtülerin normalden önce uyarılmasına ve onların çevrelerine karşı erken cinsel ilgi duymalarına yol açmaktadır. Bütün bunlar ise çocukların buluğ çağına, olması gerekenden çok daha önce girmesine neden olmaktadır. Belli ölçülerde kırılmış olsa da, cinselliğin halen toplumumuzda bir tabu durumunda olduğu gerçeği hatırlandığında; bir yandan erken uyarılmış olan doğal cinsel dürtülerin baskısı altında kalan çocuk, öte yandan da toplumun değer ve normlarının engellemesi ile karşılaştığında şaşkınlığa uğramaktadır. Böylesi bir ikilemle karşı karşıya kalan çocuk, psikolojik çatışma halini yaşamaktadır. Bunlara, ülkemizde çocuklara ve gençlere yönelik olarak yeterli düzeyde ve sağlıklı bir şekilde cinsel bilgilendirmenin olmadığı gerçeği de eklendiğinde, durum daha bir içinden çıkılmaz hale dönüşmektedir.[248]

Cinsellik olgusu, televizyon ekranlarına kimi zaman gerçek yönleri ile kimi zaman da olanca sapkınlığı ve bütün ayrıntıları ile yansımaktadır. Bütün bu olan bitenleri gözlemleyen çocuk, ailesinin ve yakın çevresinin *"ayıp, günah"* nitelendirmeleri ile karşılaştığında bir bocalama, bir çelişki içine düşmektedir. Çocuk, sonraki aşamalarda kendisini, ailesini, çevresini ve ekranda sergilenenleri sorgulamaya başlamaktadır. Sonuçta ekranlarda sıklıkla yinelenen, "böylesi olayların normal, doğal, hatta olması gereken olaylar olduğu" mesajı galip gelmektedir. Bu durumda çocuk, yakın çevresi ile ilgili olarak kuşkulanmaya başlamaktadır.[249] Bütün bunlar ise, yalnızca çocukların cinsel kimliğinin oluşumunda çarpıklıklara yol

[248] A. Arslan, (Erişim 18.01.2011), s.8.
[249] a.g.e., s.8.

açmakla kalmamakta, aynı zamanda çocukların ailesine ve çevresine karşı beslediği duyguları ve sergilediği tutumları da olumsuz etkilemektedir.

Son yıllarda televizyon programlarında yer alan çıplaklık, evlilik dışı kadın-erkek ilişkileri ve cinselliği ön plana çıkaran tavırlar, tutumlar ve kıyafetler karşısında, genel olarak toplumumuzun sistematik olarak duyarsızlaştığı görülmektedir. Cinsellik, gelişimsel olarak belli evrelerden geçerek kavranmaktadır. Bu gelişimi göstermemiş bir çocuğun kavrayamayacağı düzeyde cinsellikle televizyonda karşılaşması, bu konudaki sağlıklı gelişimini çeşitli biçimlerde etkileyebilmektedir. Bu nedenle çocukların televizyon izledikleri saatlerde gösterilen, cinselliğin açık biçimde sergilendiği, özendiriciliği yüksek ve eyleme geçmeyi cesaretlendiren filmler sakıncalı olmaktadır.[250] Ülkemizde geniş bir kesimi oluşturan düşük sosyoekonomik düzeyden ailelerde çocukların yatma zamanının, daha eğitimli çevrelerdeki kadar düzenli kontrol altında tutulamadığı dikkate alındığında çocukların, dünyanın en güvenli yeri olan evlerinde bu tür sahnelerle karşı karşıya kalmaları ruhsal ve duygusal gelişimlerinde büyük tahribata yol açabilmektedir.

Televizyon programları ile birlikte gündelik hayatın en önemli alanlarından biri olan "özel yaşam" (mahremiyet) kavramı da esnekleşmektedir. Bireye ait olanlarla topluma ait olanlar arasındaki sınır giderek ortadan kalkmakta, böylelikle de tüm toplum, aynı özel yaşamın özneleri haline gelmekte ve aynı mahremiyeti paylaşmaktadır. Öyle ki, yatak giysileriyle başkalarının yanına çıkmanın saygısızlık ve özensizlik sayıldığı bir ilişki biçiminden, sadece yarışma kurallarının önem kazandığı ve milyonlarca izleyicinin önünde mahremiyetin neredeyse tamamen ortadan kalktığı bir ilişki biçimine gelinmiştir. Televizyon programlarını izleyenlerin, günlük yaşam kültürü içerisinde hayatlarının şekillendiği ve zamanlarının büyük bir bölümünü televizyon karşısında geçirdikleri görülmektedir. Magazin türü programların etkileri üzerine gecekondulu kadınlarla yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre, kadınların aile içi iletişimlerinin azaldığı, çocukların okuma alışkanlıklarının azaldığı, çocukların programda gördüklerini taklit etme eğilimlerinin arttığı tespit edilmiştir. Kadınların yarısından fazlası çocuklarının

[250] RTÜK, 2005, s.43.

televizyonda gördükleri ünlüleri istediklerini ya da yarışmacılara özendiğini belirtmiştir. Gözetlemeye dayalı yarışma programlarında, izleyici kendisine ve kendi davranışına en çok benzeyen ya da kendisinden daha aşağıda gördüğü kişi ile özdeşim kurmakta ve onu desteklemektedir.[251] Bu durum, televizyon bağımlılığı dışında program bağımlılığı olgusuna neden olmaktadır.

Ülkemizde son yıllarda yayınlanan bazı yarışma programları özel hayatın mahremiyeti konusundaki toplumsal değer yargılarını değişime zorlamakta ve bireylerin toplumsal değerler konusunda çatışmalar yaşamasına yol açmaktadır. Bu tür programların izleyicilerinin önemli bir bölümünde özel hayatların mahremiyetini gözetleyerek kendini rahatlatma eğilimi kışkırtılmaktadır. Bir diğer ifade ile bireylerde "röntgencilik" duygularını açığa çıkarma gibi yayıncılık etiği açısından ahlâki olmayan bir yol rating uğruna izlenebilmektedir. Oysa insanın bu yönünün açığa çıkması psikiyatride hastalıklı bir ruh hali olarak kabul edilir. Bu programlarda öne çıkan şahsiyetler, ekranlardan göründükleri kadarıyla, çoğu zaman sağlıksız ruh haline sahip olan ve toplumsal yaşam açısından sağlıksız kişilik özellikleri gösteren kişiler olabilmektedir. Hiç kuşkusuz bu durum bu programların telkine yatkın sürekli izleyicileri için ve özellikle özdeşim kuran çocuk ve ergenler için son derece olumsuz rol modelleri oluşturmaktadır. Toplumca erdem sayılan değerlerin hiçe sayılmasıyla kışkırtılan rekabet ve yarışma ortamı, çoğu da canlı yayınlarda engellenemeden her türlü olumsuzluk ve saldırganlığın ortaya çıkmasına yol açmakta, bu da söz konusu kitle tarafından örnek alınmaktadır. Ülkemiz ruh hekimleri ve klinik psikologları, karşılarına gelen birçok vakada bu etkilenmeleri gözlemlemektedirler.[252]

Televizyon ekranlarından insanların özel hayatlarının ve mahrem ilişkilerinin alenen sergilenmesi bu insanlar ve yakınları için örseleyici olmaktadır. Sergilenen özel hayat sadece kişinin kendisini ilgilendirmemekte, yakınları da teşhir edilmiş olmaktadır. Sırf bu nedenle aile içi cinayetler işlenmiş ve konunun çarpıklığı yazılı basının da büyük tepkisini çekmiş, hatta bazı programlar televizyon yönetimleri tarafından acilen yayından kaldırılmıştır. Bu tür programlarda sergilenen

[251] RTÜK, 2005, s.40-41.
[252] a.g.e., s.42.

psikopatolojik davranışlar, telkine yatkın toplum bireyleri çocuk ve ergenler tarafından taklit edilebilmekte, çarpık bir değerler sistemine yol açabilmektedir.

1.8.3. İntihar Görüntüleri ve Çocuklar

Yetişkinlerin çoğunun eğlenmek, zaman geçirmek amacıyla izledikleri televizyonu, çocuklar çoğunlukla dünyayı tanımak ve anlamak için izlemektedirler. Özcan Köknel'in tespitine göre medya, intihar olaylarında model oluşturmaktadır. Günlük hayatta görülen olaylar, televizyondaki şiddet ve insanın kendisine yönelttiği şiddet eylemi olarak intihar sahnelerinin çocuklar ve gençler üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Yüksek bir binanın çatısından atlayarak intihar eden bir kızın hikâyesinin işlendiği Saat Sabahın 9'u adlı dizinin yayınlanmasından sonra, 2 ay içinde toplumda aynı biçimde damdan atlayarak intihar eden ya da intihar girişiminde bulunan 22 intihar olayı kayıt altına alınmıştır. Inferno adlı korku filmini seyreden bir genç kız intihar etmiştir. Üsküdar'da televizyondan etkilenen 8 yaşındaki bir ilkokul öğrencisi kendini kravatla gardıroba asmıştır. Gaziantep'te filmlerdeki intihar sahnelerinden etkilenen 5 yaşındaki Fatoş Mete, odasının kapısına bağladığı ipi boynuna geçirerek "filmlerdeki gibi boğuluyorum" diye seslenmiş, kapının aniden kapanması üzerine boğularak ölmüştür. Ailesiyle Fransa'da yaşayan 9 yaşındaki Volkan da bir Türk televizyonundan etkilenerek intiharı seçmiştir. Yine bir dönem sıklıkla İstanbul'da Boğaz Köprüsünde yaşanan intihar olayları, televizyonun bu olaylara geniş yer verme yoğunluğu ile bu tip intihar vakaları arasında anlamlı bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Bu tür programlar yalnız ölümlere neden olmakla kalmamakta kendilerine yönelik bu şiddet davranışının nasıl işleneceği tekniğini de öğretmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalara göre düzenli olarak televizyon izleyen 5 yaşındaki bir çocuk, 15 yaşına geldiğinde 18000 cinsel taciz, saldırı, kavga ve işkence yolu öğrenmiş olmaktadır.[253]

Almanya'da 1981 yılında 2 kez yayınlanan ve kendini trenin önüne atarak parçalanan bir gencin görüntüleriyle başlayan Bir Öğrencinin Ölümü adlı televizyon

[253] Ahu Kaskun ve Selen Öztunç, "Çocuk, Televizyon ve Şiddet", http://ilef.ankara.edu.tr/dergi/yazi.php?yad=799, (Erişim 13.04.2011)

dizisinin gerek yayınlandığı sırada, gerekse yayınlandıktan sonraki dönemde, demiryollarında aynı şekilde intihar etme eylemlerinin arttığı saptanmıştır. Almanya'da dizinin yayınlandığı 1981 yılında 10-21 yaş dilimleri arasında 101; 1982 yılında 91 gencin tren önüne atlayarak intihar ettiği saptanmıştır. Oysa dizinin yayınlanmasından önceki 1980 yılında bu tür intiharların sayısı 48 iken, sonraki 2 yılın ortalaması 96 olarak hesaplanmıştır. Görülüyor ki, 1981-1982 yıllarında tren önüne atlayarak intihar eden gençlerin sayısı, diğer yılların ortalamalarına oranla istatistik olarak çok anlamlı ve yüksek bulunmuştur. Ayrıca bu şekilde intihar edenlerin cinsiyetleri ve yaşları incelendiğinde, televizyon dizisinin etkisi daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Demiryollarında intihar edenlerin cinsiyeti ve yaşları dizinin kahramanı Claus'a uygun düşmektedir. Dizi devam ederken ve bittikten hemen sonraki sürelerde kendilerini trenin önüne atarak intihar eden 15-19 yaş arasındaki genç erkeklerin oranı %21 iken; diziden önceki yıllarda bu oranının %7,6 olması yukarıdaki görüşü doğrulamaktadır.

Kimi araştırmacılar bu tip davranış kalıbı, model özelliği olan dizilerin intihara karar vermiş kişilerin intihar kararını çabuklaştırdığını ileri sürmektedir. Buna göre, televizyondaki intihar görüntüleri intiharları arttırmamakta intihar etmeye kararlı ve bunu mutlaka gerçekleştirecek olan kişilerde, yalnızca bu eylemi hızlandırmaktadır. Amerika'da toplumbilimci Philiss ve Carstensen kitle iletişim araçlarında, özellikle televizyonda verilen intihar eyleminin gözlemlenmesinin çocuklar ve gençler üzerindeki etkilerini incelemek için bir dizi araştırma yapmışlardır. Bu amaçla çeşitli televizyon kanallarında yer alan programlardan intihar konusuyla ilgili olanları arşivden bulunmuş, yine arşiv araştırmasıyla bu programların izlendiği günlerde basında çıkan intihar haberleri taranmıştır. Buna göre, programların izlendiği günlerde intihar olaylarının artmaktadır. Öte yandan intihara bağlı değişkenler incelendiğinde, artışın sadece sayısal olmadığı da görülmüştür. Dizinin kişi üzerindeki etkisinin çarpıcılık, etki gücü, süresi ve yayın saatine göre değiştiği görülmüştür.[254]

[254] K.Hakan Emanetoğlu, *Şiddet Öğelerinin Algılanması ve Öğrenilmesinde İşitsel ve Görsel Bir Uyaran Olarak Televizyonun Rolü*, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilimdalı, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.65-66.

1980'li yıllarda Fransa'da yayınlanan Nasıl İntihar Edilir? (Suicide Mode d'Emploi) adlı kitabın, aynı yıllarda intihar edenlerin evlerinde bulunması sosyo demografik belirleyicilerin önemini vurgulamaktadır. ABD'de 1984-1985 kışında intiharları önlemek ve gençlerin intihar konusuna dikkatlerini çekmek için bir televizyon programı hazırlanmıştır. Programın yayınından önce programa ilgi çekmek için bütün kitle iletişim araçlarıyla geniş bir reklâm kampanyası yapılmıştır. İzleyicilerin programın yayını sırasında etkin biçimde katılımları ve tartışmalarını sağlamak için televizyon stüdyosuyla izleyicilerin arasında telefon bağlantısı sağlanmıştır. Ne var ki, intiharı önlemek için hazırlanan programın dört günlük dizi olarak yayınlanmasından sonra gençler arasında intihar ve intihar girişimlerinin arttığı saptanmıştır. Önceki yılın aynı dönemlerine oranla artışın istatistik olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Bu artış araştırma alanı New York yöresinde, televizyon yayınından sonraki 15 gün içinde 10-19 yaş diliminde, önceki yıllara oranla günde ortalama 6, tüm ABD'de ise 80 intihar vakası olarak bulunmuştur.[255]

Philips ve Carstersen intihar iletilerinin gençlerde yarattığı merak, özenme, özdeşleşme, taklit nedeniyle girişimde bulunma oranını %6,8 olarak saptamıştır. Gençlik çağında yaş ilerledikçe bu oran düşmekte, yetişkinlikte ise %0,45 olmaktadır. Öte yandan aynı incelemeler, taklit yoluyla intiharın genç kızlarda %34,4, genç erkeklerde %5,1 oranında olduğunu göstermiştir. Bu sonuç medyanın genç kızları daha çok etkilediğini varsayımını desteklemektedir.[256] Bütün bu sonuçlar intiharın biçimleri hakkında ayrıntılı olarak görsel bilgiler sunan televizyonun çocuklar ve gençler üzerinde yetişkinlere oranla daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Yine psikiyatristlere göre[257] Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde son aylarda 8 kişinin intihar etmesinde Aşk-ı Memnu dizisindeki Bihter karakterinin intiharı ve intihar şekli tetikleyici faktör olmuştur. Bu minvalde düşünen psikiyatrist Mehmet Çakıcı'ya göre, televizyon yayınlarında özellikle dizilerde intiharın dramatize edilerek sunulması kişilerin bunları örnek almasına, sorunlarının en son çaresi olarak

[255] K.Hakan Emanetoğlu, 2006, s.66.
[256] a.g.e., s.67.
[257] http://www.haberler.gen.al/2010-07-13/kibrista-son-donemlerde-artan-intihar-vakalarinda-bihter-faktoru-ozel/, (Erişim 21.03.2011)

intiharı görmelerine sebep olabilmektedir. Psikiyatrist Mehmet Yağlı da İstanbul Boğazı'nda köprüye çıkarak intihar etmenin bir dönem ne kadar yaygın olduğunu anımsatarak, intiharın "bulaşıcı, moda olma, model oluşturma" özelliğine dikkat çekmiştir.

1.8.4. Beslenme Bozukluğu ve Televizyon

Beslenme; insanın büyümesi, gelişmesi, sağlıklı ve üretken olarak uzun süre yaşaması için gerekli olan besin öğelerinin alınıp kullanılmasıdır. Vücudun büyümesi, dokularının yenilenmesi ve çalışması için gerekli olan bu besin öğelerinin her birinin yeterli miktarlarda alınması ve vücutta uygun şekilde kullanılması durumu "yeterli ve dengeli beslenme" deyimi ile açıklanmaktadır. Besin öğelerinin vücudun gereksinimi düzeyinde alınamaması durumunda, yeterli enerji sağlanmadığı ve vücut dokuları yapılamadığından yetersiz beslenme durumu oluşmaktadır. Gereğinden çok besin alınması durumunda ise, dengesiz beslenmedir. Durumu ortaya çıkmaktadır.[258] Sağlıklı ve dengeli beslenme herkes için özellikle de çocuklar için çok gerekli olmakta, bu dönemde kazanılacak beslenme alışkanlıkları yaşam boyu sürdürülmektedir.

Çocukların sağlıklı beslenme alışkanlıkları edinmesi, çevresel faktörlerin pozitif olması, en önemlisi ailenin sosyo-ekonomik, eğitim ve bilinç düzeyine bağlı olarak şekillenmektedir. Okul öncesi çağda çocuklar anne-babalarını rol-model almaktadırlar. Bu nedenle ebeveynlerin sahip olduğu değerler ve alışkanlıklar çocuklar için çok önemlidir. Çocuğun sadece pasif alıcı olduğu televizyon izleme faaliyeti ile birlikte beslenmesi bir tür özdeş-koşullanma oluşturarak televizyon izlemeden beslenememek gibi bir sonuç yaratmaktadır. Televizyon izlerken çocukların beslenmesi ve uzun saatler hareketsiz kalması uzun dönemde farkında olmadan sağlıksız beslenme alışkanlıklarının gelişmesine neden olabilmektedir. 6-12 yaş arası çocukların %50'sinin akşam yemeklerini yerken, %40'ının ise ders

[258] D. Dikmen, 2007, s.221.

çalışırken bile televizyon izlediği tespit edilmiştir.[259] Televizyonun bağımlılık düzeyinde bu oranda çocuğun yaşamında yer almasının, öğrenmesine, aile ilişkilerine ve beslenmesine olumsuz etki yapması kaçınılmaz olmaktadır.

Çocuğun saatler boyunca ekran karşısında hareketsiz kalması, yine çocukların fizyolojik gelişimlerinin sağlıklı bir doğrultuda gerçekleşmesini engellemektedir. Bu aşırı hareketsizliğe ve yetersiz spor etkinliklerine, dengeli ve sağlıklı olmayan beslenme alışkanlıkları da eklenince bir takım fiziki gelişme bozuklukları; kas, sinir ve iskelet sistemlerinde söz konusu nedenlere dayalı bir takım işlev ve gelişim bozuklukları sıklıkla ortaya çıkabilmektedir. Özellikle ABD'de ve bazı Batı Avrupa ülkelerinde, diğer bazı etkenlerin yanı sıra yukarıdaki nedenlerle yakından ilişkili olarak ortaya çıkan ve "obesity" olarak adlandırılan aşırı şişmanlık rahatsızlığı, çocuklara yönelik olarak toplumun genelini tehdit eden bir sosyal hastalık boyutuna ulaşmıştır.[260]

Televizyon reklâmları, özellikle çocukların tüketim eğilimini önemli ölçüde etkilemektedir. Televizyon reklâmlarının cazibesi, çocukların çikolata-şekerleme cinsi yiyeceklere karşı olan ilgisini ve bunları tüketme isteğini daha da arttırmaktadır. Baş döndürücü görüntü ve ses efektleri ile reklâmı yapılan böylesi yiyeceklerin, çocukların sağlıklı ve dengeli beslenmeleri bakımından pek fazla değerli olduğu söylenememektedir. Beslenme değeri çok az olan ya da hiç olmayan bu tür yiyeceklerin aşırı ölçüde tüketilmesi, çocukların dengesiz beslenmesine ve onlarda iştahsızlığa ve hastalıklara neden olmaktadır. Bu durum ise, sağlıklı bir fizyolojik gelişim için hayati önem taşıyan ve çocukluk çağında bol miktarlarda alınması gereken, besin değeri çok yüksek sebze-meyve gibi yiyeceklerin yeterince tüketimini engellemektedir.[261]

Televizyonda çoğunlukla çocukların kendi harçlıkları ile alabilecekleri ürünlerin reklâmı yapılmaktadır ki bunlar; şekerleme, cips, sakız, bisküvi, gazlı

[259]Nalan Kösebalan Doğan ve Bahar Söz, "Televizyonun Çocukların Beslenme Alışkanlıklarına Etkisi", *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, II. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi*, Cilt:1, İstanbul, 2006, s.56.
[260] A. Arslan, (Erişim 18.01.2011), s.3-4.
[261] a.g.e., s.3-4.

içecekler ve fast food tarzı yiyeceklerdir. Reklâm kampanyaları, çocukların dikkatini daha fazla çekmekte ve tercihlerini etkilemektedir. Ayrıca televizyon seyretmenin hareketsiz yaşamın en önemli bileşenlerinden olduğu, toplam kalori alımı ve abur cubur tüketimi ile aralarında pozitif bir ilişki bulunduğu değişik çalışmalarda ortaya çıkmıştır. Birleşik Devletler Sağlık Enstitüsü'nün yayınladığı bir derlemede, 2-11 yaş arası çocukların yiyecek ve içecek tercihleri ve isteklerinin televizyondaki gıda reklâmlarından etkilendiği ile ilgili kuvvetli kanıtlar olduğu ortaya çıkmıştır.[262] Okul öncesi çocukların televizyonda kısa süreli bile olsa yiyecek reklâmları ile karşılaşması, onların yiyecek tercihlerini etkilemektedir.[263] Bütün bunlar gıda reklâmları ile çocukluk çağı obezite arasında nedensel bir ilişki olabileceği görüşünü kuvvetlendirmektedir.

ABD'de çocukların 1 yıl içinde izledikleri 20.000 reklamın yarısının gıda maddeleri üzerine olduğu, bunların üçte ikisini ise şekerlemeler, tatlılar, şekerli yiyecek ve içecekleri konu alan reklamların oluşturduğu bilinmektedir. Avrupa'da bu konudaki istatistiksel rakamlar daha düşük olmakla beraber, araştırmalar şeker oranı yüksek, besin değeri düşük nitelikteki gıda ürünleri reklamlarının hiç de az sayıda olmadıklarını göstermektedir.[264] Türkiye'de ailelerin ½'si gerektiğinden fazla, ¼'ü ise gerektiğinden daha az kalori ve protein almaktadır.[265] Şüphesiz bunun sebeplerinden biri de yağlı, tuzlu, şekerli gıdaların tüketimindeki artış olmaktadır. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen (2009) araştırmada[266], katılımcıların büyük bir kısmı, reklamlarda tanıtılan besleyici değeri az ancak kalorisi yüksek yiyeceklerin, çocukların fiziksel sağlığını olumsuz etkilediğini, televizyon başındayken hareket etmeyen ve çok yiyen obez bir çocuk profili oluştuğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra reklamlarda tanıtımı yapılan katkı maddeli ürünlerin çocuklarda hiperaktivite gibi bir takım psikolojik sorunlara yol açtığı da araştırma bulguları arasındadır. Yine araştırma kapsamında incelenen

[262]Burcu Tokuç, Ufuk Berberoğlu ve Galip Ekuklu, "Reklam ve Çocuklar: Çocukların Gıda Markalarını Tanıması Beslenme Alışkanlılarını ve Gıda Tercihlerini Etkiliyor mu?", *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(6), 2009, s.459-460.
[263] a.g.e., s.462.
[264] D. Dikmen, 2007, s.224.
[265] Murat Yurdakök, "Dünyada ve Ülkemizde Çocuk Sağlığı", *Popüler Kültür ve Çocuk*, (Ed.) Nihal Ahioğlu ve Neslihan Güney, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007, s.192.
[266]T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2009, s.150.

reklâmların %45'inde reklâmı yapılan ürünlerin olağanüstü bir güç verdiğine dair iletilerin "sıklıkla" ya da "her zaman" dile getirildiği, bu tür yiyeceklerin mutluluk kaynağı olarak gösterildiği saptanmıştır.

Dikmen'in aktardığı, Ankara Keçiören'de 6, 7 ve 8. Sınıfta okuyan 331 ilköğretim öğrencisi üzerinde yapılan araştırmaya göre[267], reklamların çocukların düşünce ve inanışlarını olmasa da davranışlarını etkilediği görülmekte ve çocuklar, zararlı olduğunu bile bile şekeri tüketmeye devam etmektedir. Araştırmada çocuklar tarafından en çok sevilen reklamlar sırasıyla; %26 oranıyla çikolata, gofret reklamı, kolalı içecek ve gazoz reklamı, %13,5 oranıyla cips reklamı olarak saptanmıştır. Yine çocukların %54,6'sı reklamlarda gördükleri besinleri canı istediği için, %16,9'u sağlıklı yaptığı için, %12,8'i denemek istediği için aldıklarını belirtmişlerdir. Dikmen'in tespitine göre kişilikleri henüz oluşmamış çocuklar, reklamlarda gördüklerini tüketmekle o ürünü tüketen diğer çocuklar gibi olacaklarına inanmaktadırlar.

Okul öncesi çağda çocuğun beslenme alışkanlıklarını ailesi belirlerken, okul çağında arkadaşları ve özellikle televizyon reklâmları etkilemektedir. Televizyonun doğal ortamının ev olduğu ve izler kitlenin özellikle çocuklar olduğu düşünüldüğünde bu etkinin daha erken yaşlarda oluştuğu görülmektedir.[268] Araştırmalara göre; çocukların televizyon izleme süreleri arttıkça fazla tuz, yağ, karbonhidrat ve katkı maddeleri içeren hazır gıda tüketimi %6 oranında artmakta, %5 oranında ise taze sebze, meyve ve et tüketimi azalmaktadır. Günde 4 saatten fazla televizyon izleyen çocuklarda obezite görülme sıklığı, günde sadece 2 saat televizyon izleyen çocuklara göre daha fazla olmaktadır.[269] Gold (2004) tarafından yapılan araştırmaya göre haftada 15,5 saat ve daha fazla televizyon izleyen çocuklarda, son 30 yılda pek çok olumsuz etkinin yanı sıra, fiziksel aktivite yetersizliği ile kalori değeri yüksek katkı maddeleri içeren hazır gıda maddeleri ile dengesiz beslenme nedeniyle obezite %40 oranında artmıştır.[270]

[267] D. Dikmen, 2007, s.225-234.
[268] N. Kösebalan Doğan ve B. Söz, 2006, s.57.
[269] a.g.e., s.61.
[270] a.g.e., s.63.

Ülkemiz gibi genç nüfusun ağırlıkta olduğu ülkelerde, önemli bir pazarı oluşturan çocuklar, reklâmların önemli bir hedef kitlesi haline gelmiştir. Çünkü günümüzde bir çocuk okul ve uykudan sonra kalan zamanını en çok televizyon karşısında geçirmektedir. Dolayısıyla çocuk, televizyondaki olumlu ya da olumsuz birçok mesaja maruz kalmakta, çoğunluğa katılmak ve sosyalleşmek adına markalar üzerinden sosyo-kültürel bir imaj edinme savaşına girmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ABD ve AVRUPA ÜLKELERİNDE TELEVİZYONUN OLUMSUZ İÇERİĞİNDEN ÇOCUKLARI KORUMAYA YÖNELİK DÜZENLEMELER

2.1. ABD MEVZUATI ve UYGULAMALARI

ABD'de yayıncılık sistemi başlangıcından günümüze kadar özel girişimin egemenliğinde gelişmiş ve ülkede rekabete dayalı bir yayıncılık ortamı oluşmuştur. 1934 yılında yürürlüğe giren "Communication Act" (İletişim Yasası) uyarınca "Federal Communication Commision" (Federal İletişim Komisyonu) kısa adı ile FCC yayıncılık alanını düzenlemekle görevlendirilmiştir. Federal İletişim Komisyonu'nun düzenlemeleri ise First Amendment (Anayasanın Birinci Düzenlemesi)'ne dayanmaktadır. Buna göre FCC, yayıncılık alanında düşünce ve ifade özgürlüğüne yönelik hiçbir kısıtlama gerçekleştirilemeyeceğini, ancak yayıncılığın bir kamu hizmeti olduğunu ve bu nedenle bazı temel düzenlemelerin yapılacağını belirtmiştir. Buna göre komisyon, iletişim faaliyetlerini düzenler, yayınların içeriğine karışmaz veya sansür uygulamaz. Yayınların içeriği ile ilgili düzenlemeler yalnızca yayın kuruluşlarını ilgilendirir. Komisyon, yayın lisanslarını verirken ya da yenilerken bazı ölçütleri göz önünde tutmaktadır. Bu ölçütler; kamu açısından uygunluk, kamu çıkarı veya kamu açısından gereklilik ile kamu yararıdır. 1980'li yıllarda bazı yasaların değiştirilmesi ya da kaldırılması 1934 tarihli İletişim Yasası'nın temelindeki kamu yararı ilkesini değiştirmemiştir. Bu açıdan FCC, bazı yayın içerikleri ve ya da türleri ile ilgili yayın ilkelerini, lisansların verilmesi ve

yenilenmesi sırasında göz önüne almaktadır.[271] Özellikle çocuk izleyicilerin korunması açısından çeşitli uygulamalar söz konusudur.

FCC, televizyon yayınlarında çocukların eğitimine yönelik ihtiyaçların karşılanmasını, bu doğrultuda hazırlanan programların çocukların zihinsel, kavramsal, sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını içermesini istemektedir. Çocukların ihtiyaçlarına yönelik programların sabah 07.00 ile 10.00 arasında yayınlanması ve en az 30 dk olması istenmektedir. FCC, özellikle şiddet ve cinsel davranış içerikli yayınların çocuk izleyiciler üzerindeki etkisi bakımından toplum genelinde tepki yaratacağını belirtmekte ve yayıncıların bu konuda hassas olmalarını talep etmektedir.[272]

İletişim yasası uyarınca yayıncılıktan sorumlu olanlar, genel izleyicilere hitap etmesi açısından pornografik içerikli materyal kullanımında özenli olmak zorundadırlar. Televizyon izleme alışkanlığının ev ve aile ortamında alımlanan bir deneyim olduğu ve kamuya açık kanallarda bu tür içeriğin yayınının, kanala para cezası hatta yayın lisansının iptali gibi yaptırımlarla geri dönmesi söz konusudur. Tarihi gelişim süreci boyunca şiddet içerikli yayınlarla kıyaslandığında cinsel içerikli yayınlarla daha katı mücadele edildiği görülmektedir. FCC, erotik unsur içeren filmlerin gece 10.00 ile sabah 06.00 arasında yayınlanabileceğini ve ratings sistemi uyarınca programın içeriği ile ilgili bilgilerin başlangıçta ebeveyne duyurulmasını, çocukların ebeveyn kontrolü ile programları izlemesi ya da hiç izlememesi konusunda ebeveyn ve yayıncı sorumluluk paylaşımını istemektedir. FCC, izleyicilerden şikâyet gelmesi durumunda harekete geçmekte ve müstehcenlik içeren bir program, belirtilen yayın saatleri dışında yayınlanmış ve izleyici tarafından kaydedilmiş ise bu kanıt niteliği taşımakta ve yayın kuruluşuna ceza verilebilmektedir.[273]

---

[271] Leyla Budak ve İlker Erdoğan, "Çocuk İzleyicilerin Korunmasına Yönelik Koruyucu Semboller Sistemi: ABD, Hollanda ve Türkiye Örneklerinde Uygulamalar ve Karşılaştırılması", *Medya Okumaları*, (Ed.) Özgür Yılmazkol, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.2-5.
[272] a.g.e., s.6.
[273] a.g.e., s.7-8.

1 Ocak 2000 tarihinden itibaren FCC, tüm yeni televizyon setlerinin V-Chip teknolojisi içermesini istemiştir. V-Chip uygulaması, televizyonların teknolojik donanımları içinde yer alacak ve üretici firmalar tarafından, yayınların ebeveyn gözetiminde gerekirse izlenmemesini sağlayacak bir elektronik cihazın yerleştirilmesini öngörmektedir. Televizyon setlerinin fabrika ambalajlarında da V-Chip içerip içermediği belirtilmektedir. V-Chip içermeyen televizyonlara da düşük bir ücret karşılığında bu teknoloji yerleştirilmektedir. Bu uygulama "Ratings System" denilen bir uygulama ile kullanılmakta, belli "ratings" içeriğine sahip televizyon programları, V-Chip uygulaması sayesinde ebeveynler tarafından bloke edilebilmekte ve çocuk izleyicilerin izlemeleri engellenebilmektedir. V-Chip teknolojisi, sınıflandırılmış programlardaki şifrelenmiş enformasyonu okuyarak programa uyarıcı sembol atamaktadır. Semboller her programın başında ilk 15 sn boyunca televizyon ekranının köşesinde gözükmektedir. Ayrıca semboller televizyon programlarını yayınlayan dergi ve gazetelerin içeriklerinde de yer almaktadır. Semboller haberler, spor programları ve kablolu kanallarda gösterilen filmler dışında tüm televizyon programlarına uygulanmaktadır.[274] Söz konusu semboller 7 tanedir ve aşağıda incelenmektedir.[275]

TV-Y (Bütün Çocuklar)- Bu sembolü içeren programlar bütün yaş gruplarındaki çocuklara uygun olmakla birlikte özellikle 2-6 yaş grubu gibi çok genç izleyici gurubuna yöneliktir. İster animasyon çizgi filmler isterse diğer filmler içerikleri açısından herhangi bir sakınca taşımamaktadır.

TV-Y7 (Daha Büyük Çocuklara Yönelik, Özellikle 7 Yaş ve Üzeri)- Bu programlar, algılama yetenekleri daha gelişmiş olan 7 yaş ve üzeri izleyici grubuna yöneliktir. Programlardaki konular ve öğeler ılımlı/ hafif fantezi ve komedi unsuru içeren şiddet teması içerebilir. Bu unsurlar 7 yaş altındaki çocukları korkutabilir. Bu nedenle ebeveynler 7 yaşın altındaki küçük çocuklarının bu programları izleyip izlememesine karar vermelidirler.

[274] L. Budak ve E. İlker, 2007, s.8-9.
[275] http://www.fcc.gov/guides/v-chip-putting-restrictions-what-your-children-watch, (Erişim 26.05.2011)

TV-Y7-FV (Daha Büyük Çocuklara Yönelik- Fantezi Şiddet)- Bu programlar TV-7 kategorisi için seçilen program türlerine göre çok daha yoğun şiddet ve daha hırçın, çatışmaya dayalı fantastik şiddet öğelerini içerebilir.

TV-G (Genel İzleyiciye Yönelik)- Ebeveynlerin çoğunluğu bu tür programları tüm yaş grupları için uygun görmektedir. Bu sembol, bir programın özellikle çocuklara yönelik olarak tasarlandığı anlamına gelmez. Ancak ebeveynler, çocuklarının bu programları izlemelerine izin verebilirler. Bu sembolü taşıyan program, hiç şiddet içermeyeceği gibi az miktarda şiddet unsuru içerebilir. Aynı şekilde cinsel içerikli konular ve diyaloglar da hiç olmayacağı gibi az miktarda bulunabilir.

TV-PG (Ebeveyn Rehberliği ve Gözetimi Önerilmektedir)- Bu programların içeriği çocuk izleyiciler açısından uygunsuz materyal içerebilir. Ebeveynler, bu tür programları genç izleyiciler ile izlemek isteyebilir. Bu programların içeriğindeki bazı unsurlar ayrıca şu sembollerle gösterilir: (V) Şiddet, (S) Cinsel İçerik, (L) Kaba Dil, (D) Müstehcen/ Açık Saçık Diyalog.

TV-14 (Ebeveynler Son Derece Dikkatli Olmalıdır)- Bu programlar 14 yaş altı izleyici grubu için uygun olmayabilir. Ebeveynler, bu programı büyük bir dikkatle izlemeli ve 14 yaşın altındaki çocuklarının özellikle yalnız olarak bu programları seyretmeleri konusunda dikkatli olmalıdır. Bu programlar şu temalardan birini ya da birkaçını içerebilir: (V) Yoğun Şiddet, (S) Yoğun Cinsel İçerik, (L) Yoğun Kaba Dil Kullanımı, (D) Yoğun Müstehcen/ Açık Saçık Diyalog.

TV-MA (Sadece Yetişkin İzleyiciye Yönelik)- Bu programlar özellikle yetişkinler için tasarlanmıştır ve 17 yaşın altındaki çocuklar ve gençler için uygun değildir. Bu programların içeriği takip eden unsurlardan bir ya da birkaçını içerebilir. (V) Grafik/ Çizgisel Şiddet, (S) Açık Cinsel Eylemler, (L) Açık Saçık ve Kaba Dil, (D) Müstehcen/ Açık Saçık Diyalog.

ABD'de yayıncılık, ifade özgürlüğü temel prensibi üzerine geliştirilmiş, sistem devlet müdahalesi ve sansürüne karşı bir zemin gelişmiş ve FCC, yasal sınırlandırma ve kısıtlamaların ötesinde yayıncılığı düzenleyen bir kurum olarak işlevini sürdürmektedir. Bu bağlamda akıllı işaretler sembol sistemi gönüllü, isteğe bırakılan bir sistem olmakla birlikte önemli televizyon kuruluşlarının hemen hepsinin yayınlarında uygulamaya koyduğu bir uyarı sistemi işlevini sürdürmektedir. Ancak sınıflandırma sistemiyle ilgili de bazı sorunlar bulunmaktadır. Örneğin, bütün gün televizyon seyreden bir çocuk için sınıflandırma sistemi, daha çekici olabilmektedir. ABD'de oldukça etkili ve güvenilir bir yapılanma olan Aile Televizyon Konseyi (Parents Television Council – PTC) tarafından 2006 yılında yapılan bir araştırmaya göre[276] televizyon programlarının sınıflandırmalarının %60-80 oranında hatalı verildiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, sistem ağırlıklı olarak ebeveynleri uyarmaya yöneliktir ancak Amerika'da 2002 yılında yapılan bir araştırmaya göre, %60 oranında 10-16 yaş grubunun kendi odalarında televizyonları bulunmaktadır. Dolayısıyla çoğu durumda ebeveynlerin müdahale imkânı bile bulunmamaktadır. Bu sistem sayesinde televizyon endüstrisi, bir anlamda üzerindeki sorumluluğu izleyiciye devretmektedir. Çünkü yayıncı kuruluş bir şekilde kendi üstüne düşen görevi, izleyiciyi uyararak yerine getirmektedir. Yayıncı, programa bir kere sınıflandırmasını verdikten sonra gerisi izleyiciye kalmaktadır.

2.2. AVRUPA KONSEYİ

Medyanın etkileri sorunsalı, iletişim dünyasında çokça tartışılmaktadır. Avrupa Konseyi bu çerçevede, medyanın özellikle çocuklar ve gençler üzerinde etkili olup olmadığının araştırılması, bu araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bilgiler ışığında politikalar geliştirilmesi noktasında çeşitli çalışmalar yapmıştır.

Avrupa Konseyi'nin medyaya ilişkin ortaya çıkardığı en kapsamlı ve doğrudan uygulanabilir metin, Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi'dir. Bu sözleşmenin dışında Avrupa Konseyi'nin yürütme organı olan Bakanlar

[276] http://www.parentstv.org, (Erişim 26.05.2011)

Komitesi'nin medyaya ilişkin ilke kararları, bildirileri ve tavsiye kararları[277] bulunmaktadır.

1967 yılında, basın ve gençliğin korunması konusu üzerine yayınlanan Bakanlar Komitesi İlke Kararı'nın odak noktasını medyanın, çocuk ve ergenler üzerindeki etkisinin oluşturduğu görülmektedir. Komite'nin ilgili kararında, kitle iletişim araçlarının çocuklar ve gençler üzerindeki etkilerini içeren araştırmaların yapılması gereğine dikkat çekilmektedir.[278] 1980'li yıllarda ise, bu çerçevede farklı tavsiye kararlarının yayınlanması ile özellikle kitle iletişim araçlarının genç ve çocuklar üzerindeki etkilerine dair yürütülen çalışmalara yenilerinin eklenmiş olduğu görülmektedir.

Kitle iletişim politikası konusunda Kiev'de 10-11 Mart 2005 tarihinde düzenlenen 7. Avrupa Bakanlar Konferansı'nda yeni iletişim ve bilgi teknolojilerini tamamen kapsayacak şekilde Kitle İletişimi Yürütme Komitesi'nin (Steering Committee on the Mass Media) (CDMM) görev alanı tekrar tanımlanmış ve bu doğrultuda komitenin adı Medya ve Yeni İletişim Hizmetleri Yürütme Komitesi (Steering Committee on the Media and New Communication Services) (CDMC) olarak değiştirilmiştir.[279] CDMC'nin küçüklerin korunmasına yönelik düzenlemeleri "New Media" (Yeni Medya) uzmanlar grubu çalışmaları içinde yer almaktadır. Geleneksel televizyon yayıncılığı ve yeni iletişim teknolojilerinde çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini olumsuz etkileyebilecek zararlı içeriğin çocuğa ulaşmasının engellenmesine ilişkin tavsiye kararları ve bildiriler mevcuttur.

Televizyonda yer alan reklâm yayınlarının genel ilkeleri üzerine 1984 yılında yayımlanan Üye Devletler Bakanlar Komitesi'nin (1984) 3 Sayılı Televizyon

---

[277] http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM_en.asp, (Erişim 17.04.2011)
[278] Committee Of Ministers, The Press And The Protection Of Youth, Resolution (67)13, 29.06.1967, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Res(1967)013_en.asp#TopOfPage, (Erişim 17.04.2011)
[279] Ministerial Conferences, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/MinConf_en.asp, (Erişim 21.10.2011)

Reklâm İlkeleri Hakkında Tavsiye Kararı'nda[280] hükümetlere, çocuklara yönelik veya çocukların kullanıldığı reklâmlarda, çocukların zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimlerine saygı duyulması ve bütünlüklerine zarar verecek unsurların yer almaması hususunun garanti altına alınmasına ilişkin çağrıda bulunulmaktadır. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin kültür ve eğitim yolu ile şiddetin azaltılması hakkındaki (1983) 963 Sayılı Tavsiye Kararı'nı[281] ve özellikle, program içeriğinin kalitesi, gençler ve çocuklar üzerinde zararlı bir etki yaratabilecek şiddet ve vahşet içeren video kasetlerinin dağıtımını düzenleyen önlemlerle ilgili girişimde bulunma gereğini vurgulayan Parlamenterler Meclisi'nin (1984) 996 Sayılı Tavsiye Kararı'nı[282] göz önünde bulundurarak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi şiddet, vahşet veya pornografik içerikli videogramların (kaset/disk) dağıtımına ilişkin esaslar hakkındaki (1989) 7 Sayılı Tavsiye Kararı'nda[283] üye devletlere, sınıflandırma ve kontrol sistemi ile öz denetim sistemlerini birleştiren sistemler veya ulusal yasalarla uyumlu diğer sistemleri uygulamaya koymaları konusunda çağrıda bulunmaktadır.

Geleneksel televizyon yayıncılığında zararlı içerikle mücadeleye yönelik gerçekleştirilen düzenleme ve çalışmaların son yıllarda yeni medya alanına kaydığı görülmektedir. Günümüzde görsel-işitsel medya alanında televizyon tek yayın aracı olmaktan çıkmış, yeni bilgi ve iletişim teknolojileri hayatımıza girmiştir. Bu çalışmada kapsam, televizyon yayınlarında zararlı içerik olmakla birlikte yeni medya alanındaki ilgili bildiri ve tavsiye kararlarına değinilmesi gereği duyulmaktadır. Gerçekte, televizyon ile ilgili tartışmalar yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin

---

[280] Committee Of Ministers, Principles On Television Advertising, Recommendation No. Rec(84)3, 23.02.1984.http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(1984)003_en.asp#TopOfPage, (Erişim 18.04.2011)

[281] Parliamentary Assembly, Recommendatıon 963 (1983) on cultural and educational means of reducing violence http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta83/erec963.htm (Erişim 20.10.2011)

[282] Parliamentary Assembly, Recommendatıon 996 (1984) on Council of Europe work relating to the media http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta84/erec996.htm (Erişim 20.10.2011)

[283]Committee Of Ministers, Prıncıples on the Dıstrıbutıon of Vıdeograms Havıng a Vıolent, Brutal or Pornographıc Content Recommendatıon No. r (89) 7 http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(1989)007&ExpMem_en.asp#TopOfPage, (Erişim 20.10.2011)

hepsiyle ilgilidir. Çünkü zararlı içerik, internet ve diğer mecralar üzerinden de ulaşılabilir olmaktadır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, medyanın şiddeti farklı bağlamlarda ve özellikle şiddetin eğlence ortamında geniş izleyici kitlesinin dikkatini çekmek amacıyla çok önemsiz gibi gösterildiği ya da abartıldığını belirterek; hangi amaca dayalı olursa olsun şiddetin elektronik medyada bazen ölçüsüz bir şekilde tasvir edildiğini ve şiddeti haklı çıkaracak nedenler olmadan, insanlık dışı ve aşağılayıcı seviyelerin yanı sıra aşırı ölçülere ulaştığını da belirterek, şiddetin, kendini güvende hissetmeme ve güvensizlik duyguları, acıya duyarsızlık gibi durumlara yol açmak suretiyle, halkın özellikle de gençlerin fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini etkileyebileceğinin bilincinde olarak, elektronik medyada şiddetin tasviri hakkındaki (1997) 19 Sayılı Tavsiye Kararı'nda[284] üye devletlerden ulusal medya politikalarında kamuoyu ve içerikten sorumlu kişiler arasında sorumluluk paylaşımını kolaylaştıracak yöntemler (uyarılar, korunmalı saatler vb.) geliştirmelerini, yasal önlemler konusunda etkili bir şekilde medeni, cezai ya da idari yaptırımları uygulamalarını beklemektedir. Buna paralel olarak uluslararası işbirliği alanında üye devletlerin, özellikle içerik sınıflandırması ve üye devletler dışından gelen bir şikâyetin ele alınması konularında, yetkin denetim kurumları arasında işbirliği ve bilgi alışverişini kolaylaştırmalarını beklemektedir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin nefrete dayalı söylem hakkındaki (1997) 20 Sayılı Tavsiye Kararı[285], medya ve hoşgörü kültürünün teşviki hakkındaki (1997) 21 Sayılı Tavsiye Kararı[286] da dolaylı yoldan çocukların bütünsel gelişimini korumaya hizmet etmektedir. Bakanlar Komitesi'nin 7 Mayıs 1999 tarihinde yeni bilgilendirme politikası hakkında Avrupa Politikaları'nın belirlenmesine yönelik

[284] Committee Of Ministers, The Portrayal of Vıolence ın The Electronıc Medıa Recommendatıon No. (97) 19, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(1997)019&ExpMem_en.asp#TopOfPage, (Erişim 20.10.2011)

[285] Committee Of Ministers, on "Hate Speech" Recommendatıon No. (97) 20 http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(1997)020&ExpMem_en.asp#TopOfPage, (Erişim 20.10.2011)

[286] Committee Of Ministers, On The Medıa and The Promotıon of a Culture of Tolerance Recommendatıon No.(97) 21, https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=568159&SecMode=1&DocId=582590&Usage=2, (Erişim 20.10.2011)

yayımlanan Bildiri'de[287] Konsey, üye devletleri küçüklerin korunmasının yanı sıra özellikle ifade özgürlüğü alanında insan hakları ve onuruna saygılı olmayı sağlamak için uygun önlemler almak konusunda yükümlü tutmaktadır. Bakanlar Komitesi'nin sayısal yayınların demokratik ve sosyal katkısını arttırmak üzere yayımladığı (2003) 9 Sayılı Tavsiye Kararı'nda[288] ise üye devletlere insan onuru ve küçüklerin korunması, özellikle ırk ve din alanlarında nefret ve şiddet duygularının kışkırtılmaması konularına sayısal bütünleşme ortamında özel önem vermeye devam etmesi konusunda çağrıda bulunduğu görülmektedir.

Bakanlar Komitesi'nin 11 Mayıs 2005 tarihli bilgi toplumunda insan hakları ve hukuk devleti hakkındaki Bildiri'sinde[289] CDMC, üye ülkelerin, bütün Avrupa ölçeğinde ifade özgürlüğü ve bilginin serbest dolaşımını güvenceye alırken, geleneksel ve yeni elektronik medyada zararlı içeriğe karşı küçüklerin korunması konusunda tutarlı bir seviyelerinin olmasını istemektedir. Buna paralel olarak yeni bilgi ve iletişim ortamında çocukların yetkin kılınması hakkında (2006) 12 Sayılı Tavsiye Kararı'nda[290] Bakanlar Komitesi üye devletlere; çocukların yeni iletişim ve haberleşme ortamına alışmalarını ve beceri kazanmalarını sağlayacak bilgi okuryazarlığının ve eğitiminin çocuklar için hayatlarının ilk etabından başlayarak okul eğitimlerinin tümleşik bir parçası olması; çocukların yeni bilgi ve iletişim ortamında içerik ve iletişim yaratma, üretme ve dağıtma becerilerini, özellikle özel hayat hakkıyla dengeli ifade ve haber alma hakkı başta gelmek üzere hem başkalarının temel hak ve özgürlüklerine saygılı olmaya hem de kendilerinin temel haklarını gözetmeye imkan tanır biçimde kazanmaları; çocuklara bazı beceriler

---

[287] Committee Of Ministers, On a European Policy For New Information Technologies, Declaration, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=448133&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75, (Erişim 21.10.2011)

[288] Committee Of Ministers, On Measures to Promote the Democratic and Social Contribution of Digital Broadcasting, Recommendatıon No.(2003) 9, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(2003)9_en.asp#TopOfPage, (Erişim 21.10.2011)

[289] Committee Of Ministers, On Human Rights and the Rule of Law in the Information Society, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM(2005)56&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=final&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75, (Erişim 21.10.2011)

[290] Committee Of Ministers, On Empowering Children in the New Information and Communications Environment, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2006)12&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75, (Erişim 21.10.2011)

kazandırarak, zarar riski taşıyan içerik (Örneğin; şiddet, kendine zarar verme, pornografi, ayırımcılık ve ırkçılık) ve davranışları (araklama, öldürme, taciz, terörize etme gibi) daha iyi anlayabilmelerini sağlama hususlarını yerine getirmelerini tavsiye etmektedir.

Bakanlar Komitesi, ifade ve haber alma özgürlüğünün yeni bilgi ve iletişim ortamında geliştirilmesi hakkında (2007) 11 Sayılı Tavsiye Kararı'nda[291] ve 2008 tarihinde yayımlanan çocukların internette mahremiyetinin, güvenliğinin ve onurunun korunmasına yönelik Bildiri'de[292] bireysel kullanıcı olarak çocukların yetkin hale gelmesi için üye devletleri ortak standartlar ve stratejiler geliştirmesi konusunda teşvik etmektedir. Zararlı içerik ve davranışlara karşı çocukları korumak ve yeni bilgi ve iletişim ortamına çocukların aktif katılımını teşvik etmek için alınması gereken önlemler hakkındaki (2009) 5 Sayılı Tavsiye Kararı'nda[293] da Komite, üye devletlere yeni medya ortamında zararlı içerik ve davranışlara karşı güvenli erişim alanları oluşturmalarını, zararlı içeriği ayırt edici sembol geliştirmelerini, çocuk, ebeveyn ve eğitimcilerin zarar verme riski taşıyan içerikle başa çıkma becerilerinin geliştirilmesini tavsiye etmektedir.

2.2.1. Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi

Sözleşme'nin ilgili maddelerine değinmeden önce, yayınların içeriğine yönelik üye devletler genelinde bir düzenleme ihtiyacının nasıl geliştiğine bakmanın

---

[291]Committee Of Ministers, On Promoting Freedom of Expression and Information in the New Information and Communications Environment, Recommendatıon No: (2007) 11, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2007)11&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75, (Erişim 21.10.2011)

[292]Committee Of Ministers, On Protecting the Dignity, Security and Privacy of Children on the Internet https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Decl(20.02.2008)&Language=lanEnglish&Ver=0001&Site=COE&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75, (Erişim 21.10.2011)

[293]Committee Of Ministers, On Measures to Protect Children Against Harmful Content and Behaviour and to Promote Their Active Participation in the New Information and Communications Environment, Recommendatıon No: (2009) 5, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2009)5&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75, (Erişim 21.10.2011)

faydalı olacağı düşünülmektedir. Avrupa ülkelerinin 1980'li yılların başında uydu üzerinden doğrudan yayına geçme çabaları, Avrupa Konseyi ile hükümetler arası görüşmelerin ve bu çerçevede bağlayıcı bir yasal düzenleme yapılmasının yolunu açmıştır. Avrupa Konseyi Kitle İletişimi Yürütme Komitesi (CDMM), 1982'de Komite'ye sunduğu raporda; uydudan yayıncılığın olumlu ve olumsuz yönlerini ele almış ve bu yayıncılığın olumlu yönlerini güçlendiren ve olumsuz etkilerini önleyecek bir yasal çerçevenin oluşturulmasına acilen ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. 1986'da gerçekleştirilen Birinci Avrupa Kitle İletişim Politikası Bakanlar Konferansı'nda Avrupa Konseyi bünyesinde sınır ötesi yayıncılığın belirli kritik konuları ile ilgili bağlayıcı yasal belgelerin hızla hazırlanması kararı alınmıştır. Bakanlar Komitesi 1987'de Avrupa Konseyi'nin medya ile ilgili mevcut tavsiyelerini göz önünde bulundurarak, sınır ötesi yayıncılık konusunda geçerli olacak başlıca ilkeleri içeren bağlayıcı bir yasal belgenin hazırlanması talimatını vermiştir.[294] CDMM, bu talimata uygun olarak yaptığı çalışmaları neticelendirerek 1987'de Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Konvansiyonu ve Açıklayıcı Rapor Taslağı'nın metinlerini tamamlamış, söz konusu taslağı Bakanlar Komitesi'ne iletmiştir. 23 ve 24 Kasım 1988'de "İkinci Avrupa Kitle İletişim Politikası Bakanlar Konferansı"nda taslağın son hali ele alınmıştır. Bu çalışmaların neticesinde Sözleşme metni, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 15 Mart 1989 tarihinde yaptığı toplantıda benimsenmiş, 5 Mayıs 1989 tarihinde Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin imzasına açılmış, 1 Mayıs 1993'te yürürlüğe girmiştir.

Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden sonra, söz konusu düzenlemenin 20. maddesi uyarınca Haziran 1993'te kurulan Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi Daimi Komitesi, konvansiyonun taraflarca uygulanmasını ve Sözleşme'nin uygulanmasından doğan sorunları takip etmiştir. Bunun yanı sıra yayıncılık sektöründe meydana gelen teknolojik, ekonomik, siyasi gelişmeler ve Avrupa Toplulukları'nın "Sınır Aşırı Televizyon Direktifi"nde yapılan değişiklikler neticesinde Daimi Komite, sözleşmede değişikliğe gidilmesine ihtiyaç olup olmadığının incelenmesine karar vermiştir. Neticede Daimi Komite, televizyon

[294]RTÜK, Değiştirilmiş Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Konvansiyonu ve Açıklayıcı Raporu, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/dosyaindir.aspx?icerik_id=f162e436-5b37-4630-bf42-b955d4cfa3e3 (Erişim 03.04.2011)

programlarının sınır ötesi dolaşımını kolaylaştırmak için sınır ötesi televizyon için geçerli yasal kuralların bütünlüğünün korunmasının önemli olduğu kararına varmıştır.[295] Bu doğrultuda yapılan çalışmalar 1998 yılında neticelendirilmiş ve Sözleşme'de değişikliğe gidilmiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin elektronik ortamda şiddetin gösterilmesi ile ilgili üye devletlerden R (97) 19 sayılı Tavsiyesi[296] çerçevesinde hareket etmeleri istenmiştir. Burada, teknik işlemlerin halkın programlara erişimini kontrol etmesine imkân verip vermediğine bakılmaksızın, şiddet içerikli programlardan yayıncıların sorumlu olduğu hüküm altına alınmaktadır. Bununla birlikte, Bakanlar Komitesi, Avrupa (Birliği) Komisyonu'nun Avrupa Birliği Sınır Ötesi Televizyon Direktifi'nin yapacağı değişiklikleri beklemeyi tercih etmiş dolayısıyla, 1998 yılında yapılan değişiklikler sınırlı olmuştur.

1998 tarihinde yapılan değişiklerin neticesinde ortaya çıkan yasal metine bakıldığında radyo ve televizyonların yayın konuları denetimine ilişkin hükümlerin "Yayıncının Sorumlulukları" başlıklı ikinci bölüm altında, 7. maddede ele alındığı görülmektedir. Bu maddenin 2. bendinde; "Gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyebilecek türden program hizmetleri, bunların seyredebileceği zaman ve saatlerde yayınlanmayacaktır." hükmü yer almaktadır. Çocuklara ilişkin bu doğrudan hükmün yanında, söz konusu sözleşmenin birinci paragrafı[297] da çocukları yayınların zararlı etkilerinden korumayı amaçlamaktadır.

Sözleşme'nin "Reklâmlar ve Tele-alışveriş" konusu üçüncü bölümde düzenlenmektedir. Bu başlık altında yer alan 11. madde Reklâm ve Tele Alış-verişin genel standartlarını belirlemektedir. Bu maddenin 3. bendinde, "Çocuklara yönelik olan veya çocukları kullanan reklâmlar ve tele-alışveriş onların çıkarlarına zarar

[295]RTÜK, Değiştirilmiş Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Konvansiyonu ve Açıklayıcı Raporu, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/dosyaindir.aspx?icerik_id=f162e436-5b37-4630-bf42-b955d4cfa3e3 (Erişim 03.04.2011)

[296]http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(1997)019&ExpMem_en.asp#TopOfPage, (Erişim 23.04.2011)

[297]Program hizmetlerinin sunuş ve içerik bakımından bütün unsurları, insan onuruna ve temel insan haklarına saygılı olacaktır. Program hizmetleri, özellikle; (a) Edebe aykırı olmayacak ve pornografi içermeyecek, (b)Şiddet eğilimini körüklemeyecek veya ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikte olmayacaktır.

verebilecek şeylerden kaçınacak ve onların özel hassasiyetlerini göz önünde bulunduracaktır.", 4. bendinde "Tele-alışveriş küçükleri mal ve hizmetleri satın almaya veya kiralamaya teşvik etmeyecektir." hükümleri yer almaktadır. Bu doğrudan hükümlerin yanında, 11. maddenin 1. ve 2. bentleri[298] de çocukları reklam yayınlarına karşı korumaya hizmet etmektedir.

Reklam ve Tele-Alışveriş'in yerleştirilmesini düzenleyen 14. maddenin 5. bendinde ise;

> "Herhangi bir dini ayin içine reklam ve tele-alışveriş yerleştirilmeyecektir. Süreleri otuz dakikadan kısa olduğu zaman haberler ve güncel programlar, belgeseller, dini programlar ve çocuk programları reklam veya tele-alışveriş ile kesilmeyecektir."

ifadeleriyle çocuklara yönelik yayınlarda 11.maddede belirtilen "… çocuklara yönelik olan …" ya da doğrudan çocuklara yönelik olmayan reklamlardan koruma amaçlanmaktadır. 15. madde ise belirli, ürünlerin reklamını ve tele-alışverişi yasaklamaktadır.[299] Ayrıca, her türlü alkollü içeceğin reklamı ve tele-alışverişi ile ilgili belirlenen kurallarda "küçüklere yönelik olmayacak ve bu reklamlarda küçükler yer almayacaktır" hükmü yer almaktadır.

Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi Daimi Komitesi 11-12 Ekim 2004 tarihinde yapılan 37. toplantısında aşağıda belirtilen Tavsiye Kararı'nı[300] kabul etmiştir. İnsan Onuru ve Başkalarının Temel Hakları hakkındaki Bildiri'de (2002) 1 daha önceden altı çizildiği üzere, Daimi Komite, Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi taraflarının kendi yargı yetkileri altındaki program hizmetlerinin insan onuruna ve başkalarının temel haklarına saygı göstermelerini sağlamak zorunda olduklarını hatırlatmaktadır. Daimi Komite, ayrıca, küçüklerin fiziksel, zihinsel veya

[298](1)Reklamlar ve tele-alışveriş adil ve dürüst olacaktır. (2) Reklamlar ve tele-alışveriş yanlış yönlendirici olmayacak ve tüketicilerin çıkarlarına zarar vermeyecektir.
[299]Madde 15: Belirli ürünlerin reklamları ve tele-alışverişi (1) Tütün ürünlerinin reklamına ve tele-alışverişine izin verilmeyecektir.
[300] http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/T-TT/T-TT(2004)011_en.asp#TopOfPage, (Erişim 22.10.2011)

ahlaki gelişimlerine zarar verecek programlardan korunmasına önem atfettiğini vurgulamaktadır. Küçüklerin, Sözleşme'nin 7. maddesinin 1(a) bendini ihlal eden program hizmetlerine veya yayınlara maruz kalmalarını önlemek ihtiyacı çerçevesinde, Komite Sözleşme taraflarını; yayıncıların ilgili bentte belirtilen gereksinimlere ne derece uyduklarını değerlendirmeye ve uymadıkları takdirde, bu gereksinimleri karşılamak amacıyla gecikmeksizin önlemler almaya; belirtilen önlemleri etkili bir şekilde uygulamak amacıyla bu alandaki düzenleyici yayın otoriteleri arasında tam bir işbirliğini desteklemeye ve üstlenmiş oldukları önlemler hakkında Komite'ye bir yıl içinde rapor vermeye davet etmektedir.

Sözleşme daha sonra değiştirilmek istenmiş ve bu amaçla hazırlanan taslak metin, 4 Eylül 2008 tarihinde kamuoyu ile paylaşılmıştır. Henüz yürürlüğe girmemiş söz konusu taslak Avrupa Birliği Direktifi'ne paralel düzenlemeler içermektedir.

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ

Avrupa Birliği (AB)'nin gerek genişleme gerek derinleşme dalgaları nedeniyle sürekli bir devinim içinde olan dinamik yapısı, birçok alanda sürekli yeniden düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Bununla birlikte, medyaya ilişkin düzenlemeler özellikle de medyanın içeriğine yönelik düzenlemeler AB bünyesinde görece daha geç dönemlerde ele alınmaya başlanmıştır. Bunun sebeplerinden biri, medya sektörünün ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanla doğrudan ilişkili olmasıdır.[301]

Tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da 1980'li yıllar sonrasında gelişen teknolojik altyapıya paralel olarak televizyon yayıncılığı alanında da hızlı bir gelişme ve değişme yaşanmıştır. Bunun yanı sıra kitle iletişim araçlarının Avrupa'da oluşturulmaya çalışılan siyasi ve ekonomik bütünleşmenin sağlanmasındaki önemini kavrayan AB, birçok alanda olduğu gibi elektronik yayıncılık konusunda da ortak

[301]Pars Kutay ve Aslı Özçeri, *Avrupa Birliğinde Medya Hukuku ve Uygulamaları*, Televizyon Yayıncıları Derneği Yayınları, İstanbul, 2006. s.15.

politikalar üretmeye başlamıştır.[302] Bu zorluğa karşın AB bünyesinde yakın dönemde, medya sektörüne ilişkin düzenlemelerin münhasıran ortaya çıktığı ve uygulanmaya başladığı görülmektedir.

AB'nin kurucu antlaşması olan ve 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması, Topluluk kurumlarına medya alanında özel görev veya yetki vermemiştir. Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın (ATAD) 1974 yılında İtalya Devleti ile Saachi davasına ilişkin kararında hizmetler ve mallar arasında ayrıma gitmiştir ve televizyon sinyallerinin iletiminin Roma Antlaşması'nın 49. maddesi anlamında bir hizmet oluşturduğunu dolayısıyla Antlaşma'nın hizmetlerin serbest dolaşımını düzenleyen kurallarına tabi olduğunu belirlemiştir. ATAD, televizyon yayınlarının iletimini kolaylaştıran her türlü verici ve aktarıcı cihaz sistemlerini ve ayrıca televizyon yayınlarının içeriğini oluşturan televizyon program ve eserlerini mal olarak kabul ederek, topluluk genelinde malların serbest dolaşımını kurallarına tabi olması gereğini vurgulamıştır. ATAD daha sonra bu içtihadını bir adım daha ileri götürerek medya sektörünün düzenlenmesi için AB müdahalesine temel oluşturacak ikinci kararı 1980 yılında Debauve davasında almıştır. Söz konusu kararda, üye devletlerin başka üye devlet kaynaklı yayınlara karşı hukuki tedbir alamayacağı ve bu yönde alınacak kararların malların serbest dolaşımı ilkesine aykırı olacağı hükmüne varılmıştır. Bu iki karar, topluluğun medya sektörünü öncelikle ekonomik bir alan olarak algılamasına neden olmuştur. Bu bağlamda sektörde Avrupa Toplulukları rekabet kuralları ve Tek Pazar özgürlükleri çerçevesinde düzenlemeler getirilmesi gereğine dikkat çekilmiştir.[303]

Bu kararların akabinde topluluğun medya politikasının ana temalarından biri üye devletlerde sınır ötesi yayınlara karşı konulan engellerin kaldırılması suretiyle televizyon yayıncılığı hizmetlerinin serbestleştirilmesi doğrultusunda AB Komisyonu, 1984 yılında "Yayıncılık Ortak Pazarının Kurulması Hakkında Yeşil Belge" yayınlamıştır. Anılan belgede yayın özgürlüğünün sağlanması için televizyon

[302]Vedat Çakır ve Birol Gülnar, "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Televizyon Yayıncılığına Yönelik Düzenlemeler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 18, 2008, s.209.
[303]P. Kutay ve A. Özçeri, 2006. s.16.

yayınlarına uygulanan ulusal kuralların, bu meyanda reklam yayınları, telif hakları, küçüklerin muzır neşriyattan korunması, cevap ve düzeltme hakları gibi alanlarda üye devletler mevzuatının uyumlaştırılmasını önermiştir. AB Bakanlar Konseyi, Avrupa görsel-işitsel sektörünün gelişimi hakkında 1984 yılında aldığı bir kararda Yayıncılık Ortak Pazarının Oluşturulması Hakkında Yeşil Belge'deki yaklaşımı benimseyerek Komisyon'u, üye devletlerin yayın mevzuatının yakınlaştırılması ve televizyon yayınlarında korsanlık ve zarar verici içerikle mücadele konularında yeni tedbirler geliştirmekle görevlendirmiştir.[304] Nihayet 1986 yılında sunulan yayın faaliyetlerine ilişkin öneriyle ilk defa Topluluk "Görsel-İşitsel Politikası"na ilişkin gerçek bir atıfta bulunulmuştur. 1989 yılında kabul edilen, 1997 yılında güncellenen ve 2007 yılında ise köklü bir değişime uğrayan Sınır Ötesi Televizyon Direktifi (Television without Frontiers Directive) (TVWF), Avrupa Birliği görsel-işitsel medya sektörüne ilişkin politikaların dönüm noktası olmuştur.[305]

AB'nin görsel-işitsel medya mevzuatına ilişkin alınan yarım yüzyılı aşan bir sürede dolaylı ya da doğrudan bir dizi tedbir, karar ve düzenlemeler mevcuttur. Ancak yayınların içeriğine yönelik AB düzenlemelerinin en önemlisini Sınır Ötesi Televizyon Direktifi oluşturmaktadır.

2.3.1. Sınır Ötesi Televizyon Direktifi

AB görsel-işitsel politikasının dönüm noktasını oluşturan Sınır Ötesi Televizyon Direktifi, merkezi değer ve düzenlemeler etrafında Avrupa'nın var olan kültürel çeşitliliğini korumaya, görsel-işitsel sektörün gelişimine, çoğulculuğun ve kültürel çeşitliliğin desteklenmesine yönelik etkili bir araçtır. Aday ülkeler tarafından da görsel-işitsel medya düzenlemelerinin uyumlaştırılması noktasında temel kaynak teşkil eden 89/552/EEC no'lu Sınır Ötesi Televizyon Direktifi[306] 3 Ekim 1989 tarihinde Avrupa Birliği gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

[304]P. Kutay ve A. Özçeri, 2006, s.16-17.
[305]V. Çakır ve B. Gülnar, 2008, s.210.
[306] Sınır Ötesi Televizyon Direktifi 89/552/EEC. (97/36/EC sayılı Direktif ile değişik)

AB görsel-işitsel sektörünün geliştirilmesine yönelik başat bir düzenleme olan Direktif, Avrupa kaynaklı televizyon yayınlarının Birlik içerisinde serbestçe dolaşımı için yasal çerçeveyi kurmaktadır. Direktif ayrıca televizyon kanalları yayınlarının en az yarısını Avrupa yapımlarına ayırmalarını şart koşmaktadır. Bu iki temel prensip dışında kamunun önemli olaylara erişiminin sağlanması, televizyon reklamcılığı, tele-alışveriş ve sponsorluk, cevap ve düzeltme hakkının sağlanması ve küçüklerin korunması gibi konularda düzenlemeler getirmektedir.[307]

Televizyon yayıncılığının kitleselleşmesi ve yaşadığı dönüşüm neticesinde, Direktif, tek pazardaki düzenleyici mantığa uygun olarak üye devletlerin yayın mevzuatının ancak gerekli görülen alanlarda yakınlaştırılmasını öngörmektedir. Söz konusu koordinasyon alanları 1997 yılı değişikliği ile Direktif'te şu şekilde belirlenmiştir:[308]

"-Televizyon yayınlarına uygulanan kurallar,
-Avrupa yapımı film ve televizyon eserlerinin dağıtımı ve geliştirilmesi,
-Televizyon reklamcılığı, sponsorluk ve tele-alışveriş,
-Küçüklerin muzır neşriyattan korunması
-Cevap ve düzeltme haklarının tanınması ve
-İzleyicilerin toplum açısından önem taşıyan belli başlı etkinliklere erişimi"

Sınır Ötesi Televizyon Direktifi'nin reklamcılık, tele-alışveriş ve sponsorluğa yönelik düzenlemeleri Direktif'in 10, 12 ve 16. maddelerinde yer almaktadır. Buna göre reklam, tele-alışveriş ve sponsorluk mahiyetindeki yayınların "gençlerin ve küçüklerin fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyecek nitelikte olmaması" gerekliliği kayıt altına alınmıştır.

Sınır Ötesi Televizyon Direktifi, 18 yaşından küçüklerin manevi gelişimleri üzerinde olumsuz etki yapan yayınların ortak kurallar temelinde düzenlenmesini öngören hükümlere 22. maddesinde yer vermektedir. Buna göre programlar "Kesinlikle yasaklamaya tabi programlar" ve "Farklı görsel semboller ve işitsel

[307] V. Çakır ve B. Gülnar, 2008, s.210.
[308] P. Kutay ve A. Özçeri, 2006. s.31.

uyarılar kullanılması suretiyle yayınlanabilecek programlar" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Direktif, bu programlar arasında bir ayrım yapmıştır. Direktif'in 18.maddesi, birinci kategoriye ilişkin olarak üye devletleri, televizyon yayınlarında gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini ciddi şekilde zedeleyebilecek, özellikle müstehcen neşriyat (pornografi) veya şiddet içeren programlar gösterilmemesi konusunda uygun tedbirler almakla görevlendirmektedir. Üye devletler ayrıca ırk, cinsiyet, din veya ırk düşmanlığını kışkırtıcı televizyon yayınları yapılmamasını sağlamakla yükümlüdürler. Küçüklerin gelişimini olumsuz etkilemesi muhtemel programların yayınlanması ise yayın saatinin doğru seçilmesine veya herhangi bir teknik uyarının kullanılması koşuluna tabi tutulmuştur.[309] Buna göre, 18 yaşından küçüklerin gelişimine zarar verebilecek ve şifresiz yayınlanan programlarda program öncesinde sesli veya görsel uyarıların yer alması şartı getirilmekte ve bu sistem üye devlet tarafından belirlenmektedir.

1997 yılında yapılan değişiklerin 19 Aralık 1998'te yürürlüğe girmesinin ardından Sınır Ötesi Televizyon Direktifi'nin televizyon sektörünün değişen şartlarına, en son piyasa ve teknoloji koşullarına uyarlanmasına ilişkin çalışmalar devam etmiştir. 23 Nisan 2004 tarihinde yayınlanan Sınır Ötesi Televizyon Direktifi'nin Bazı Hükümlerini Yorumlayan Bildirge[310], Direktif'in yeni reklam tekniklerine uygulanma yollarını açıklarken, küçüklerin korunması ve insan onuru ile ilgili tavsiye kararlarının güncelleştirilmesini de içermektedir.

Direktif'in teknolojik gelişmelere ve piyasa koşullarına mutlak uyarlanmasının öngörüldüğü, 15 Aralık 2003 tarihinde yayımlanan Avrupa Birliği Düzenleyici Çerçeve Politikasının Geleceğine Dair Bildirge'nin[311] ardından, 20-22

[309] P. Kutay ve A. Özçeri, 2006. s.39.
[310]Commission Interpretative Communication on Certain Aspects of the Provisions on Televised Advertising in the 'Television Without Frontiers' Directive, (2004/C 102/02), http://europa.eu.int/comm/avpolicy/legis/key_doc/legispdffiles/com04-intc102- en.pdf, (Erişim 02.04.2011)
[311]Bu Bildiride, sektör içindeki hâlihazırdaki ve gelecekteki düzenleyici politikanın; kültürel çeşitlilik, haber alma hakkı, medya çoğulculuğu, çocukların ve tüketicinin korunması gibi belirli kamu

Eylül 2005 tarihinde gerçekleşen AB'ye taraf ülkelerin de katıldığı Liverpol Görsel-İşitsel Konferansı'nda[312] farklı çalışma grupları tarafından hazırlanan, görsel-işitsel içerik hizmetlerine uygulanabilecek kurallar, bilgi edinme hakkı, Avrupalı ve bağımsız görsel-işitsel yapımların desteklenmesi, medyada çoğulculuğun sağlanması, cevap hakkı, küçüklerin ve insan onurunun korunması gibi konular tartışılmıştır. 13 Aralık 2005 tarihinde de Sınır Ötesi Televizyon Direktifi'nin değiştirilmesine yönelik yasama önerisi kabul edilmiştir. Öneride, doğrusal (linear)[313] ve doğrusal olmayan (non-linear)[314] tüm görsel-işitsel hizmetlere uygulanabilecek temel kurallar koymanın yanı sıra, Direktif'te yer alan mevcut kuralların modernize edilmesi öngörülmüştür.[315] Bu çalışmaların neticesinde, Sınır Ötesi Televizyon Direktifi metni üzerine inşa edilen yeni Direktif, son halini aldıktan sonra "Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi"[316] adıyla 2007 yılında yürürlüğe girmiş, 2010 yılında ise tedvin edilerek AB resmi sitesinde AVMSD(Audiovisual Media Services Directive)/2010/13/EU Codified Version[317] olarak yayınlanmıştır.

2.3.2. Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi

AB görsel-işitsel politikasına yönelik ilk girişimler, 1980'li yılların başında uydu yayıncılığı alanındaki gelişmelerin tetiklemesi ile gerçekleşmiştir. Sınır Ötesi Televizyon Direktifi'nin 1989 yılında kabulünden bu yana, teknoloji ve pazardaki gelişmeler görsel-işitsel düzenleyici çerçevenin değiştirilmesini gerekli kılmıştır. Direktif, 1997 ve 2007 yıllarında gelişmelerin ortaya çıkardığı yenilik ve ihtiyaçlara

---

çıkarlarını koruması ve kamunun bilinçlendirilmesi ile medya okuryazarlığını güçlendirmesi vurgulanmıştır. www.rtuk.org.tr, Görsel İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi, 04.04.2011.

[312] Modernisation of Rules: Towards a Modern Framework for Audiovisual Content, http://europa.eu.int/comm/avpolicy/regul/regul_en.htm, (Erişim 02.04.2011)

[313]Doğrusal (linear) görsel-işitsel hizmetler, geleneksel yayıncılık hizmetlerinde olduğu gibi yayın akışında yer alan programların yayın zamanının yayıncı kuruluş tarafından belirlendiği ve izleyicinin yayıncı kuruluş tarafından belirlenen zamana göre dilediği programı izleyebildiği yayıncılık türüdür.

[314]Doğrusal olmayan (non-linear) görsel-işitsel hizmetler, isteğe bağlı video (VOD) hizmetlerinde görüldüğü gibi izleyicinin istediği programı dilediği zamanda izleyebildiği yayıncılık türüdür.

[315]V. Çakır ve B. Gülnar, 2008, s.213.

[316]http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32007L0065:EN:NOT, (Erişim 03.04.2011)

[317] http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32010L0013:EN:NOT, (Erişim 03.04.2011)

göre yeniden düzenlenmiştir. En son düzenleme ile birlikte, Direktif "Görsel-işitsel Medya Hizmetleri Yönergesi" adını almış ve 2010 yılında kanunlaşmıştır.[318]

Yönerge, Tek Avrupa televizyon pazarının en iyi şekilde çalışması için reklâmcılık ve küçüklerin korunması gibi konularda minimum ortak kurallara ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Sınır Ötesi Televizyon Direktifi'nin ana metni üzerine inşa edilen Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi diğer düzenlemelerden farklı olarak; geleneksel yayıncılığın yanı sıra görsel-işitsel medya hizmetleri iletimindeki yeni teknolojilerin ortaya çıkardığı yeni yayıncılığı da düzenlemektedir. Düzenleyici kurulların bağımsızlığına özel önem atfeden Yönerge, kültürel çeşitliliğin korunması, sektörün gelişmesi, desteklenmesi konularını ön plana çıkarmakta, öz-denetim, ortak denetim kavramlarına önem vermekte ve medya okuryazarlığı konusunu gündeme getirmektedir.

Görsel-işitsel medya hizmetlerindeki zararlı içeriğin varlığı yasa koyucular, medya endüstrisi ve ebeveynler için bir kaygı olmaktadır. Bunun yanında özellikle yeni platformlar ve ürünlerle bağlantılı yeni tehditlerin varlığı ve daha kolay erişilebilirliği, görsel-işitsel ticari iletişimi de içeren bütün görsel-işitsel medya hizmetlerinde insan onurunun yanı sıra küçüklerin fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini korumak için kurallar konulmasını elzem kılmıştır. Bu önlemlerin AB'nin Temel Haklar Şartı'nda belirtilen temel ifade özgürlüğü hakkı ile uyumlu olması gerekliliği belirtilmektedir. Bu bağlamda, "Küçüklerin ve İnsan Onurunun Korunması ve Cevap Hakkı" konulu Tavsiye Kararında; filtreleme, sınıflandırma gibi özellikle çocukları hedefleyen otomatik filtreleme sistemi ile küçüklerin yararına ilişkin önlemlerin alınmasına[319] dikkat çekilmiştir. Ayrıca yönergenin giriş kısmına göre,[320] üye devletlerin yargı yetkisindeki medya hizmet sağlayıcıları, çocukların cinsel istismarı ve çocuk pornosuyla mücadele hakkındaki 22 Aralık 2003 tarih ve 2004/68/JHA sayılı Avrupa Birliği Konseyi Çerçeve Kararı hükümlerine göre, her halükarda çocuk pornografisinin dağıtımına ilişkin yasağa tabi olmalıdır.

---

[318] http://ec.europa.eu/avpolicy/reg/history/index_en.htm, (Erişim 03.04.2011)
[319] http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:095:0001:0024:EN:PDF, AVMSD, (Erişim 04.04.2011)
[320] Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi (RTÜK Gayrı Resmi Çevirisi 2008), www.rtuk.org.tr, (Erişim 03.04.2011)

Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi, Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyi'nin 10 Mart 2010 tarih ve 2010/13/EU sayılı üye devletlerin görsel-işitsel medya hizmetlerinin sağlanmasına ilişkin belirli yasal, düzenleyici ya da idari hükümlerin eşgüdümüne ilişkin yeniden düzenlenen Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi'nin 27.maddesinde yer verdiği "Televizyon Yayıncılığında Küçüklerin Korunması" başlıklı maddeye göre[321];

> "1- Üye devletler, yargı yetkileri altındaki yayıncıların televizyon yayınlarında, küçüklerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimlerine ciddi şekilde zarar verebilecek, özellikle pornografi veya ölçüsüz şiddet içeren programlara yer vermemelerini sağlamak amacıyla uygun önlemler alacaktır.
> 2- 1. paragrafta belirtilen önlemler, yayın zamanını seçerek veya herhangi bir teknik önlem kullanılarak yayının iletildiği alandaki küçüklerin bu tür yayınları normal şartlarda görmelerine veya duymalarına engel olunmasının sağlandığı durumlar haricinde küçüklerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimlerini etkilemesi muhtemel diğer programlara da uygulanacaktır.
> 3- Bunun yanı sıra, bu tür programların şifresiz yayınlanması halinde, Üye Devletler, bu programlardan önce sesli bir uyarının yapılmasını veya tüm yayın süresince görsel bir işaret kullanarak tanımlanmasını sağlayacaktır."

Küçüklerin korunmasına ilişkin bu temel madde, yasaklanması gereken yayınları belirtirken, küçükler için zararlı olabilecek yayınların ekrana getirilmesi durumunda uyulması gereken kuralları, sınıflandırma sistemine değinerek belirlemiştir.

İsteğe bağlı (on-demand/non linear) görsel-işitsel medya hizmetlerinin de düzenlendiği yönergede, söz konusu yeni teknoloji yayınlarının geleneksel televizyon yayınlarından farklı olduğu belirtilmektedir. Doğrusal olmayan yayınlarda izleyicinin tercihi ve kontrolünü uygulayabilmesi söz konusudur. Dolayısıyla toplum üzerindeki etkileri açısından geleneksel televizyon yayınlarından daha sınırlıdır. Bu nedenle de isteğe bağlı görsel-işitsel hizmetlerin, Yönerge'nin sadece temel kurallarıyla uyumlu olması gereken daha gevşek düzenleme kurallarına tabi kılındığı

[321] http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:095:0001:0024:EN:PDF, AVMSD, (Erişim 04.04.2011)

görülmektedir. Ancak bu düzenlemelerin, insan onurunun yanı sıra küçüklerin fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini korumak için kurallar içermesi gereklidir.[322] Kişisel kimlik numaraları (PIN kodları) kullanımı, filtreleme sistemleri veya sınıflandırma gibi önlemlerin amacı, insan onuru ve küçüklerin fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimine, özellikle isteğe bağlı görsel-işitsel medya hizmetleri bağlamında bu nedenle yeterli düzeyde koruma sağlamaktır. Bu doğrultuda yönergenin 3h maddesine göre:[323]

> "Üye devletler, kendi yargı yetkileri altındaki medya hizmet sağlayıcıları tarafından sağlanan küçüklerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimlerini ciddi şekilde olumsuz etkileyebilecek isteğe bağlı görsel-işitsel medya hizmetlerinin, küçüklerin bu tür isteğe bağlı görsel-işitsel medya hizmetlerini normal olarak duymayacakları veya görmeyecekleri bir şekilde sunulmasını güvence altına almak için uygun önlemleri alacaktır."

Yönerge'de üye devletlerin, yayın alım özgürlüğünü güvence altına alacakları ve diğer üye devletlerden yapılan görsel-işitsel medya hizmetlerinin kendi topraklarında yeniden iletimini bu Yönerge ile düzenlenen alanlar içerisine giren sebeplerden ötürü kısıtlamayacakları taahhüt altına alınırken; belirli koşulların oluşması halinde önlem amaçlı yayın kısıtlamasına gidilebileceği ifade edilmektedir. Bu koşullardan birini de "küçüklerin korunması" oluşturmaktadır.[324]

Ticari iletişim kurallarının düzenlediği 3e maddesinin "e" ve "g" bentlerine göre[325];

> "(e) Alkollü içecekler için yapılan görsel-işitsel ticari iletişimler, özellikle çocukları hedef almamalı ve bu tür içeceklerin aşırı tüketimini teşvik etmemelidir. (g) Görsel-işitsel ticari iletişim çocuklarda fiziksel veya ahlaki zarara neden olmamalıdır. Bu nedenle, deneyimsizliklerini veya saflıklarını istismar ederek, çocukları bir ürün veya hizmeti satın alma veya kiralamaya doğrudan yönlendirmemeli; çocukları, reklâmı yapılmakta olan ürün veya hizmetleri satın almak için ebeveynlerini veya başkalarını ikna etmeye doğrudan teşvik

[322] Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi (RTÜK Gayrı Resmi Çevirisi 2008), www.rtuk.org.tr, (Erişim 03.04.2011)
[323] AB, GİMHY.
[324] AB. GİMHY.
[325] AB, GİMHY.

> etmemeli; çocukların ebeveynlerine, öğretmenlerine veya diğer kişilere duyduğu güveni istismar etmemeli veya sebepsiz olarak çocukları tehlikeli durumlarda göstermemelidir."

Yine Yönerge'de 3e maddesinin 2. paragrafında çocukların sağlıklı gelişimini olumsuz etkileyecek ürünlerin aşırı tüketimini teşvik eden uygunsuz görsel-işitsel ticari iletişimin düzenlemesi yönünde kodlar geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Buna göre[326]:

> "Üye devletler ve Komisyon, medya hizmeti sağlayıcılarını besinsel veya fizyolojik etkisi olan, özellikle de yağ, yağa dönüşen asitler, tuz/sodyum ve şeker gibi genel beslenme diyetlerinde aşırı tüketimi tavsiye edilmeyen gıda ve maddeleri içeren yiyecek ve içeceklerin çocuk programlarıyla birlikte veya bu programların içinde yerleştirilen uygun olmayan görsel-işitsel ticari iletişimine ilişkin mesleki ilkeleri oluşturmak üzere teşvik ederler."

Çocukların korunmasına ilişkin olarak Yönerge'nin 11. maddesinde[327], çocuk programları içinde reklâm yayını ile ilgili düzenleme yapılmıştır. Buna göre; "Çocuk programları, planlanan en az 30 dakikalık her zaman dilimi için, program sürelerinin 30 dakikadan daha fazla olması durumunda, bir kez reklâm ve/veya tele-alışverişlerle kesilebilir."

Alkollü içeceklerin televizyon reklâmları ve tele-alışverişinin düzenlendiği 15.maddede[328], bu tür reklâmlar; "(a)özel olarak küçükleri hedef almayacaklar ya da, özellikle, bu içecekleri tüketen küçükleri göstermeyecektir."

Yönerge'nin yukarıda değinilen yasak koyucu maddeleri dışında küçüklerin korunmasına yönelik koruyucu önlemler olarak filtreleme ya da sınıflandırma ve medya okuryazarlığı sistemlerine yer verilmektedir. Yönerge'nin giriş bölümünde ele alındığı üzere medya okuryazarlığı, tüketicilerin medyayı etkin ve güvenli kullanmalarına imkân sağlayacak becerileri, bilgiyi ve anlayışı ifade etmektedir. Medya okur-yazarı insanlar, bilinçli seçimler yapabilir, içerik ve hizmetlerin özelliğini anlayabilir ve yeni iletişim teknolojileri tarafından sunulan fırsatların

[326] AB, GİMHY.
[327] AB, GİMHY.
[328] AB, GİMHY.

tamamından yararlanabilir. Kendilerini ve ailelerini zararlı ve saldırgan unsurlardan daha iyi koruyabilirler. Bu sebeple, medya okur-yazarlığının toplumun tüm kesimlerinde gelişmesi desteklenmeli ve gelişimi yakından takip edilmelidir."[329] Medya okuryazarlığı ile görsel-işitsel medyanın her türlü içeriğine maruz kalan zararlı içeriği zararlı olmayan içerikten ayıramayan, eleştiremeyen, pasif izleyici yerine olumlu-olumsuz birçok içerik arasından tercih yapabilen, eleştirebilen, iletileri doğru okuyabilen medya bilincine sahip, aktif izleyicilerin yetişmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda üye devletlerin sorumluluğu medya bilincinin artırılması yönünde politikalar geliştirmek, kampanyalar düzenlemek, medya okuryazarlığını bir şekilde tüm bireylere ulaştırmaktır.

Medyada küçüklerin ve insan onurunun korunması için Birlik düzeyinde belirlenen yönlendirici esaslar, üye devletlerin görsel-işitsel hizmetlerde zararlı içerikle mücadele için ortak bir yaklaşımın geliştirilmesine önemli katkıda bulunmuştur. Muzır neşriyat veya şiddet içeren yayınlar temelinde başlayan çocukları korumaya yönelik bu uygulamalar, sayısal yayıncılığın başlamasıyla birlikte yayınlara ulaşılabilirliğin ve içerik çeşitliğinin de artması ile sistemli bir duruma gelmiştir. Hollanda Görsel-işitsel Medya Düzenleme Enstitüsü (NICAM)'nün koruyucu semboller sistemi (Kijkwijzer)[330], kapsamı ve uygulanabilirliği ile dünyada ve AB üyesi ülkelerde en yüksek sistem olmayı başarmıştır.

Üye devletlere hitap eden Yönerge'nin 26.maddesine göre[331] Komisyon, Yönerge'nin uygulanmasına dair bir raporu 19 Aralık 2011 tarihinden sonra olmamak kaydıyla ve bu tarihten sonraki her üç yılda bir olmak üzere, Avrupa Parlamentosu'na, Konsey'e ve Ekonomik ve Sosyal Komite'ye sunacaktır. Gerekli olduğu takdirde, özellikle son teknolojik gelişmeler, sektörün rekabet gücü ve tüm üye devletlerde medya okuryazarlığı seviyesi ışığında Yönerge'yi görsel-işitsel medya hizmetleri alanındaki gelişmelere uyarlamak için ilave önerilerde bulunacaktır. Bu rapor, çocuk programlarına yerleştirilen veya bunlarla birlikte

[329] AB, GİMHY.
[330] http://www.kijkwijzer.nl/pagina.php?id=3, (Erişim 05.04.2011)
[331] AB, GİMHY.

sunulan televizyon reklâmı hususunu ve özellikle bu Yönerge'de yer alan niteliksel ve niceliksel kuralların arzu edilen koruma seviyesini karşılayıp karşılamadığını da değerlendirecektir. Geri dönütlere değer atfeden Yönerge, bu özelliği ile değişen ihtiyaçlar ve teknolojik gelişmelere paralel ortaya çıkan yeni yayıncılık karşısında çocukların zararlı içerikten korunmasına yönelik tavrını belirlemektedir.

2.3.3. AB Ülkelerinden Simge ve Sembol Uygulamalarına Örnekler

Başta ABD ve Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere pek çok ülkede, televizyonda olabilecek zararlı içeriklerden küçükleri korumak amacıyla, programların uzmanlar tarafından değerlendirilmesine gerek duyulmuştur. Bu değerlendirme çalışması, çocukların içinde bulundukları farklı yaş gruplarının bilişsel, sosyal ve duygusal gelişim özellikleri dikkate alınarak televizyon programları konusunda ebeveyn ve çocukların uyarılması, bilgilendirilmesi ve kendilerine rehberlik edilmesi hususlarını kapsamaktadır. Çocukları ve gençleri zararlı içerikten korumakla ilgili uyarı sistemleri, yayın tipine göre denetim, esnek korumalı saatler gibi ayrıntılı denetimler yapılmıştır. Özellikle şiddet konusunda iki temel kıstasın gözetildiği görülmektedir. Bunlar; kamu yarar ve yayın saati/yayın akışındaki yeridir.

Genel olarak izleyicilere zarar verebilecek programlardan önce yayıncının sözlü uyarıda bulunması ilkesi sürdürülmekle birlikte, bu uyarıların her zaman işitsel değil görsel de olabileceği uygulaması yayınlarda yer almaktadır. Bunun yanı sıra geliştirilen V-Chip (ABD Sistemi) benzeri teknik ebeveyn kontrol cihazları, bazı ülkelerde kullanılmakla birlikte, sorumluluğu yayıncıdan ve ebeveynden alıp teknik araçlara devretmeleri, ayrıca ek maliyet getirmeleri nedeniyle çeşitli tartışmalara yol açmış ve geniş kullanım alanı bulamamıştır. Son yıllarda yapılan çalışmalar, özellikle çocuklar ve gençler arasında farklı yaş gruplarına göre program içerikleri sınıflandırma prensibi üzerine odaklanmış ve uygulaması oldukça kolay olan program sembolleri ve zaman sınırlamalarına dayanan işaret sitemi geliştirilmiştir.

Televizyon yayınlarında işaret sistemi ya da koruyucu simge sisteminin içeriğe yönelik sınıflandırıcı ve bilgilendirici olmak üzere iki yaklaşımı söz konusudur.[332] Sınıflandırıcı simgelerin kullanıldığı sistemde, ekranda yer alan simgelerin izleyici kitleyi sınıflandıran ve programın içeriğine bağlı olarak belli gruplar için kısıtlanmasını öneren bir yaklaşım söz konusudur. Belli yaş gruplarını olumsuz etkileyeceği düşünülen içeriğe sahip yapımların yayın saatleri bu doğrultuda düzenlenmekte ve kullanılan simge ile programın uygun olmadığı yaş grubu belirtilmektedir. Bilgilendirici sistemde ise, programda yer alan zararlı içerik konusunda belirli simgeler kullanarak izleyici kitleye bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Bu sistemde, çocukların programı izleyip izlememesi kararı, yapımdaki zararlı içerik konusunda bilgilendirilen ailelere bırakılmakta, ebeveyn gözetimi konusu ağırlık kazanmaktadır.

Avrupa'da ilk olarak Fransa Görsel İşitsel Üst Kurulu (Conseil Supérieur de l'Audiovisuel) (CSA)' nun başlattığı ve daha sonra birçok Avrupa ülkesinde yaygınlaşan bu uygulamaya göre, yayın kuruluşları, yayınlayacakları programları zararlı içerik unsuruna göre belirli kategoriler ve yaş gruplarına göre sınıflandırmakta ve her kategori kendine ait bir sembolle belirtilmektedir. Bütün program duyuruları ve yayın sırasında bu sembollerle izleyici uyarılmaktadır. Ayrıca, programın yayın saati de bu sınıflamaya göre düzenlenmektedir.[333] CSA' nın isteğiyle yayıncılar tarafından geliştirilen ve yasal bir anlaşmayla hayata geçirilen bu sistem, gençleri korumak amacıyla sansür dışında yollar arayan diğer ülkelerin de ilgisini çekmiştir.

Çocukları televizyonun olası zararlı içeriğinden korumaya yönelik sistemler Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'da da kullanılmaktadır. Yunanistan'da ise 2000 yılında kabul edilen Başbakanlık kararına uygun olarak her program kategorisi için farklı görsel semboller ve işitsel uyarılar kullanmaktadır.[334] Hollanda, 2002'de NICAM aracılığıyla bugünkü uygulamayı başlatmıştır. Danimarka, Slovenya, İrlanda ve 2005 yılında Polonya'da uygulamaya konulan benzeri sistemler söz konusudur.

[332]Zakir Avşar ve Vedat Demir, *Düzenleme ve Uygulamalarla Medyada Denetim*, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2005, s.183.
[333]a.g.e., s.179-180.
[334]P. Kutay ve A. Özçeri, 2006, s.39.

İngiltere'nin düzenleyici kurumu (Office of Communications) OFCOM' un çocukları çok gözeten bir denetim sistemi olduğundan koruyucu sembollere gerek görülmemekte ancak bazı programlarda sesli uyarı sistemi kullanılmaktadır.[335]

Fransa'da ortaya çıkıp şekillenen bu sistem zamanla diğer Avrupa ülkelerine de örnek teşkil etmiştir. Ancak her ülkenin, kendi özel koşullarını da göz önüne alarak ekranlarda kullanılmak üzere belirledikleri sembolleri kendi kültürel özelliklerine göre belirledikleri farklı sistemler geliştirdikleri görülmektedir.[336]

2.3.3.1. Avusturya

Avusturya'da ORF kamu televizyonu, yeni bir uyarı sistemi başlatmıştır. Bu sisteme göre filmler, film gösterimi boyunca ekranda "X" yani "küçükler için uygun değildir" veya "'O" yani "sadece yetişkinler içindir" harfleriyle işaretlenmektedir.

Avusturya Kamu Televizyonu Uyarı Sembolleri
Çocuklar İçin uygun değildir A-X
Sadece yetişkinler için O
Çocuklara tavsiye edilir B-K +

Üçüncü işaret izleyici ve dinleyicileri temsil eden kuruluşun isteği üzerine kullanılmaktadır. Bu İşaretler ekranda gösterildiğinde, işaretlerin anlamlarına ilişkin açıklamalar, teleteks, basın bildirileri ve internet aracılığıyla yapılmaktadır.[337]

[335]Elif Yazıcı, "Türkiye'de ve AB Ülkelerinde Televizyon Yayıncılığında Çocuk ve Koruyucu Sembol Sistemleri", Ankara Üniversitesi, ATAUM Temel Eğitim 46.Dönem, Ankara, 2010, s.15.
[336] Z. Avşar ve V. Demir, 2005, s.180.
[337] a.g.e., s.181.

2.3.3.2. Fransa

Fransa'da yayıncılar, 1996 yılından itibaren CSA'nın isteği üzerine çocukları ve gençleri koruma amaçlı koruyucu simge sistemini geliştirmişlerdir. Fakat ileri ki yıllarda yapılan araştırmalarda kullanılan simgelerin ebeveynler tarafından farklı yorumlandığı görülünce değişikliğe gidilmiş ve bu sefer geometrik şekiller yerine rakamların kullanıldığı yeni bir sistem uygulamaya konulmuştur. Yeni sistem beş kategoriden oluşmaktadır:

Kategori I, "Tüm izleyici kitlesi içindir" anlamına geldiği için bu içerikteki yayınlarda hiçbir simge kullanılmamaktadır.

Kategori II, "10 yaşından küçüklere uygun değildir" veya "Sinemalarda 10 yaşından küçüklere yasaktır". Eksi işaretiyle on sayısı rakam ile,

Kategori III, "12 yaşından küçüklere uygun değildir" veya "Sinemalarda 12 yaşından küçüklere yasaktır." Eksi işaretiyle oniki sayısı rakam ile,

Kategori IV, "16 yaşından küçüklere uygun değildir" veya "Sinemalarda 16 yaşından küçüklere yasaktır". Eksi işaretiyle onaltı sayısı rakam ile,

Kategori V, "18 yaşından küçüklere uygun değildir." veya "Sinemalarda 18 yaşından küçüklere yasaktır". Eksi işaretiyle onsekiz sayısı rakam ile belirlenmiştir.[338]

2.3.3.3. Belçika

CSA, Belçika'nın Fransız toplumuna uygulanmak üzere hazırlanan Fransız sistemine benzer bir sistem kullanmalarını tavsiye etmiştir. Belçika'da esas olarak 3 simge belirlenmiştir. Bu simgeler şöyle özetlenebilmektedir:

Turuncu bir halka içinde beyaz üçgen: bu simge 12 yaş altı çocukları kapsamakta ve ancak ailenin gözetiminde televizyon seyredilebileceğini ifade etmektedir. Bu simge, 22.00'den önceki programlarda; şifresiz kanallarda yayın

[338] Z. Avşar ve V. Demir, 2005, s.182-183.

süresince; şifreli kanalların yayınından bir dakika önce; program tanıtımlarında, programın adı ve yayın saatinin duyurusu yapılırken yayınlanmalıdır.

22.00'den sonraki programlarda, yayının başlangıcından itibaren bir dakika, her aradan sonra 15 saniye yayınlanmalıdır. Kırmızı bir halka içinde beyaz halka, erotik yayınlar ve şiddet içerikli yayınlarda bu simge kullanılmaktadır. 16 yaşının altındaki çocukların seyretmesi uygun değildir. Yine bu simge 22.00'den önceki ve sonraki programlarda, yayın süresince yayınlanmalıdır.

Kırmızı kare, pornografi ve yoğun şiddet içerikli yayınlar için belirlenmiş bir simgedir. Şifreli kanallar dışında gösterimi yasaktır. Bu simge de diğerleri gibi 22.00'den önceki ve sonraki programlarda fakat onlardan farklı olarak yalnız şifreli kanallarda yayın süresince yayınlanmaktadır.[339]

2.3.3.4. Macaristan

Macaristan'daki uygulama ikili bir sisteme dayanmaktadır: "Kırmızı nokta" ve "Mavi üçgen." Kırmızı nokta, 18 yaşından büyük olan gençler için uygun bir program olduğunu, Mavi üçgen ise 14 yaş altı küçüklerin programı seyretmemesi gerektiğini anlamını taşımaktadır. Bu uygulamada dikkat çeken unsur sembollerin yayıncılar tarafından belirlenmiş olmalarıdır. Ayrıca kendilerinin belirlediği bu sembollerin uygulanması zorunluluğu da bulunmamaktadır.[340]

2.3.3.5. Polonya

Polonya'da uygulanan sistemde çocuk ve gençler 4 grup olarak sınıflandırılmaktadır**.** Buna göre oluşturulan semboller; 7 yaşından küçük, 12

[339] Z. Avşar ve V. Demir, 2005, s.181.
[340] a.g.e., s.183.

yaşından küçük, 15 yaşından küçük ve 18 yaşından küçük izleyiciler için uygun olan programları belirtmektedir.[341]

2.3.3.6. Yunanistan

Yunanistan'daki uygulamada belirlenen her bir kategori görsel bir sembol ya da işitsel bir uyarı ile vurgulanmaktadır. Görsel sembol, program süresince ya da belirli bir süre boyunca ekranda gösterilmek zorundadır. Ayrıca burada sınıflandırmayı yapacak olan kurum olarak televizyon kanallarındaki izleme komiteleri veya Basın ve Kitle İletişim Bakanlığı içerisinde bulunan ve sinema filmlerinin sınıflandırılmasını gerçekleştirilen komiteler belirlenmiştir. Bu sistem kısaca şu şekilde özetlenebilir:

a) Yeşil bir daire içinde baklava şekli: Bu şekil programın bütün izleyiciler için uygun olduğunu ifade eder.

b) Mavi bir daire içinde daire: Bu şekil ise programın ebeveyn onayı ile birlikte bütün izleyicilere uygun olabileceğini anlatmaktadır.

c) Turuncu bir daire içinde üçgen: Ebeveyn onayı zorunludur.

d) Mor bir daire içinde bir kare: 15 yaş üstü için uygundur.

e) Kırmızı bir daire içinde artı işareti: Program sadece 18 yaş üstü için uygundur.

Programların yayınlandığı gazete ve televizyon dergilerinde izleyicilerin bilgilenmesi için bu semboller yayınlanmak zorundadır.[342]

2.3.3.7. Hollanda

Hollanda'daki sistem içerik olarak kapsamlı olup aynı zamanda uygulanabilirliği oldukça yüksek olması sebebiyle RTÜK tarafından model olarak alınmıştır. Hollanda'da Görsel İşitsel Medyanın Sınıflandırılmasından Sorumlu

[341] Z. Avşar ve V. Demir, 2005, s.183
[342] a.g.e., s.183.

Enstitü NICAM, 2001 yılında, televizyon yayınlarında çocukların korunması amacıyla hem televizyon hem de sinema sektörünü kapsayan "Kijkwijzer-Akıllı İşaretler"[343] sembol sistemini uygulamaya koymuştur. Kijkwijzer sembol sistemi, bir zorlama ya da müdahale olmaksızın, yayıncılık alanının olası zararlı içeriklerine karşı çocuk izleyicileri korumak için ebeveynleri uyarmakta ve çeşitli sembollerle onlara tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu sisteme göre, çeşitli yaşlardaki çocuklar için bir televizyon programı ya da filmi, içeriği açısından zararlı olabileceği ihtimali mevcut ise çeşitli değerlendirmelerin yer aldığı sembollerle ebeveynlerin uyarılması söz konusudur. Zararlı olabilecek yayın içerikleri şiddet, korku, cinsellik, kaba dil, alkol ve uyuşturucu kullanımı, ayrımcılık maddeleri etrafında sınıflandırılmıştır. Kategoriler; yaş ve içerik olarak iki temel esas üzerine belirlenmiştir. Kullanılan simgeler 6 adet içerik (Şiddet, korku, cinsellik, ayrımcılık, madde ve alkol bağımlılığı, kötü dil kullanımı) ve 4 adet yaş (Tüm izleyici kitlesi için, 6 yaş, 12 yaş, 16 yaş üzeri) olmak üzere toplam 10 adet simgeden oluşmaktadır.

NICAM tarafından düzenlenen Kijkwijzer sembol sistemine göre yayıncılar ya da film üreticileri kendi ürünlerini kendileri sınıflandırmakta, bunun için elli sorudan oluşan bir formu doldurmaları gerekmektedir. Bu soru formu, medya ve çocuk izleyiciler alanında uzman kişiler tarafından geliştirilmiş ve bu aşamada ebeveyn ve eğitimcilerin görüşleri de büyük ölçüde dikkate alınmıştır. Soruları cevaplayanlar sadece içerik ile ilgili görüş belirtmekte, hangi yaş kategorisine uygun olduğu ise sorulara verilen cevaplardan yapılan değerlendirmeler sonucu NICAM tarafından atanmakta ve bir program ya da film birden fazla sembolle değerlendirilebilmektedir.[344]

2.4. TÜRKİYE

Bu başlık altında, Türkiye'de televizyonun zararlı içeriğine karşı çocuğu koruma mevzuatı RTÜK düzenleme ve uygulamaları bağlamında ele alınmaktadır. 3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, 20

[343] www.kijkwijzer.nl, (Erişim 05.04.2011)
[344] L. Budak ve E. İlker, 2007, s.15.

Nisan 1994 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Radyo ve televizyon yayınlarının düzenlendiği, RTÜK'ün kuruluş, görev ve sorumluluklarının belirlendiği Kanun'da, 15 Mayıs 2002 tarihinde kabul edilen 4756 Sayılı Kanun ile kısmi değişiklikler yapılmıştır.[345] 17 Nisan 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik, 3984 Sayılı Kanun'da, küçüklerin korunmasına ilişkin çerçevesi çizilen hükümleri ele almıştır.

Çocuklar için zararlı olabilecek yayınların (cinsellik, şiddet, olumsuz örnek alınabilecek davranışlar vb.) korunması gereken kitlenin seyredebileceği zaman ve saatlerde yayınlanmamasının şartlarını; Yönetmelik'te "Yayın İlkeleri" başlıklı 5.maddenin (t)[346], (v)[347] ve (z)[348] bentleri düzenlemektedir. Bununla birlikte

[345] 15 Mayıs 2002 tarihinde kabul edilen 4756 sayılı Kanun ile 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda değişiklik yapılmıştır. İfade özgürlüğünün sağlanması, yeniden iletim yasağının kaldırılması, reklamlar, tele-alışveriş ve küçüklerin korunması gibi konularda değişiklik yapılmıştır. V. Çakır ve B. Gülnar, "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Televizyon Yayıncılığına Yönelik Düzenlemeler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 18, 2008.

[346] Cinsel duyguları sömürmeye yönelik, bireyleri cinsel meta olarak gösteren, insan bedenini cinsel tahrik unsuruna indirgeyen, toplumsal yaşam alanı içinde sergilenemeyecek mahrem söz ve davranışlar içeren yayınlar yapılmamalıdır. Tür ve içerik gereği cinselliğin yer aldığı yapımlar, gençlerin ve çocukların zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaki gelişimini korumak amacıyla sesli/yazılı uyarılar yapılarak, saat 23.00 ile 05.00arasında yayınlanmalı, bu tür programların tanıtım duyurularında, cinselliğin teşhir edildiği bölümler kullanılmamalı ve bu duyurular saat 21.30'dan sonra yapılmalıdır.

[347] Yayınlar şiddet kullanımını özendirici veya ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikte olmamalıdır. Şiddete karşı birey ve toplumu duyarsızlaştıran, insanları şiddet kullanmaya yönelten, özendiren yayın yapılmamalıdır. Haber, haber program veya güncel programlarda şiddet unsuru taşıyan görüntüler flulaştırma ve benzeri tekniklerle, sadece olayın gerektirdiği ölçüde aşırıya kaçmadan kullanılmalıdır. Şiddet unsuru ağırlıklı dramatik yapımlar, çocuk ve gençlerin olumsuz etkilenmemeleri için, önceden sesli/yazılı uyarılarda bulunulması kaydıyla, ancak saat 23.00 ile 05.00 arasında yayınlanmalı, bu tür programların tanıtım duyurularında şiddet içeren bölümler kullanılmamalı ve bu duyurular saat 21.30'dan sonra yapılmalıdır.

[348] Gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyecek türden programlar, korunması gereken izleyici kitlenin seyredebileceği zaman ve saatlerde yayınlanmamalıdır. Yayınlarda ilgi çeken kişi veya karakterler, çocuk ve genç izleyicileri özendirerek, onların duygusal, ahlaki ve sosyal gelişmelerini olumsuz yönde etkileyebilecek biçimde gösterilmemelidir. Tür ve içerik gereği; cinsellik, şiddet ve olumsuz örnek alınabilecek davranışlar (kumar, alkol, uyuşturucu kullanımı, kötü dil, intihar vb.) içeren yayınlar, saat 23.00 ile 05.00 arasında, farklı yaş grupları gözetilerek, sesli/yazılı uyarılar yapılmak suretiyle yayınlanmalıdır. Bu tür programların tanıtım duyurularında, şiddet, cinsellik vb. içeren bölümler kullanılmamalı ve bu duyurular saat 21.30'dan sonra yapılmalıdır. Yukarıda sayılan yayın ilkelerine aykırı yayın yapan aboneli-şifreli kuruluşlar dahil olmak üzere tüm radyo ve televizyon kuruluşları ile Kanunun 24ncü maddesi ile ücretsiz olarak kanal ve frekans tahsis edilen Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdürlüğü ve radyo -televizyon bölümleri bulunan iletişim fakülteleri bünyesinde yayın yapan radyo ve/veya

çocukların fiziksel, duygusal veya zihinsel sömürüsünü engelleyen 5.maddenin (u)[349] bendi de çocukların korunmasına hizmet etmektedir. Söz konusu Yönetmelik'in "Reklam ve Tele-Alışveriş Yayın İlke ve Esasları" başlıklı 6. maddenin (k)[350] bendi, "Çocuklara Yönelik Reklam ve Tele-Alışveriş" başlıklı 7. madde[351] bentleri

---

televizyonlar hakkında Kanunun 33üncü maddesi hükümleri uyarınca müeyyide uygulanır. Radyo ve televizyon kuruluşları test yayını yaptıkları sürede de yayın ilke ve esaslarına uymakla yükümlüdürler.

[349] Kadınlara, güçsüzlere ve küçüklere karşı her türlü ayrımcılık, fiziksel ve psikolojik şiddet teşvik edilmemelidir. Aile içi şiddet, dayak, cinsel taciz, tecavüz gibi konuları meşrulaştırıcı, hafifletici ve kışkırtıcı, toplumsal hayatta ve aile içinde bireyler arası eşitsizliği onaylayan, kadının rıza, onay ve temsiliyet hakkı ve isteklerini yok sayan yayın yapılmamalıdır. Çocukların fiziksel, duygusal veya cinsel istismarı, ya da çocuk emeğinin sömürüsü özendirilmemelidir. Yayınlarda, insanların bedensel ve zihinsel engelleriyle ilgili duyarlılıkları dikkate alınmalı, engelli izleyicilerin yayınları izlemelerini sağlamak amacıyla (işaret dili, alt yazı vb.) gerekli düzenlemelerin yapılmasına özen gösterilmelidir. Hayvanlara karşı şiddet içeren görüntüler hiçbir şekilde yayınlanmamalıdır.

[350] Çocuklara yönelik ve içinde çocukların kullanıldığı reklamlarda, çocukların çıkarlarına zarar verecek unsurlar bulunmamalı ve çocukların özel duyguları göz önünde bulundurulmalıdır.

[351] 15 yaş ve altındaki izleyici kitleye yönelik ve bu kitlenin tüketebileceği ürün ve hizmetleri kapsayan reklamlar, çocuklara yönelik reklamlardır. Çocuklara yönelik olan veya onları etkileme olasılığı bulunan reklamlar ile içinde çocukların kullanıldığı reklamlarda, çocukların fiziksel, zihinsel, psikolojik ve toplumsal gelişim özelliklerini olumsuz etkileyebilecek unsurlar bulundurulmamalıdır. Alt yazı, çerçeve ve doğrudan satış reklamları tekniği çocuklara yönelik programların yayını esnasında kullanılamaz. Çocuklara yönelik reklam ve tele-alışveriş yayınları aşağıdaki ilkelere uygun olarak yapılmalıdır.

a) Çocukların deneyimsizliğini veya saflığını kullanarak, bir ürün veya hizmeti satın almaları doğrudan teşvik edilmemelidir.

b) Bir ürün veya hizmete sahip olmanın veya kullanmanın, diğer çocuklara göre fiziksel, sosyal veya psikolojik bir üstünlük sağlayacağını veya bu ürüne sahip olmamanın aksi yönde sonuç yaratacağını ileri sürecek mesajlar verilmemelidir.

c) Çocukların sahip olduğu deneyimi göz önünde bulundurarak, bu kapsamdaki yaş gruplarında gerçek dışı beklentilerin yaratılmasına neden olunmamalıdır.

d) Çocukların reklamı yapılan bir malın veya hizmetin satın alınması için, ana-babalarını veya başkalarını ikna etmelerine yönelik doğrudan bir çağrı içermemelidir.

e) Çocukların ana-babalarına, öğretmenlere veya diğer kişilere duyduğu özel güven kötüye kullanılmamalı; otoriteyi ve sorumluluk duygusunu ortadan kaldıracak biçimde yayınlanmamalıdır.

f) Çocuklar, kendileri veya çevreleri için tehlikeli araç, gereç ve nesneleri kullanırken veya oynarken gösterilmemelidir.

g) Çocukları tehlikeli duruma sokabilecek veya tanımadıkları kişilerle ilişki kurmaya ya da bilmedikleri veya tehlikeli yerlere gitmeye teşvik edebilecek hiçbir ifade veya görsel sunum içermemelidir.

h) Reklamı yapılan ürünün gerçek boyutları, değeri, özellikleri, dayanıklılığı ve performansı hakkında çocukların yanıltılmasına sebep olabilecek ifade veya görsel sunumlara yer verilmemelidir. Eğer ürünün kullanımı ek bir malzeme gerektiriyorsa (örneğin pil) ya da gösterilen veya tarif edilen sonucu alabilmek için başka malzemelere gerek varsa (örneğin boya) bu durum açıkça belirtilmelidir.

i) Ürün veya hizmetin kullanımının gerektirdiği beceri, olması gerekenden az gösterilmemelidir. Ürün veya hizmetin kullanım sonuçları gösterilirken, hedef kitlenin yaş grubu dikkate alınarak ortalama bir çocuğun ulaşabileceği sonuç açık ve anlaşılabilir bir sunumla verilmelidir.

j) Ürün veya hizmet fiyatı, çocuklar tarafından gerçek değerinin yanlış bir şekilde algılanmasına yol açacak şekilde verilmemelidir. Hiçbir reklam, reklamı yapılan ürün veya hizmetin her aile bütçesinin olanaklarıyla sağlanabileceğini ima etmemelidir.

k) Özellikle tele-alışveriş yayını yoluyla, ürün ve hizmetlerin satış veya kiralanmaları için çocukların sözleşme yapmalarını ima edecek ifadelere yer verilmemelidir.

çocukların reklamdan en az etkilenmesini amaçlamaktadır. Yönetmelik'in "Reklam ve Tele-Alışveriş Kuşaklarının Yerleştirilmesi" başlıklı 12[352], 16[353] ve 17.[354] maddeleri, çocuk programları içine daha az reklam yerleştirmeyi, çocukların daha az reklama maruz kalmalarını hedeflemektedir. Yönetmelik'te zararlı içerik karşısında çocukların korunmasını amaçlayan düzenlemeler dışında çocuk gelişimini destekleyen düzenlemeler de mevcuttur. "Eğitim Programları" başlıklı 26.madde[355], bahsedilen yayın içeriklerini, "Yayınlarda Yer Verilmesi Gerekli Programların Yayın Oranları" başlıklı 29.maddenin 1.bendi[356] yayın oranlarını düzenlemektedir. Çocukları koruyucu önlemler olarak koruyucu simge sistemi geliştirilmesi gereği ve biçimi de Yönetmelik'te 41.maddede[357] ifade edilmiştir. İlk olarak Yönetmelik'te hüküm bulan koruyucu simge sistemi, daha sonra 2011'de yürürlüğe giren 6112 Sayılı Kanun'da da "Koruyucu Sembol Sistemi" olarak yer almıştır.

6112 Sayılı Kanun'un[358], 3 Mart 2011 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesi ile 3984 Sayılı Kanun geçerliliğini yitirmiştir. Söz konusu Kanun, 3984 Sayılı Kanun maddelerini kapsamakla birlikte, 2007 yılı Aralık ayında AB Resmi Gazetesi'nde yayımlanarak yürürlüğe giren ve AB Sınır Ötesi

---

[352] 6.fıkrada "Haber bültenleri, güncel programlar, dini programlar ve çocuk programları otuz dakikadan kısa oldukları takdirde reklamla kesilemez. Haber bültenleri, güncel programlar, dini programlar ve çocuk programlarının otuz dakikadan uzun sürmesi halinde, programın başlamasından itibaren en az otuz dakika geçmesi şartıyla, her yirmi dakikalık bölüm arasına, reklam yerleştirilmek suretiyle programlar kesilebilir." 8.fıkrada "Çocuklara yönelik programlarda, reklama ayrılan süre bir saatlik yayın süresi içinde altı dakikayı geçemez."

[353](h) Haber bültenlerine, haber programlarına, güncel programlara, çocuk programlarına ve dini tören yayınlarına sanal reklam yerleştirilemez.

[354](c) Alt yazı, logo ve çerçeve reklamlar, dini yayınlar veya çocuklara yönelik programlarda yayınlanamaz.

[355]Eğitim programları; bu Yönetmelikteki tanımlara uygun olarak, çocuklara, gençlere, ailelere, genel dinleyici ve/veya izleyici kitlesine, çiftçi ve köylüler ile çeşitli iş ve meslek gruplarına yönelik olmak üzere, hitap edilen kitlenin bilgilendirilip gelişmesini amaçlayan ve yayın ilkelerine uygun olarak yapılan programlardır. Bu tür programlar konunun uzmanı danışmanlardan yararlanılarak hazırlanmalıdır.

[356]Toplumu, özellikle de çocukları ve gençleri, sigara, alkol, uyuşturucu madde, kumar ve diğer kötü alışkanlıklara karşı caydırıcı nitelikte programlar, haftalık yayın süresinin % 2,5'inden az olamaz.

[357] Korumalı saatlerde yayınlanacak çocuk programları ve çizgi filmler, sinema ve televizyon filmleri ve diziler için, birbirinden farklı zihinsel, duygusal ve sosyal gelişim özeliklerine sahip olan izleyici/dinleyici kitlesi ve aileler Koruyucu Simge Sistemi kullanılarak, belirli yaş grupları için tanımlanmış simgelerle sesli/yazılı olarak bilgilendirilir. Bu Yönetmelikteki tanıma uygun koruyucu simge sistemi ile ilgili açıklayıcı ve yol gösterici uygulama rehberleri Üst Kurul tarafından yayınlanır**.** Koruyucu Simge Sistemi ile ilgili uygulamalarda bu rehber hükümleri esas alınır ve yayınların bu esaslara uygunluğu değerlendirilerek kamuoyuna duyurulur.

[358]6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun.

Televizyon Direktifi'ni değiştiren AB Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi hükümleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Mevcut düzenlemelere ek olarak yeni düzenlemelerin de söz konusu olduğu 6112 Sayılı Kanun'un özellikle çocukları korumaya yönelik daha kapsayıcı bir kanun olduğu görülmektedir. Örneğin, 3984 Sayılı Kanun'da 6 kez geçen "çocuk" kelimesi, 6112 Sayılı Kanun'da 18 kez geçmektedir. Birçok yeni tanımın yasaya girmesiyle birlikte "İsteğe Bağlı Görsel İşitsel Yayınlar", "İzleyici Temsilciliği" ve televizyonun zararlı içeriğine karşı ebeveyn ve çocukları bilgilendirmek amacıyla geliştirilen "Koruyucu Sembol Sistemi" de ilk kez Kanun'a girmiştir. Bu sayede "Çocuk ve gençleri uygun olmayan içerikten korumaya özen göstermek" ilkesini de ihtiva eden Medya Etik İlkelerine, dolayısıyla RTÜK dışında yayıncı kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen öz denetime yasal bir boyut kazandırılmıştır. Kanun'da yeniden düzenlenen RTÜK görevlerine, medya okuryazarlığının toplumun tüm kesimlerini içerecek şekilde yaygınlaştırılması amacıyla, başta Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere diğer kamu kurumları ile işbirliği yapmak görevi de eklenmiştir. RTÜK'ün gerçekleştirdiği yayın denetiminin temel dayanağı olan yayın ilkeleri de AB Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi esas alınarak yeniden düzenlenmiştir.

6112 Sayılı Kanun'un Yayın Hizmeti İlkeleri başlıklı 3.Bölümü, radyo ve televizyon yayınlarının içeriğine ilişkin hükümleri içermektedir. Bu ilkelerin önemli bir kısmı, yetişkinlere yönelik yayın yapan radyo ve televizyon yayınlarının olası olumsuz etkisinden çocukları korumayı amaçlamaktadır. Ancak yayın hizmeti ilkelerine ek olarak; "Yayın Hizmetlerinde Ticari İletişim" başlıklı 4.Bölüm, "Yayın Hizmeti İçeriği" başlıklı 5. Bölüm ve "Yaptırımlar" başlıklı 10.Bölüm de "çocuk" lafzını içine alarak çocuğu korumayı amaçlayan düzenlemeler getirmektedir. 6112 Sayılı Kanun'da yayın hizmeti ilkelerini içeren 8.maddenin 2.fıkrası, esasen çocukları koruma hedefine matuf olarak,[359]

> "Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlakî gelişimine zarar verebilecek türde içerik taşıyan programlar bunların izleyebileceği zaman dilimlerinde ve koruyucu sembol kullanılmadan yayınlanamaz."

[359] 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun.

hükmünü içermekte ve 3984 Sayılı Kanunun 4.madde ilkelerinden[360] farklı olarak koruyucu sembol sistemine dikkat çekmektedir. İsteğe bağlı yayınların ilk kez düzenlendiği bu kanunda, çocukların korunması amacıyla yayınların içeriğine yönelik 8.maddenin 3.fıkrasında[361]

> "İsteğe bağlı yayın hizmeti sağlayıcıları, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlakî gelişimini olumsuz etkileyebilecek nitelikteki yayın hizmetlerinin, bunların bu tür hizmetleri normal şartlar altında duymayacakları ve görmeyecekleri şekilde sunulmasını sağlamakla yükümlüdür."

hükmü kayıt altına alınmaktadır. Yine anılan amaca yönelik 8.maddenin 1.fıkrasında belirtildiği üzere[362], "Medya hizmet sağlayıcılar, yayın hizmetlerini kamusal

---

[360]Yayın ilkeleri başlıklı 4.maddenin (Değişik: 15/5/2002-4756/2 md.)

z) Gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlakî gelişimini zedeleyecek türden programların, bunların seyredebileceği zaman ve saatlerde yayınlanmaması.

Bu madde dışında 4.maddenin

s) Program hizmetlerinin bütün unsurlarının insan onuruna ve temel insan haklarına saygılı olması,

u) Kadınlara, güçsüzlere, özürlülere ve çocuklara karşı şiddetin ve ayrımcılığın teşvik edilmemesi,

t) Yayınların müstehcen olmaması,

v) Yayınların şiddet kullanımını özendirici veya ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikte olmaması, 3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun.

[361] 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun.

[362] a) Türkiye Cumhuriyeti Devletinin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılâplarına aykırı olamaz.

b) Irk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemez veya toplumda nefret duyguları oluşturamaz.

c) Hukukun üstünlüğü, adalet ve tarafsızlık esasına aykırı olamaz.

ç) İnsan onuruna ve özel hayatın gizliliğine saygılı olma ilkesine aykırı olamaz, kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliğinde ifadeler içeremez.

d) Terörü övemez ve teşvik edemez, terör örgütlerini güçlü veya haklı gösteremez, terör örgütlerinin korkutucu ve yıldırıcı özelliklerini yansıtıcı nitelikte olamaz. Terör eylemini, faillerini ve mağdurlarını terörün amaçlarına hizmet eder şekilde sunamaz.

e) Irk, renk, dil, din, tabiiyet, cinsiyet, özürlülük, siyasî ve felsefî düşünce, mezhep ve benzeri nedenlerle ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan yayınları içeremez ve teşvik edemez.

f) Toplumun millî ve manevî değerlerine, genel ahlaka ve ailenin korunması ilkesine aykırı olamaz.

g) Suç işlemeyi, suçluyu ve suç örgütlerini övücü, suç tekniklerini öğretici nitelikte olamaz.

ğ) Çocuklara, güçsüzlere ve özürlülere karşı istismar içeremez ve şiddeti teşvik edemez.

h) Alkol, tütün ürünleri ve uyuşturucu gibi bağımlılık yapıcı madde kullanımı ile kumar oynamayı özendirici nitelikte olamaz.

sorumluluk anlayışıyla bu fıkrada yer alan ilkelere uygun olarak sunarlar. Yayın hizmetleri;" (ğ) bendine[363] göre; "Çocuklara, güçsüzlere ve özürlülere karşı istismar içeremez ve şiddeti teşvik edemez." 6112 Sayılı Kanun'un, yayın hizmeti ilkelerini içeren 8.madde hükümleri, yasal zemine dayandırdığı koruyucu sembol sistemleri ve isteğe bağlı yayınların içeriğine yönelik dolaylı ya da doğrudan düzenlemeler itibariyle zararlı içeriğe karşı çocuğun korunması açısından, 3984 Sayılı Kanun'un yayın ilkelerini içeren 4.madde hükümlerine göre daha kapsamlı düzenlemeler getirdiği görülmektedir.

Televizyonun zararlı içeriğine karşı çocuğun bütünsel gelişiminin korunması amacıyla yine yayın içeriğinin niteliğine yönelik düzenlemeler, 6112 Sayılı Kanun'un "Yayın Hizmetlerinde Ticari İletişim" başlıklı 9.maddesinde yer almaktadır. Yayın hizmetlerinde ticari iletişimin genel esaslarını belirleyen 9.maddenin 6.fıkrasında ifade edilen "Ticarî iletişim, 8 inci maddede belirlenen esas ve ilkeler saklı kalmak kaydıyla;" (ç) bendine[364] göre,

---

ı) Tarafsızlık, gerçeklik ve doğruluk ilkelerini esas almak ve toplumda özgürce kanaat oluşumuna engel olmamak zorundadır; soruşturulması basın meslek ilkeleri çerçevesinde mümkün olan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğundan emin olunmaksızın yayınlanamaz; haberin verilişinde abartılı ses ve görüntüye, doğal sesin dışında efekt ve müziğe yer verilemez; görüntülerin arşiv veya canlandırma niteliği ile ajanslardan veya başka bir medya kaynağından alınan haberlerin kaynağının belirtilmesi zorunludur.

i) Suçlu olduğu yargı kararı ile kesinleşmedikçe hiç kimse suçlu ilân edilemez veya suçluymuş gibi gösterilemez; yargıya intikal eden konularda yargılama süresince, haber niteliği dışında yargılama sürecini ve tarafsızlığını etkiler nitelikte olamaz.

j) Haksız çıkarlara hizmet eden ve haksız rekabete yol açan unsurlar içeremez.

k) Siyasî partiler ve demokratik gruplar ile ilgili tek yönlü veya taraf tutar nitelikte olamaz.

l) Genel sağlığa, çevrenin ve hayvanların korunmasına zarar verecek davranışları teşvik edemez.

m) Türkçenin, özellikleri ve kuralları bozulmadan doğru, güzel ve anlaşılır şekilde kullanılmasını sağlamak zorundadır; dilin düzeysiz, kaba ve argo kullanımına yer verilemez.

n) Müstehcen olamaz.

o) Kişi veya kuruluşların cevap ve düzeltme hakkına saygılı olmak zorundadır.

ö) Bilgi iletişim araçları yoluyla yarışma veya lotarya içeremez, dinleyici ve seyircilere ikramiye verilemez veya ikramiye verilmesine aracılık edemez.

p) Medya hizmet sağlayıcı tarafından yapılan veya yaptırılan anket ve kamuoyu yoklamalarının, hazırlık aşamasından sonuçların ilânına kadar noter nezaretinde gerçekleştirilmesi zorunludur.

r) Kişileri fal veya batıl inançlar yoluyla istismar edemez.

s) Toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden programlar içeremez.

ş) Şiddeti özendirici veya kanıksatıcı olamaz.

[363] 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun.

[364] 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun.

> "Çocukların fiziksel, zihinsel veya ahlakî gelişimine zarar vermemek, deneyimsizliklerini veya saflıklarını istismar ederek, çocukları bir ürün veya hizmeti satın almaya veya kiralamaya doğrudan yönlendirmemek; çocukları reklamı yapılmakta olan ürün veya hizmetleri satın almak için ebeveynlerini veya başkalarını ikna etmeye doğrudan teşvik etmemek; çocukların ebeveynlerine, öğretmenlerine veya diğer kişilere duyduğu güveni istismar etmemek veya sebepsiz olarak çocukları tehlikeli durumlarda göstermemek"

zorundadır. Buna paralel olarak çocuğun fiziksel gelişimini koruma altına almayı amaçlayan 9.maddenin 7.fıkrasına göre; "Genel beslenme diyetlerinde aşırı tüketimi tavsiye edilmeyen gıda ve maddeler içeren yiyecek ve içeceklerin ticarî iletişimine, çocuk programlarıyla birlikte veya bu programların içinde yer verilemez." Bu düzenleme 3984 Sayılı Kanun'da "Reklamlar" başlıklı 19.maddenin 1.fıkrasında[365]

> "Bütün reklamlar adil ve dürüst olacak, yanıltıcı ve tüketicinin çıkarlarına zarar verecek nitelikte olmayacak, çocuklara yönelik veya içinde çocukların kullanıldığı reklamlarda, onların yararlarına zarar verecek unsurlar bulunmayacak, çocukların özel duyguları göz önünde tutulacaktır"

şeklinde yer almaktaydı. Çocukları reklamların olumsuz etkilerinden korumayı amaçlayan bu maddelerin yanında 6112 Sayılı Kanun'un reklam ve tele-alışverişlerin düzenlediği 10.maddenin 7.fıkrasında, çocuklar tarafından izlenme oranı yüksek program türü olan çocuk programlarında reklam yayını, çocukların daha az reklama maruz kalmalarını sağlamak amacıyla, yayın süreleri kıstas alınarak düzenlenmiştir. Buna göre;[366]

> "Sinema ve televizyon için yapılmış filmler ile haber bültenleri ve çocuk programları, planlanan yayın süreleri otuz dakikadan fazla olması hâlinde, her otuz dakikalık yayın süresi için bir kez olmak üzere reklam ve tele-alışverişle kesilebilir."

Bu hüküm, 3984 Sayılı Kanunun "Reklamların Yerleştirilmesi" başlıklı 21.maddenin 4.fıkrasındaki hükmün[367] korunduğunu göstermektedir. Yine yeni yasa ile yayınına izin verilen ürün yerleştirme, paragraf başında zikredilen amaç doğrultusunda

[365] 3984 Sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun.
[366] 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun.
[367] Haber bültenleri, güncel programlar, çocuk programları 30 dakikadan kısa oldukları takdirde reklamla kesilemezler.

sınırlandırılmıştır. Buna göre; 6112 Sayılı Kanun'un "Ürün Yerleştirme" başlıklı 13.maddesinin 4.fıkrasında hükmolunduğu üzere;[368] "Haber bültenlerinde, çocuk programlarında ve dinî programlarda ürün yerleştirmeye izin verilmez."

Tematik yayının ilk kez tanımlandığı ve düzenlendiği 6112 Sayılı Kanun'da genel ve tematik yayınlardaki çocuk programları içeriğine yönelik düzenlemeler, çocuğun fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimini korumaya ve kültürel değerler ekseninde geliştirmeye odaklı olarak hükmolunmuştur. Bu doğrultuda genel ve tematik yayın hizmeti içeriklerinin düzenlendiği 14.maddenin 3.fıkrasına göre;

> *"Genel ve tematik içerikli yayın yapan televizyon kuruluşlarının, çocuk yayınlarında çizgi filmlere yer vermeleri hâlinde, çizgi filmlerin en az yüzde yirmisinin, diğer çocuk programlarının en az yüzde kırkının Türkçe dilinde üretilmiş yapım olması ve Türk kültürünü yansıtması zorunludur. Çocuk yayınlarının yayınlanma saatleri ve sürelerine yönelik istatistiksel veriler ile üretim yerine ilişkin bilgiler aylık dökümler hâlinde Üst Kurula bildirilir."*

Söz konusu kanunlar tarafından belirlenen yaptırımlar, çocukların televizyonun zararlı içeriğinden korunması bağlamında farklı hassasiyetler barındırmaktadırlar. Bu bağlamda dolaylı ya da doğrudan çocukları koruyan düzenlemeler, 3984 Sayılı Kanun'un "Müeyyideler" başlıklı 33.maddesinin 1.fıkrasında[369] "Üst Kurul, öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeyen, izin şartlarını ihlâl eden, yayın ilkelerine ve bu Kanunda belirtilen diğer esaslara aykırı yayın yapan özel radyo ve televizyon kuruluşlarını …" olarak yer almakta, ayrıca çocukla ilgili Kanun bünyesindeki düzenlemelere vurgu yapılmamaktadır. Ancak 6112 Sayılı Kanun'da, "İdari Yaptırımlar" başlıklı 32.maddenin 1.fıkrasında[370] çocukları da kapsayacak bir

---

[368] 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun.
[369] 3984 Sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun.
[370] "Bu Kanunun 8 inci maddesinin birinci fıkrasının (a), (b), (d), (g), (n), (s) ve (ş) bentlerindeki yayın hizmeti ilkelerine aykırı yayın yapan medya hizmet sağlayıcı kuruluşlara, ihlalin ağırlığı ve yayının ortamı ve alanı göz önünde bulundurularak, ihlalin tespit edildiği aydan bir önceki aydaki brüt ticari iletişim gelirinin yüzde ikisinden beşine kadar idarî para cezası verilir. İdarî para cezası miktarı, radyo kuruluşları için bin Türk Lirasından, televizyon kuruluşları ve isteğe bağlı medya hizmet sağlayıcıları için onbin Türk Lirasından az olamaz. Ayrıca, idarî tedbir olarak, ihlale konu programın yayınının beş keze kadar durdurulmasına, isteğe bağlı yayın hizmetlerinde ihlale konu programın katalogdan çıkarılmasına karar verilir. İhlalin mahiyeti göz önünde bulundurularak, bu fıkra hükümlerine göre idarî para cezası ile birlikte idarî tedbire karar verilebileceği gibi, sadece idarî para cezasına veya tedbire de karar verilebilir."

biçimde belli yayın hizmeti ilkelerine atıf yapılmakla birlikte, münhasıran çocukları televizyonun zararlı içeriğinden korumayı amaçlayan 8.maddenin 2. ve 3.fıkrasındaki hükümlerine, 32.maddenin 2.fıkrasında "8 inci maddenin birinci fıkrasının diğer bentleri ile ikinci ve üçüncü fıkralarında ve bu Kanun'un diğer maddelerinde belirlenen ilke, yükümlülük veya yasaklara aykırı yayın yapan medya hizmet sağlayıcıları …" şeklinde yer verilmektedir.

RTÜK, 6112 Sayılı Kanun'da ele alınan düzenlemeler dışında belli kampanya ve uygulamalarla da çocukları korumayı hedeflemektedir.

2.4.1. Akıllı İşaretler

Ülkemizde Koruyucu-Uyarıcı Sembol Sistemi/Akıllı İşaretler çalışmaları RTÜK bünyesinde 2001 yılında başlatılmıştır. RTÜK koordinatörlüğünde yürütülen çalışmalarda, çeşitli komisyon ve çalışma grupları ile sistemin ülkemiz şartlarına uygun teorik alt yapısı tamamlanmıştır. 2003 yılında da uygulamaya yönelik çalışmalar için, Hollanda Hükümeti tarafından MATRA-Katılım Öncesi Projeler Programı adı altında geliştirilen fon için başvuruda bulunulmuştur. RTÜK tarafından hazırlanan, Hollanda'da uygulanan sınıflandırma sisteminin ülkemizin kültürel ve sosyo-ekonomik yapısına uyarlanmasını içeren proje, Hollanda Hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Çalışmalar neticesinde RTÜK, 23 Nisan 2006 tarihinde "Akıllı İşaretler"[371] adıyla koruyucu/uyarıcı sembol sistemini uygulamaya koymuştur. Bu sistem, Hollanda ve bazı Avrupa ülkelerinde uygulanmış ve işlerliği sınanmış televizyon sınıflandırma sistemleri örnek alınarak geliştirilmiştir. Sistemde, yaş grupları ve içerik olmak üzere iki temel kategori bulunmaktadır. İlk dört sembol, programların hangi yaş grubuna (7+, 13+, 18+, genel izleyici) uygun olduğunu belirtirken, diğer üç sembol ise programlardaki zararlı içeriği (şiddet/korku, cinsellik, olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar) tanımlayan sembollerden oluşmaktadır.

[371] http://www.rtukisaretler.gov.tr/RTUK/index.jsp, (Erişim 07.04.2011)

Amacı özellikle anne ve babaları, kamuoyunu televizyonun içeriği konusunda bilgilendirmek ve uyarmak olan Akıllı İşaretler Sistemi, yayıncı kuruluş tarafından internette yer alan kodlama formunun doldurulması ile çalışmaktadır. Formda programın içeriğini ve hangi yaş grubu için uygun olduğunu tespit etmeye yönelik sorular bulunmaktadır. Form doldurma işlemi sonunda sistem otomatik olarak söz konusu program için hangi sembollerin (hem yaş hem içerik sembolleri) kullanılması gerektiğini belirlemektedir. Kodlama sonucunda söz konusu program, birden fazla sembol alabilir. Semboller, haber bültenleri dışındaki programlara uygulanır. Kodlanan programın jeneriği başlamadan önce sistem tarafından o program için verilen sembol ya da semboller, içerdiği anlamlarla birlikte, yazılı olarak okunabilecek şekilde en az 5 sn süre ile tam ekran olarak yayınlanmalıdır. Jenerikten sonra ve program içindeki her reklam kesintisini takiben, bu program için sistemin öngördüğü yaş sembolü, en az 15 sn süre ile tercihen ekranın sağ üst köşesine yerleştirilmelidir. Kanal logosunun sağda yer aldığı durumlarda sol üst köşeye de yerleştirilebilir. 13+ sembolü taşıyan programlar saat 21.30'dan sonra, 18+ sembolü taşıyan programlar saat 23.00'ten sonra yayınlanır.

Çocukların zararlı içerikten korunmasına yönelik geliştirilen koruyucu sembol sistemleri, uygulandığı toplumların kültürel yapısı ve çocukların bilişsel ve psiko-sosyal gelişim özellikleri temel alınarak geliştirilmiştir. Bu çalışmada ele alınan ABD, AB üye ülkeleri ve Türkiye'deki uygulamaların sayı ve içerik olarak tek tiplilik arz etmediği görülmektedir. Bununla birlikte yaş ve içerik esasının tüm kategorilerde olmadığı saptanmıştır. Karşılaştırma imkanı tanıması amacıyla oluşturulan tabloda da görüleceği üzere yaş ve içerik esası bakımından en kapsamlı sistemin Hollanda'da uygulanan sınıflandırma sistemi olduğu görülmektedir. Kapsam ve uygulanabilirliği açısından en uygun örnek olması sebebiyle NICAM tarafından geliştirilen ve uygulanan sınıflandırma sistemi, Türkiye'de uygulanan Akıllı İşaretler için en önemli örneği oluşturmaktadır.

Tablo 1. ABD, Bazı AB Üyesi Ülkeler (Avusturya, Fransa, Hollanda) ve Türkiye'de Koruyucu Sembollere İlişkin Tablo

ABD	AVUSTURYA	FRANSA	HOLLANDA	TÜRKİYE
TV-Y Bütün Çocuklar	B-K+ Çocuklara Tavsiye Edilir	Kategori I Tüm İzleyici Kitlesi	 Bütün İzleyici	 Genel İzleyici
TV-Y7 7 Yaş ve üzeri	A-X Çocuklar İçin Uygun Değildir	Kategori II 10 Yaş Altı İçin Uygun Değil	 6 Yaş Altı İçin Uygun Değil	 7 Yaş ve Üzeri
TV-Y7-FV Daha Büyük Çocuklara Yönelik-Fantezi Şiddet	O Sadece Yetişkinler İçin	Kategori III 12 Yaş Altı İçin Uygun Değil	 12 Yaş Altı İçin Uygun Değil	 13 Yaş ve Üzeri
TV-G Genel İzleyici		Kategori IV 16 Yaş Altı İçin Uygun Değil	 16 Yaş Altı İçin Uygun Değil	 18 Yaş ve Üzeri
TV-PG Ebeveyn Gözetimi		Kategori V 18 Yaş Altı İçin Uygun Değil	 Şiddet	 Şiddet ve Korku
TV-14 Ebeveyn Son Derece Dikkatli			 Korku	 Cinsellik
			 Cinsellik	 Olumsuz Örnek Oluşturabilecek Davranışlar
TV-MA Sadece Yetişkin İzleyici			 Uyuşturucu ve Alkol Alışkanlığı	
			 Ayrımcılık	
			 Kaba Dil Kullanım	

2.4.2. Diğer Uygulamalar

Çocuk ve gençlerin televizyonla arasındaki ilişkileri düzenlemek ve onların televizyonun olası zararlı içeriğinden korunması amacına yönelik bir diğer uygulama "Medya Okuryazarlığı" dersi uygulamasıdır. Bu kavram, yazılı ve yazılı olmayan, büyük çeşitlilik gösteren formatlardaki mesajlara ulaşma, bunları çözümleme, değerlendirme ve iletme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Medya okuryazarlığındaki amaç ise; medya mesajlarının doğru algılanması, eleştirel bir bakış açısıyla alınabilmesi, gerçeklik-kurgusallık ayrımının yapılabilmesi, medyanın sunduğu dünyanın gerçeğin kendisi olmayabileceğinin anlaşılması, medyanın yönlendirme ve yönetme fonksiyonlarının olduğunun farkına varılabilmesi, mesajı gönderenlerin kendi düşüncelerini empoze etme gayreti içinde olabileceklerinin değerlendirilmesi gibi hedefleri içermektedir. Bu noktada RTÜK ile Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu ortak bir irade göstererek iki kurum arasında imzalanan "Medya Okuryazarlığı Eğitim Projesi" kapsamında "öğrenciler, yoğunluklu olarak yazılı ve görsel medyadan sunulan bilgileri yararlılık ve kullanılabilirlilik açısından nasıl süzebilirler?" sorusuna cevap aramış ve çerçevesi birlikte belirlenen bir yanıtta birleşilmiştir. Bu amaçla Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı ile RTÜK uzmanları ve İletişim Bilimleri akademisyenlerinden oluşan bir komisyon tarafından "Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Öğretmen Kılavuzu" hazırlanmıştır. "İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı" 31.08.2006 tarihinde MEB Talim ve Terbiye Kurulunda görüşülerek kabul edilmiştir. RTÜK ve TTK arasında konuya ilişkin protokolün ardından 2006-2007 eğitim-öğretim yılında 5 ildeki 5 ilköğretim okulunda pilot uygulama başlatılmıştır. Medya okuryazarlığı dersi, 2007-2008 eğitim-öğretim yılından itibaren Türkiye'deki tüm ilköğretim okullarında 6, 7 ve 8. Sınıflarda seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Medya okuryazarlığı dersi kapsamında öğrencilere, kitle iletişim araçlarının işlevleri, amaçları, önemi, etkileri, program analizleri, akıllı işaretler, medyanın bilinçli kullanımı konularında bilgiler verilmektedir.[372]

[372] MEB TTK ve RTÜK, *Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı*, 2007, s.42.

Diğer bir uygulama RTÜK ile Televizyon Yayıncıları Derneğinin (TVYD) işbirliği sonucunda hazırlanan "İyi Uykular Çocuklar Projesi"[373] ile okul öncesi ve ilköğretim çağı çocuklarına akşamları erken yatma alışkanlığının kazandırılmasını, anne ve babaların çocukların erken yatırılması konusunda duyarlılıklarının ve etkinliklerinin artırılmasını ve çocukların geç saatlerdeki televizyon yayınlarının olası zararlı etkilerinden korunmasını amaçlamaktadır. Proje, akşamları saat 21.30'dan itibaren çocukların uyku saatinin geldiğini hatırlatan canlandırmaların (çizgi animasyon), tüm ulusal, yerel televizyon kanallarında yayınlanmasını kapsamaktadır. Akıllı İşaretler Sembol Sisteminin logosu olan Tele karakterinin oynadığı, birbirinden farklı üç canlandırmada, çocuklara, "İyi Uykular Çocuklar", "Haydi Çocuklar Uykuya" ve "Bugünlük Televizyon Yeter, Bütün Çocuklara İyi Geceler" mesajları verilmektedir. İyi Uykular Çocuklar Projesi, yasaklama ve yaptırım uygulama yerine sorumluluk ve duyarlılık geliştirmeyi amaçlamakta, düzenleyici otorite ile sivil toplum işbirliğine, yayıncı sorumluluğuna ve ebeveyn duyarlılığına dayanmaktadır. Ebeveynlerin ekrandaki hatırlatmayı dikkate almaları ve çocuklarını erken yatırmaları, projenin başarıya ulaşmasının en önemli koşulu olarak görülmekte, uygulamayla, ekran karşısındaki izleyicinin etkinliğinin daha da artırılması beklenmektedir.

[373] www.rtuk.org.tr, "İyi Uykular Çocuklar Projesi", (Erişim 20.04.2011)

SONUÇ

Görselliğin her gün biraz daha hayatımıza girdiği şu günlerde bütün dünya, farklı açılardan ve çeşitli mesajlarla biz oturma odasında kanepemizde otururken önümüze serilmektedir. Guy Debord'un yıllar önce tespit ettiği acı gerçeğin tam ortasındayız şimdilerde. Ölüm, dehşet, cinayet, şiddet, saldırı, katliam, korku, uyuşturucu, cinsellik ve olumsuz örnek alınabilecek davranışlar olağanüstü tasarlanmış sahnelerle görsel şölene dönüşmekte, 24 saat boyunca büyükten küçüğe tüm aile fertlerimize ulaşmaktadır. Tüketim ilişkilerinin ülke ve ideoloji ayırt etmeksizin bir gösteri biçimi yarattığı günümüzde gösteri toplumunun kitleleri için maddi ve manevi bütün değerlerin tecimsel bir kaygıyla allanıp pullanarak servis edildiği görsel-işitsel medyanın en işlevsel aracı olan televizyon, ailemizin vazgeçilmez bir ferdi, yeri geldiğinde çocuğumuz için bir dadı, arkadaş ya da susturucu olmuştur.

Televizyonun günlük hayatta gittikçe daha çok yer kaplamaya ve bireylerin dünyayı algılayışlarının ve karşılaştıkları olaylara verecekleri tepkinin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamaya başladığı genel kabul gören bir gerçektir. Televizyon yayınlarının çeşitliliği, çocuklardan yetişkinlere kadar her kesimi kendine çeken bir cazibe merkezi oluşturmaktadır. Bu özelliğiyle televizyon, daha geniş bir toplumsal çevrenin bir mikro kozmosu ve tıpkı o geniş çevre gibi, yalnızca çok çeşitli davranış modellerini değil, aynı zamanda normları, değerleri, tutumları, toplumsal rolleri ve kişisel kimlikleri öğrenme ve destekleme gücüne sahip bir kaynak olarak ele alınmaktadır. Özellikle çocukların büyük çoğunluğu edindikleri enformasyonu, kültürü hatta dünya görüşünü aile üyelerinden değil televizyondan alır hale gelmiştir. Çocukların televizyon karşısında harcadıkları zamanın büyüklüğü ve televizyonun çocuklar üzerindeki kalıcı etkileri de göz önünde bulundurulduğunda

televizyonun, çocukların gelişimleri açısından önemi ve etkilerinin boyutları daha da anlaşılır hale gelmektedir.

Çocuklara özdeşim kurabilecekleri örnek modeller, tutumlar ve davranışlar sunması bakımından televizyon, son derece etkili bir araçtır. Sunulan bu örnek modeller, olumlu bir nitelik taşıyıp çocukların sosyal, fiziksel, psikolojik, ahlaki ve bilişsel gelişimlerinin sağlıklı zeminler üzerinde ilerlemesine yardımcı olabileceği gibi tam tersi bir doğrultuda da olabilmektedir. Yani televizyonun sunduğu olumsuz tiplemeler, modelleme eğilimlerinin en yoğun olduğu dönemi yaşayan çocukların, özdeşim kurmak için seçtiği örnek modeller arasında yer alabilmektedir. Bunun yanında çocuğun arkadaş ve oyun gruplarında yeterince bulunamayışı, ancak bu ortamlarda öğrenilebilen paylaşma, yardımlaşma, dostluk, yakın ilişkilere girme, güven duyma gibi çocukların sağlıklı bir kişilik geliştirebilmesi için hayati önem taşıyan duyguların, onlar tarafından yeterince tanınıp gerektiğince tadılmasını engellemektedir.

Yetişkinlerin çoğunun eğlenmek, zaman geçirmek amacıyla izledikleri televizyonu, çocuklar çoğunlukla dünyayı tanımak ve anlamak için izlemektedir. Düzenli televizyon izleme alışkanlığı neredeyse 9. ayda başlayan çocuklarda ortalama televizyon izleme süresi 3-5 saat arasında değişmektedir. Yani çocuklar okul ve uykudan sonra zamanlarının çoğunu televizyon izleyerek geçirmektedir. Televizyon karşısında oldukları süre zarfında çocuklar, çoğunlukla yetişkinler için hazırlanan içeriğe dolayısıyla, yayın kuruluşunun izlenme oranını arttırmak için sıkça başvurduğu zararlı içerik olarak nitelenebilecek cinsellik, pornografi, şiddet ve korku yaratabilecek görüntüler ile örnek alınabilecek olumsuz davranışların (kötü dil kullanımı, ırk-din ve cinsiyet ayrımcılığı, kumar, alkol ve madde bağımlılığına özendirme, intihar, vb.) gerçekleştiği içeriğe maruz kalmaktadır. Böylesi bir içeriğe sürekli maruz kalan çocuklar, vasat dünya sendromunu yaşamakta, televizyonu daha az izleyenlere oranla dünyayı daha kötü, güvensiz ve acımasız bir yer olarak görme eğiliminde olmakta ve yaşam olaylarına karşı duyarsızlaşmaktadır.

Televizyon içeriğine sıklıkla maruz kalan çocuklar, giderek gerçek toplumsal dünyayı televizyon dünyasının parametreleriyle tanımlamaya başlar. Bu ise televizyonda yaratılan gerçek dünya imgesinin, çocukların zihnindeki gerçek dünya imgesine denk düşmesi anlamına gelmektedir. Henüz gerçek ile kurgu ayrımını yapamayan çocukların televizyonla ilişkisi çocukların gelişimini önemli oranda etkilemektedir. Bu etkiler fiziksel, ruhsal ve cinsel saldırganlığı, anti sosyal kişilik yapısını, asiliği, isyankârlığı, daha çabuk öfkelenmeyi, suistimali, cezalandırmayı, alkol, uyuşturucu madde ve sigara kullanmayı ve yemek yeme alışkanlıklarındaki değişiklikleri kapsamaktadır. Ayrıca çok fazla zararlı içeriğe maruz kalan çocuklarda yağlı, tuzlu, şekerli yiyecek reklamlarından dolayı yemek yeme alışkanlıklarının bozulduğu, çok geç yatmaktan dolayı da gelişimlerinin geri kaldığı ve okul derslerinde daha az başarılı oldukları üzerinde durulmaktadır.

İzleyiciyi eğlendirmek için televizyon programlarında sıkça işlenen bombalama, ateş etme, yaralama, öldürme, kesici aletler, alkol ve uyuşturucu kullanma gibi temalar eğlenme ve bu gibi olumsuz davranışlar arasında bağlantı oluşturmakta, eğlence için zararlı içerik kaçınılmaz olmaktadır. Hülya makinesi televizyon, bizi dünyayla hep yakın ilişkide tutmakta ve bunu bize gülümseyen ifademizin hiç değişmediği bir yüzle yaptırmaktadır. Sorun, televizyonun bize eğlendirici temalar sunması değil, bütün temaların eğlence olarak sunulmasıdır ve bu da bambaşka bir sorun oluşturmaktadır. Eğlenmek ve tüketmek televizyonun oluşturduğu kültürün iki temel dayanağıdır. Belki daha ironik bir ifadeyle eğlendirerek tüketmeye azmettirmek. Dolayısıyla, toplum hayatında anormal, olumsuz ya da zararlı olarak değerlendirilen tutum ve davranışlar eğlendiren bir sunumla normal addedilir bir hale dönüşmekte, meşrulaşmaktadır. Günümüz çocukları ya da televizyon çocukları, evde herkesin sustuğu yalnızca televizyonun konuştuğu bir ortamda, yukarıda saydığımız içerikler karşısında “normal” olarak nitelenebilecek tutum ve davranışlara dair bilgilerini güncellemektedir.

Televizyon yayınları belli fikirlerin "yaygın görüş" hâline gelmesini sağladığı için sosyal kimliğin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bireylerin sağlıklı bir kişilik yapısına sahip olması ve ruh sağlıklarının yerinde olması, toplumsal norm

ve değerlerin olabildiğince durağan olmasına, toplumsal rol modellerinin uyumsal davranış örnekleri sunmasına bağlıdır. Televizyon daha önce başka yollarla erişilemeyen insanlara, yerlere, olaylara erişebilme olanağı sağlamakta, henüz gelişimi devam eden çocukların gelecekteki hedeflerine yön vermektedir. Çocukların bu etkilenmeler çerçevesinde kendi kimliğini ve kişiliğini oluşturamaması da yüksek ihtimal dâhilindedir. Çocuk, kendini izlediği programlardaki kişilerin veya daha yoğun olarak filmlerdeki popüler karakterlerin yerine koymaktadır. Çoğu kez hayran olduğu kahraman ya da karakter, büyüyünce olmak istediği kişidir. Böylece çocuk kendi kişisel bilinci, çalışması ya da yetenekleri ile değil tamamen farklı etkenlerin güdümünde büyüyünce televizyonda gördüğü karakter gibi olmak istemektedir. Böyle bir netice okuma, yorumlama ve yargılama yetilerinin yeterince gelişememesinden yani çocukluk dönemine ait gelişim aşamalarının başarıyla tamamlanamamasından kaynaklanmaktadır.

Televizyonun çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinden belki de en önemlisi televizyonun, çocukların yetişkinlerin dünyasına zihinsel, psikolojik ve fizyolojik olarak hazır olmadan girmelerine sebep olmasıdır. Böyle bir durumda çocuklar, çocukluklarını kaybedip yetişkin olamadan gelişimsel açıdan verimsiz ve yaşam zevki açısından tatsız bir dönem geçirmektedir. Nitekim çocukların kendi dünyalarından çıkıp yetişkinlerin dünyalarına gelişimsel açıdan hazırlıksız girmek zorunda kalmalarına neden olan zararlı içerikli yayınlar, model almanın dışında bazı çocukları aşırı uyarmakta, bazılarında korku, nefret ya da suçluluk duygusu oluşturmakta, bazılarında ise suçun işlenmesine ya da normalden sapan bir davranışa neden olabilmektedir. Ayrıca bu tür yayınlar, çocukların gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde çeşitli uyumsuzlukların ortaya çıkmasına ve yaşamları boyunca sorunlara neden olabilmektedir.

Reklamların, çizgi filmlerin, dizilerin, haberlerin ve benzeri program türlerinin zararlı içerikli yayınları çocukların, zararlı içeriğe karşı duyarsızlaşmasının yanı sıra istediklerini elde etmede olumsuz davranışları bir yöntem olarak görmelerine neden olmaktadır. Televizyon aracılığı ile çocuklar, yetişkin dünyasına ait parasal ve cinsel ilişkilere, intihar, kavga, çatışma ve şiddet olaylarına, ırk ve

cinsiyet ayrımcılığına, olumsuz örnek alınabilecek davranışlara maruz kalmakta, dolayısıyla çocukluklarını kaybetmektedir. Bebekliğin tersine çocukluk biyolojik değil, toplumsal bir inşadır ve sağlıklı bir toplum, sağlıklı bir gelecek için çocuk gerçekliğine sahip çıkmak gerekmektedir. Öte yandan televizyon haberlerinde ve dizilerde tanık olduğumuz olaylar ve kavramlar, çocuk dünyasına girmesi uygun görülmeyen yetişkin ilişkilerini aksettirmektedir.

Çocukların tüketici davranışlarını etkilemesi ve çocuk tüketicilerin aynı zamanda geleceğin yetişkin tüketicilerini temsil ediyor olması pazarlamacıların ve reklamcıların dikkatlerinin çocuklar üzerine daha fazla çevrilmesine yol açmıştır. Televizyon reklamlarında yer alan sloganların, mesajların altında mutlu hayatlar vaat edilmekte ve bu hayata ulaşmanın tek yolunun o ürüne sahip olmaktan geçtiği ifade edilmektedir. Çoğu kez yetişkin bireyleri bile etkileyen bu mesajlar, henüz toplumsallaşma ve yetişkin birey olma yolundaki çocuğu daha fazla etkilemektedir. Dolayısıyla çocuk çalışmak, başarılı olmak, erdemli olmak gibi insani boyuttaki pek çok değer yargısının yerine salt tüketerek mutlu olunacağı yolundaki düşünceye inandırılmaktadır. Reklam, ürün ya da hizmet sunmanın ötesinde çocuğa yaşam tarzı sunmaktadır. Reklamın, çocuğun içinde bulunduğu anı da aşarak geleceğini biçimlendiren, tüketimin sürekliliğini sağlayan nesiller yaratan etkileri söz konusu olmaktadır.

Televizyon, davranış kalıpları oluşturucu özellikle çocuklara yönelik kahraman ve mit üretici etkisiyle toplumda bazı davranışların ve yönelişlerin yaygınlaşmasına, meşrulaşmasına yol açabilmektedir. Ebeveynler, davranışlarından hoşlanmadığı ya da olumsuz davranışlar sergileyen birisiyle çocuğunun arkadaşlık yapmasına şiddetle karşı çıkarlar. Mahallenin istemediği çocuk damgalanır ve çocukların onunla samimi olması engellenir. Ancak diğer taraftan her gün binlerce olumsuz içeriği evimizin içine kadar getiren televizyon, çocuğumuzu başımızdan savmak için kurtarıcı olabilmektedir. Asıl problem geleceğimiz olan çocukları teslim ettiğimiz televizyonun masum olduğunun düşünülmesidir.

Televizyon yayıncılığının başladığı ilk günden bu yana televizyon ve çocuk ilişkisi sorgulanmakta, ulusal ve uluslararası ölçekte televizyonun zararlı içeriği birtakım düzenleme ve sistemlerle filtrelenmeye çalışılmaktadır. Bu çabaya yönelik ABD'de yayıncılık alanını düzenleyen FCC, özellikle şiddet ve cinsel davranış içerikli yayınların çocuk izleyiciler üzerindeki etkisi bakımından toplum genelinde tepki yaratacağını belirtmekte ve yayıncıların bu konuda hassas olmalarını talep etmektedir. FCC, çocukları zararlı içerikten korumanın dışında, televizyon yayınlarının çocukların zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimine katkıda bulunacak nitelikte olmasını istemekte, bu yayınların yayınlanacakları süre ve saatleri İletişim Yasası hükümleri uyarınca düzenlemektedir. Ayrıca televizyonun içeriğine yönelik belli semboller atayan V-Chip teknolojisi sayesinde, zararlı içerik ebeveynler tarafından bloke edilebilmekte ve çocuk izleyicilerin izlemeleri engellenebilmektedir.

Avrupa Konseyi'nin ilke ve tavsiye kararları yanında özellikle Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi'nin ilgili hükümleri ile çocukları televizyonun zararlı etkilerinden korumayı amaçladığı görülmektedir. Buna göre çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyebilecek türden edebe aykırı, pornografi, şiddet, ırkçı-nefret duygularını körükleyici unsurlar içeren yayınlar, çocukların ekran başında olabilecekleri saat ve zamanlarda yayınlanamaz. Sözleşmeye göre, çocukları yayınların zararlı etkilerinden korumayı amaçlayan doğrudan hükümlerin yanında reklam ve tele-alışveriş yayınlarında, çocuk programlarında çocukların çıkarları ve özel hassasiyetleri göz önünde bulundurulmalıdır.

AB, topluluk genelinde televizyon yayınlarının, malların serbest dolaşımı kurallarına tabi olması gereğini, yayın özgürlüğünün sağlanması için belli alanlarda üye devletlerin mevzuatının uyumlaştırılmasını önermektedir. Sınır Ötesi Televizyon Direktifi, zarar verici içerikle mücadele konusunda Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi'ne paralel düzenlemeler içermektedir. AB, üye devletleri televizyon yayınlarında gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini ciddi şekilde zedeleyebilecek, özellikle pornografi veya şiddet içeren programlar gösterilmemesi konusunda uygun tedbirler almakla görevlendirmektedir. Üye

devletler ayrıca cinsiyet, din veya ırk düşmanlığını kışkırtıcı televizyon yayınları yapılmamasını sağlamakla yükümlüdürler. Çocukların gelişimini olumsuz etkilemesi muhtemel programların yayınlanması ise yayın saatinin doğru seçilmesine veya herhangi bir teknik uyarının kullanılması koşuluna tabi tutulmuştur. Buna göre, 18 yaşından küçüklerin gelişimine zarar verebilecek ve şifresiz yayınlanan programlarda program öncesinde sesli veya görsel uyarıların yer alması şartı getirilmekte ve bu sistem üye devletin kendisi tarafından belirlenmektedir. Çocukların içinde bulundukları farklı yaş gruplarının bilişsel, sosyal ve duygusal gelişim özellikleri dikkate alınarak televizyon programları konusunda ebeveyn ve çocukların uyarılması, bilgilendirilmesi ve kendilerine rehberlik etmesi için uyarıcı işaret sistemleri geliştirilmiştir.

Sınır Ötesi Televizyon Direktifi, çocukların korunmasına yönelik temel kriterleri ortaya koymakta ve direktif üzerinden yapılan düzenlemelerin hemen hepsi, belirtilen kriterleri pekiştirerek daha ayrıntılı düzenlemeler ile üye devletlerin görsel-işitsel medya politikalarında düzenleyici bir kaynak rolü görmektedir. Direktif, teknoloji ve pazardaki gelişmelerin ortaya çıkardığı yenilik ve ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmiş Görsel-işitsel Medya Hizmetleri Yönergesi adını almıştır. Tek Avrupa televizyon pazarının daha iyi çalışması için minimum ortak kurallara ihtiyaç olduğunu belirten Yönerge, Direktif'ten farklı olarak; geleneksel yayıncılığın yanı sıra görsel-işitsel medya hizmetleri iletimindeki yeni teknolojilerin ortaya çıkardığı isteğe bağlı yayıncılığı da düzenlemektedir. Özdenetim, ortak denetim kavramlarına önem veren ve medya okuryazarlığı konusunu gündeme getiren Yönerge, geleneksel yayıncılık ve isteğe bağlı yayınlarda çocukların korunmasına ilişkin temel hükümler ile yasaklanması gereken yayınları belirtirken, çocuklar için zararlı olabilecek yayınların ekrana getirilmesi durumunda uyulması gereken kuralları, sınıflandırma sistemine değinerek belirlemiştir. Buna göre üye devletler, söz konusu zararlı içeriği çocukların normal olarak duymayacakları veya görmeyecekleri bir şekilde sunulmasını güvence altın almakla görevlidirler.

Türkiye'de televizyon yayınları ile ilgili RTÜK mevzuatının Avrupa Konseyi ve AB düzenlemeleri ile paralel olduğu görülmektedir. 6112 Sayılı Radyo ve

Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, AB Sınır Ötesi Televizyon Direktifi'ni değiştiren AB Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi hükümleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. 6112 Sayılı Kanun'un Yayın Hizmeti İlkeleri başlıklı 8.maddesinin 2.fıkrası esasen çocukları zararlı içerikten korumaya yönelik bir hüküm olup, koruyucu sembol sistemi kullanımını zorunlu kılmaktadır. İsteğe bağlı yayınların ilk kez düzenlendiği Kanun'da, zararlı içeriğin çocukların normal şartlar altında duymayacakları ve görmeyecekleri şekilde sunulması kayıt altına alınmıştır. Yine yayın hizmetlerinin çocuklara karşı istismarı içermemesi ve şiddeti teşvik etmemesi Kanun'da düzenlenmiştir. Çocuğun bütünsel gelişiminin korunması amacıyla ticari iletişimde çocukların deneyimsizliklerini ve saflıklarını istismar etmemek, çocukların çıkarını zedelememek kayıt altına alınmış, genel beslenme diyetlerinde aşırı tüketimi tavsiye edilmeyen gıdaların çocuk programları içinde ticari iletişimi yasaklanmıştır. Çocuklar tarafından izlenme oranı yüksek program türü olan çocuk programlarında reklam yayını, çocukların daha az reklama maruz kalmalarını sağlamak amacıyla, yayın süreleri kıstas alınarak düzenlenmiştir. Tematik yayının ilk kez tanımlandığı ve düzenlendiği Kanun'da genel ve tematik yayınlardaki çocuk programları içeriğine yönelik düzenlemeler, çocuğun fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini korumaya ve kültürel değerler ekseninde geliştirmeye odaklı olarak düzenlenmiştir. Kanunda, münhasıran çocukları televizyonun zararlı içeriğinden korumayı amaçlayan 8.maddenin 2. ve 3.fıkrasındaki hükümlere aykırı yayın yapan medya hizmet sağlayıcıları idari yaptırımlar ile karşılaşmaktadır. 6112 Sayılı Kanun, bütün bu düzenlemeleri ile çocuk odaklı bir kanun olma özelliğini taşımaktadır.

Yukarıda ele alınan maddelerin dışında RTÜK akıllı işaretler, medya okuryazarlığı ve haydi çocuklar uykuya kampanyası ile de çocukları televizyonun zararlı içeriğinden korumayı hedeflemekte ve daha bilinçli izleyicilerin yetişmesine hizmet etmektedir. RTÜK'ün söz konusu çalışmaları umut verici olmaktadır. Ancak bütün çabalara karşın çocukların televizyonun zararlı içeriğinden tam anlamıyla korunduğunu söylemek mümkün değildir. Daha temiz televizyon ve toplum için RTÜK, yayın kuruluşları, ebeveynler, ilgili kurumlar ve çocukların eşgüdümlü bir

çalışma içinde olması gerekmektedir. Denetleyici ve düzenleyici misyonu dolayısıyla RTÜK'e böylesi bir amaç için önemli görevler düşmektedir.

ÖNERİLER

Medya Okuryazarlığı dersi 8 yıllık zorunlu eğitim döneminde zorunlu ders haline getirilmeli, lise ve üniversitelerde de seçmeli ders olarak okutulmalıdır. Bu ders Milli Eğitim Bakanlığı ile eşgüdümlü bir çalışma sonucu ebeveynlere de verilmelidir.

Ebeveynlere yönelik çocuğun fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimi ve bu sürecin televizyonun zararlı içeriğinden nasıl etkilendiği yönünde periyodik olarak bilinçlendirme toplantıları, konferanslar düzenlenmelidir. Ebeveynlerin ilköğretimde her eğitim-öğretim yılında 1. ve 2. dönem başında bu konferanslara katılımı zorunlu olmalıdır.

Üst düzey yöneticiden en alt kademedeki muhabire kadar bütün televizyon çalışanları, çocuk gelişimi ve televizyonun zararlı içeriğinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri konusunda düzenli aralıklarla eğitime tabi tutulmalıdır. İç ve dış yapımlar yayınlanmadan önce çocuk hassasiyeti göz önünde bulundurularak denetlenmelidir.

Çizgi film kahramanlarının kullandığı ürünlerin reklamına ilişkin düzenlemeler geliştirilmelidir.

Yayın durdurma cezası alan yayın kuruluşlarında, yayını durdurulan programın yerine Medya Okuryazarlığı dersi ve televizyonun zararlı içeriğinin çocuğun fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedelediğine dair araştırma ve değerlendirmeler yayınlanmalıdır.

Çocuk izleyicilere yönelik "Çocuk Yayın İlkeleri" geliştirilmeli ve bu ilkelerin uygulanıp uygulanmadığı yayıncıların, akademisyenlerin, sivil toplum örgütlerinin ve ebeveynlerin yer aldığı bağımsız bir izleme mekanizması tarafından denetlenmeli ve bu konuda RTÜK bilgilendirilmelidir.

Okulların veli toplantılarında velilere, televizyonun zararlı içeriğinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini anlatan ve velilerden bu konuda daha duyarlı olmalarını isteyen, RTÜK tarafından yayınlanmış broşür ve kitapçıklar dağıtılmalıdır.

Akıllı İşaretler uyarı sistemi, zararlı içerik unsurları bakımından zenginleştirilmeli ve yayın boyunca ekranda kalmalıdır. Zira filmin ortalarına doğru televizyonu açan bir çocuk, nasıl bir içerikle karşı karşıya olduğunu bilememektedir.

Haber programlarında her bir haber için akıllı işaretler kullanılmalıdır. Çünkü gerçeklik iddiasıyla yayınlanan haberlerdeki zararlı içerik çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimine daha ciddi zararlar verebilmektedir.

Çocuk hakları ve gelişimi konusunda duyarlı davranan yayın kuruluşlarına reklam gelirleri ödemelerinde indirim yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

AB, Sınır Ötesi Televizyon Direktifi 89/552/EEC. (97/36/EC sayılı Direktif ile değişik)

Adak, Nurşen (2004), "Bir Sosyalizasyon Aracı Olarak Televizyon ve Şiddet", *Bilig*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, S.30, Yaz, Ankara, 2004, s.27-38.

Akıncı Yüksel, N. Aysun (2006), "Macerayı Kim Yaşıyor? Çocuklara Yönelik Çizgi Filmlerde Toplumsal Cinsiyet Kalıpları", *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, II. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi*, Cilt 2, İstanbul, s.1207-1220.

Anderson, Craig A. ve Bushman, Brad J., (2002), "Human Aggression", *Annual Reviews Psychol.*, Purdue University, arjournals.annualreviews.org, (Erişim 24.03.2011), s.27-51.

APA(American Psychiatric Association), http://www.psych.org/public_info/media_violence.cfm, (Erişim 21.03.2011)

Arı, Ramazan (2010), *Eğitim Psikolojisi (Gelişim ve Öğrenme),* Nobel Yayın Dağıtım, 5. Baskı, Ankara.

Arslan, Ali, "Bir Sosyolojik Olgu Olarak Televizyon", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* www.insanbilimleri.com, (Erişim 18.01.2011)

Atabek, Erdal (1998), *Çocuklar, Büyükler ve Tavşanlar*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Atay, Mesude ve Çelebi Öncü, Elif (2009), "Elektronik Bakıcı: Televizyon", (Ed.) Selda İçin Akçalı, *Çocuk ve Medya,* Nobel Yayın Dağıtım, 2.Baskı, Ankara, s.69-82.

Avşar, Zakir ve Demir, Vedat (2005) *Düzenleme ve Uygulamalarla Medyada Denetim,* Piramit Yayıncılık, Ankara.

Ayrancı, Ünal, Köşgeroğlu, Nedime ve Günay, Yasemin (2004), "Televizyonda Çocukların En Çok Seyrettikleri Saatlerde Gösterilen Filmlerdeki Şiddet Düzeyi", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Sayı:5, s.133-140.

Aytaç, Önder ve Cengiz, Mahmut (2007), "Mafya Tipi Suçlar ve Kurtlar Vadisi Dizisi Bağlamında Medyanın Rolü", *Çocuk ve Ergene Yönelik Şiddetin Önlenmesi 15-16 Mayıs 2006 Sempozyumu,* Ankara Emniyet Müdürlüğü, Ankara, s.143-171.

Bacanlı, Hasan (2005), *Gelişim ve Öğrenme*, 10.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Barbara J. Wilson, James Potter, Daniel Linz, Dale Kunkel, Edward Donnerstein, Stacy L. Smith, Ewa Blumenthal, Tim Gray, "Content Analysis of Entertainment Television: New Methodological Developments", *Television Violence and Public Policy,* The University of Michigan Pres, USA, 1998, s.22-55.

Batmaz, Veysel ve Aksoy, Asu (1995), *Türkiye'de Televizyon ve Aile: Elektronik Hane,* Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.

Bilir Akpınar, Şükran (2003), "Çocuklar, Haydi yemeğe! Reklamlar başlıyor.", *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, I.Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi*, İstanbul, s. 457-464.

Budak, Leyla ve İlker Erdoğan (2007), "Çocuk İzleyicilerin Korunmasına Yönelik Koruyucu Semboller Sistemi: ABD, Hollanda ve Türkiye Örneklerinde Uygulamalar ve Karşılaştırılması", *Medya Okumaları*, (Ed.) Özgür Yılmazkol, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s.1-41.

Burger, Jerry M. (2006), *Kişilik Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri* (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Büyükbaykal, Güven (2007), "Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı:28, İstanbul, s.31-44.

Cereci, Sedat (1996), *Televizyonun Sosyolojik Boyutu*, Şûle Yayınları, İstanbul.

Çakır, Vedat ve Gülnar, Birol (2008), "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Televizyon Yayıncılığına Yönelik Düzenlemeler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı:18, s.207-223.

Dikmen, Derya (2007), "Televizyon Reklamları ve Çocukların Beslenme Alışkanlıkları", (Ed.) Nihal Ahioğlu ve Neslihan Güney, *Popüler Kültür ve Çocuk*, Dipnot Yayınları, Ankara, s.221-236.

Emanetoğlu, K.Hakan (2006), *Şiddet Öğelerinin Algılanması ve Öğrenilmesinde İşitsel ve Görsel Bir Uyaran Olarak Televizyonun Rolü*, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Erdoğan, İrfan ve Alemdar, Korkmaz (2005), *Popüler Kültür ve İletişim*, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Erjem, Yaşar ve Çağlayandereli, Mustafa (2006), "Televizyon ve Gençlik: Yerli Dizilerin Gençlerin Model Alma Davranışı üzerindeki Etkileri", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt:30, No:1, Sivas, s.15-30.

Eroğlu, Kafiye ve Gölbaşı, Zehra (2005), "Cinsel Eğitimde Ebeveynlerin Yeri: Ne Yapıyorlar? Ne Yaşıyorlar?, *Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, Ankara, s.12-21.

Ertürk, Yıldız Dilek ve Akkor Gül, Ayşen (2006), *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin,* Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Esslin, Martin (1991), *TV Beyaz Camın Arkası*, (Çev. Murat Çiftkaya), Pınar Yayınları, İstanbul.

Gönenç, Özgür (2006), "Çizgi Filmlerin Çocuklar Üzerindeki Etkileri", *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, II. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi*, Cilt 2, İstanbul, s. 1159-1168.

Gunter, Barrie (1994), "The Question of Media Violence", *Media Effects* (Jennings Bryant and Dolf Zillman), Advanced in Theory and Research, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, USA.

Gunter, Barrie and McAleer, Jill (1997), *Children and Television*, Second Edition., Routledge, USA.

Gültekin, Zeynep (2006), "Irak'tan Önce: Kurtlar Vadisi Dizisi", *Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* Kış-Bahar, Sayı:22, s.9-36.

Gürçay, Cemile ve Kumaş, Handan (2002), "Dünyada ve Türkiye'de Çalış(tırıl)an Çocukların Profili", *Türkiye' de Çalışan Çocuklar Semineri*, DİE, Ankara.

Hançerlioğlu, Orhan (1997), *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Işık, Metin (2002), *Kitle İletişim Teorilerine Giriş*, Eğitim Kitabevi, Konya.

Işık, Metin (2007), *Televizyon ve Çocuk*, Eğitim Kitabevi, Konya.

Kaplan, Yusuf (1991), "Öykü Anlatma ve Mit Üretme Aracı Olarak Televizyon", (Ed.)Yusuf Kaplan, *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, Rey Yayınları, Kayseri, s.115-139.

Karahan Uslu, Zeynep (2000), *Televizyon ve Kadın*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Karatay, Gülnaz ve Tokur Kesgin, Makbule (2004), *Çocuk, Televizyon ve Şiddet,* Halk Sağlığı Kurumu Derneği ve Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı, Teknik Rapor 10, Ankara.

Kaskun, Ahu ve Öztunç, Selen, "Çocuk, Televizyon ve Şiddet", http://ilef.ankara.edu.tr/dergi/yazi.php?yad=799, (Erişim 13.04.2011)

Kocabaş, Füsun (2004), "Televizyon Reklamlarının Çocuk Sağlığı Üzerindeki Etkileri", *Çoluk Çocuk Dergisi*, Sayı: 34, Kök Yayıncılık, Ankara, 28-30.

Korkmaz Çetin, Saniye, Bildik, Tezan, Erermiş, Serpil, Demiral, Nagehan, Özbaran, Burcu, Tamar, Müge ve Aydın, Cahide (2008), "Erkek Ergenlerde Cinsel Davranış ve Cinsel Bilgi Kaynakları: Sekiz Yıl Arayla Değerlendirme", *Türk Psikiyatri Dergisi*, Sayı:19, s.390-397.

Kösebalan Doğan, Nalan ve Söz, Bahar (2006), "Televizyonun Çocukların Beslenme Alışkanlıklarına Etkisi", *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, II. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi*, Cilt:1, İstanbul, s.55-70.

Kutay, Pars ve Özçeri, Aslı (2006), *Avrupa Birliği'nde Medya Hukuku ve Uygulamaları*, Televizyon Yayıncıları Derneği Yayınları, İstanbul.

Levine, Madeline (1996), *How Media Violence Affects Your Child's and Adolescent's Development*, Published by Doubleday, New York.

Liebert, Robert M. And Sprafkin (1988), *The Early Window: Effects of Television on Children and Youth,* Pergamon Press, USA.

MEB TTK ve RTÜK (2007), *Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı.*

Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, "Öğrencilerin Televizyon İzleme Alışkanlıkları", Ankara, 2008.

Mutlu, Erol (1991*), Televizyonu Anlamak*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Mutlu, Erol (1999), *Televizyon ve Toplum*, TRT Yayınları, Ankara.

Mutlu, Erol (2005), *Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya*, Ütopya Yayınevi, Ankara.

Oktay, Ahmet (1987), *Kültür ve İdeoloji,* Gür Yayınları, İstanbul.

Öcel, Nilüfer (2002) *İletişim ve Çocuk*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Özonur Çöloğlu, Defne (2010), *Televizyon Mesih mi Şeytan mı?,* Ütopya Yayınevi, Ankara.

Phillips, Carrie; Jennifer Bonds; "Survey of Communication Theory: Cultivation Theory." Sociology and Philosophy Essays, http://www.magicdragon.com/EmeraldCity/Nonfiction/socphil.html#4major,(1999), (Erişim 22.03.2011)

Postman, Neil (1995), *Çocukluğun Yokoluşu*, (Çev. Kemal İnal), İmge Kitabevi, Ankara.

Postman, Neil, (2004), *Televizyon: Öldüren Eğlence*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Protecting Children From Harmful Content (2009), Publications, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/H-Inf(2009)13_en.pdf, (Erişim 22.10.2011)

Rigel, Nurdoğan (1996), "Haberin Gizli Tüketicisi Çocuk", *Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı*, Cilt 2, Sayı:11, Ankara, s.561-589.

Rigel, Nurdoğan (2008), "TV, Çocuk ve Şiddet Araştırmalarında 50 Yıl", (Ed.) Yasemin Giritli İnceoğlu-Nurdan Akıner, *Medya ve Çocuk Rehberi*, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, s.9-28.

RTÜK (2005), *Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri*, Ankara.

RTÜK, Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik Taslağı, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=cb489879-25c6-49c2-a794-51603779e624, (Erişim 22.10.2011)

RTÜK, Değiştirilmiş Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Konvansiyonu ve Açıklayıcı Raporu, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/dosyaindir.aspx?icerik_id=f162e436-5b37-4630-bf42-b955d4cfa3e3 (Erişim 03.04.2011)

RTÜK, İlköğretim Çağındaki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları, Ankara, 2006.

RTÜK, Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması, Ankara, 2006.

RTÜK, Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması–2, Ankara, 2009.

RTÜK, Kadınların Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması–2, Ankara, 2010.

RTÜK, "İyi Uykular Çocuklar Projesi", www.rtuk.org.tr, (Erişim 20.04.2011)

San Bayhan, Pınar ve Artan, İsmihan (2004), *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

Sayar, Kemal ve Dinç, Mehmet, "Televizyon ve Çizgi Filmlerin Çocukların Değer Oluşumuna Etkileri"
http://www.psikiyatri.org/online/2009010672/psikososyal/televizyon-ve-cizgi-filmlerin-cocuklar%C4%B1n-de%C4%9Fer-olu%C5%9Fumuna-etkileri.html/
(Erişim 13.02.2011)

Steingraber, Sandra (2009), "Girls Gone Grown-Up: Why Are U.S. Girls Reaching Puberty Earlier and Earlier?", (Ed.) Sharna Olfman*, The Sexualization of Childhood*, Greenwood Publishing, USA, s.51-62.

Şendur, Gülseren ve Aksoy, Seyhan (2006), "Tüketim Kültürü ve Reklam Medyası Olarak Çizgi Filmler", *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, III. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi,* İstanbul, s.479-494.

Şirin, Mustafa Ruhi (2006), *Televizyon, Çocuk ve Aile*, İz Yayıncılık, İstanbul.

T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2009), *Çocuklara Yönelik Programlar ve Bu Programlarda Yayımlanan Reklamların İçerik Analizi Araştırması,* T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

Tanrıöver, Hülya Uğur (2008), "Vadi'de Büyüyen Erkek Çocuklar", (Ed.) Yasemin Giritli İnceoğlu ve Nurdan Akıner, *Medya ve Çocuk Rehberi*, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, s.59-88.

Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr. (Erişim 15.01.2011)

Tokuç, Burcu, Berberoğlu, Ufuk ve Ekuklu, Galip (2009), "Reklam ve Çocuklar: Çocukların Gıda Markalarını Tanıması Beslenme Alışkanlılarını ve Gıda Tercihlerini Etkiliyor mu?", *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(6), s.459-464.

Turam, Emir (1996), *Televizyonla Yetişen Nesil Ekranaltı Çocukları*, İstanbul.

Vural, İzlem (2008), "Televizyon Haberlerini Okumak: Çocuk İzleyicilere Göre Televizyon Haberlerinden Yansıyan Türkiye", *İleti-ş-im,* Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, Sayı:9 Kış, İstanbul, s.69-100.

Yavuzer, Haluk (2004), *Çocukluğun İlk Altı Yılı,* Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yavuzer, Haluk (2010), *Çocuk Psikolojisi*, 32. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yazıcı, Elif (2010) "Türkiye'de ve AB Ülkelerinde Televizyon Yayıncılığında Çocuk ve Koruyucu Sembol Sistemleri", Ankara Üniversitesi, ATAUM Temel Eğitim 46.Dönem, Ankara.

Yetim, Nalan ve Yetim, Ünsal (2008), "Medya Temsillerinde Özne ve Nesne Olarak Çocuk", (Ed.) Yasemin Giritli İnceoğlu-Nurdan Akıner, *Medya ve Çocuk Rehberi*, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, s.89-114.

Yörükoğlu, Atalay (2000), *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Özgür Yayınları, İstanbul.

Yörükoğlu, Atalay (2004), *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, İstanbul.

Yurdakök, Murat (2007), "Dünyada ve Ülkemizde Çocuk Sağlığı", (Ed.) Nihal Ahioğlu ve Neslihan Güney, *Popüler Kültür ve Çocuk*, Dipnot Yayınları, Ankara, s.185-193.

Yücel, Halime (2008), "Çocuk ve Reklam: Televizyon Reklamlarının Çocuk Üzerine Etkileri", (Ed.) Yasemin Giritli İnceoğlu-Nurdan Akıner, *Medya ve Çocuk Rehberi*, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, s.211-231.

http://www.fcc.gov/guides/v-chip-putting-restrictions-what-your-children-watch, (Erişim 26.05.2011)

http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html, (Erişim 15.10.2010)

http://www.cocukaile.com/Moduller/Makaleler/MakaleIndex.aspx?Kodal=5&KS=2011118164617478, (Erişim 13.01.2011)

http://www.haber7.com/haber/20070421/Filmden-etkilenip-intihar-etti.php, (Erişim 13.02.2011)

http://www.medyafaresi.com/haber/53759/medya-turk-televizyonlari-siddeti-ve-tecavuzu-seviyor.html, (Erişim 05.02.2011)

http://www.memleket.com.tr/news_detail.php?id=78873, (Erişim 12.01.2011)

http://www.kff.org/entmedia/upload/7674.pdf, "Children's Media Use and Sleep Problems: Issues and Unanswered Questions", Kaiser Family Foundation, June 2008, (Erişim 18.01.2011)

Kaiser Family Foundation, "Generation M2: Media in the Lives of 8-to 18-Year-old", http://www.kff.org/entmedia/upload/mh012010presentL.pdf, January 2010, (Erişim 18.01.2011)

http://www.haberler.gen.al/2010-07-13/kibrista-son-donemlerde-artan-intihar-vakalarinda-bihter-faktoru-ozel/, (Erişim 21.03.2011)

http://www.kijkwijzer.nl/pagina.php?id=3, (Erişim 05.04.2011)

http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf, (Erişim 15.01.2011)

http://www.cocukhaklari.gov.tr/condocs//mevzuat/cocuk_haklari_sozlesmesi.pdf, (Erişim 15.01.2011)

http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/438.html, (Erişim 15.01.2011)

http://www.tv8.com.tr/scripts/news/detail.asp?NewsID=30900&page=detail&type=news,(Erişim 10.02.2011)

http://transition.fcc.gov/vchip/, (26.05.2011)

http://www.parentstv.org, (Erişim 26.05.2011)

Committee Of Ministers, The Press And The Protection Of Youth, Resolution (67)13, 29.06.1967, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Res(1967)013_en.asp#TopOfPage, (Erişim 17.04.2011)

Committee Of Ministers, Principles On Television Advertising, Recommendation No. Rec(84)3 http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(1984)003_en.asp#TopOfPage, (Erişim 18.04.2011)

Parliamentary Assembly, Recommendatıon 963 (1983) on cultural and educational means of reducing violence http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta83/erec963.htm (Erişim 20.10.2011)

Parliamentary Assembly, Recommendatıon 996 (1984) on Council of Europe work relating to the media http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta84/erec996.htm (Erişim 20.10.2011)

Committee Of Ministers, Prıncıples on the Dıstrıbutıon of Vıdeograms Havıng a Vıolent, Brutal or Pornographıc Content Recommendatıon No. r (89) 7 http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(1989)007&ExpMem_en.asp#TopOfPage, (Erişim 20.10.2011)

Committee Of Ministers, The Portrayal of Vıolence ın The Electronıc Medıa Recommendatıon No. (97) 19, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(1997)019&ExpMem_en.asp#TopOfPage, (Erişim 20.10.2011)

Committee Of Ministers, on "Hate Speech" Recommendatıon No. (97) 20 http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(1997)020&ExpMem_en.asp#TopOfPage, (Erişim 20.10.2011)

Committee Of Ministers, On The Medıa and The Promotıon of a Culture of Tolerance Recommendatıon No.(97) 21, https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=568159&SecMode=1&DocId=582590&Usage=2, (Erişim 20.10.2011)

Committee Of Ministers, On a European Policy For New Information Technologies, Declaration, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=448133&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75, (Erişim 21.10.2011)

Committee Of Ministers, On Measures to Promote the Democratic and Social Contribution of Digital Broadcasting, Recommendatıon No.(2003) 9, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(2003)9_en.asp#TopOfPage, (Erişim 21.10.2011)

Ministerial Conferences, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/MinConf_en.asp, (Erişim 21.10.2011)

Committee Of Ministers, On Human Rights and the Rule of Law in the Information Society, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM(2005)56&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=final&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75, (Erişim 21.10.2011)

Committee Of Ministers, On Empowering Children in the New Information and Communications Environment, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2006)12&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75, (Erişim 21.10.2011)

Committee Of Ministers, On Promoting Freedom of Expression and Information in the New Information and Communications Environment, Recommendatıon No: (2007) 11, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2007)11&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75, (Erişim 21.10.2011)

Committee Of Ministers, On Protecting the Dignity, Security and Privacy of Children on the Internet https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Decl(20.02.2008)&Language=lanEnglish&Ver=0001&Site=COE&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75, (Erişim 21.10.2011)

Committee Of Ministers, On Measures to Protect Children Against Harmful Content and Behaviour and to Promote Their Active Participation in the New Information and Communications Environment, Recommendatıon No: (2009) 5, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2009)5&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75, (Erişim 21.10.2011)

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(1997)019&ExpMem_en.asp#TopOfPage, (Erişim 23.04.2011)

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/T-TT/T-TT(2004)011_en.asp#TopOfPage, (Erişim 22.10.2011)

Commission Interpretative Communication on Certain Aspects of the Provisions on Televised Advertising in the 'Television Without Frontiers' Directive, (2004/C 102/02), http://europa.eu.int/comm/avpolicy/legis/key_doc/legispdffiles/com04-intc102- en.pdf,
(Erişim 02.04.2011)

Modernisation of Rules: Towards a Modern Framework for Audiovisual Content, http://europa.eu.int/comm/avpolicy/regul/regul_en.htm, (Erişim 02.04.2011)

http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32007L0065:EN:NOT, (Erişim 03.04.2011)

http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32010L0013:EN:NOT, (Erişim 03.04.2011)

http://ec.europa.eu/avpolicy/reg/history/index_en.htm, (Erişim 03.04.2011)

http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:095:0001:0024:EN:PDF, AVMSD, (Erişim 04.04.2011)

Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi (RTÜK Gayrı Resmi Çevirisi 2008), www.rtuk.org.tr, (Erişim 03.04.2011)

6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun.

3984 Sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun.

http://www.rtukisaretler.gov.tr/RTUK/index.jsp, (Erişim 07.04.2011)

ÖZET

Televizyonun, günlük hayatta daha çok yer kaplamaya başladığı ve bireylerin dünya görüşlerinin, değerlerinin, tutum ve davranışlarının oluşmasında önemli bir rol oynadığı genel kabul görmektedir. Söz konusu gerçek ve kurgu arasında ayrım yapamayan çocuklar olduğunda televizyonun daha etkili olduğu görülmektedir. Modelleme eğiliminin en yoğun olduğu çocukluk döneminde, televizyon karşısında oldukları süre zarfında çocuklar, çoğunlukla yetişkinler için hazırlanan içeriğe dolayısıyla, yayın kuruluşunun izlenme oranını arttırmak için sıkça başvurduğu zararlı içeriğe maruz kalmaktadır. Bu çalışmada, gelişimin en hızlı olduğu çocukluk döneminde televizyon, etkili bir sosyalleşme aracı olarak görülmüş olup televizyonun zararlı içeriğinin çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini olumsuz etkilediği ortaya konmaya çalışılmıştır. Çocukların korunması amacına yönelik ABD, Avrupa Konseyi, AB ve Türkiye'deki düzenleme ve uyarı sistemleri bağlamındaki uygulamalar değerlendirilmiş, 6112 Sayılı Kanun'un çocukların korunmasına yönelik hususlara öncelik veren bir düzenleme olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Televizyon, Çocuk, Çocuk Gelişimi, Zararlı İçerik.

ABSTRACT

It is general accepted that television has been part of individual's daily life and affects individual's worldview, values, attitudes and behavior. It is well known that especially children, who can not distinguish between fact and fiction, are more affected from television. Since modeling trends in childhood period is intensive, the harmful content, which is arranged for adults, on broadcasting directly affected children. The aim of this study is to show harmful effects of television, which is important socialization instrument on children's physical, mental and moral development. In this respect, this study examined the regulations concerning the protection of minors, which have been put into effect by USA, the Council of Europe, the EU and Turkey. With its detailed and effective regulations and procedures, Act No. 6112 is to be found giving priority to protection of minors.

Keywords: Television, Child, Child Development, Harmful Content.

ÖZGEÇMİŞ

01.10.1983 tarihinde Muş Merkezde doğan Elif YAZICI, İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünden 2004 yılında birincilikle mezun oldu. 2004-2007 yılları arasında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim dalında Tezli Yüksek Lisans programını, "Türkiye'de Feminizmin Görünümü" adlı teziyle tamamladı. 2005-2006 yılları arasında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Grubu Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans programını tamamladı. 2006 yılı Eylül ayında Tekirdağ/Çorlu İmam Hatip Lisesi'nde Felsefe Grubu Öğretmeni olarak göreve başladı. 2007 yılı Ağustos ayında Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'na atandı, İzleme ve Değerlendirme Dairesi'nde Üst Kurul Uzman Yardımcısı olarak görevlendirildi. İngilizce bilen Elif YAZICI, evlidir.